ЗМІСТ:

ЛЕСЯ УКРАЇНКА: Прокляття Рахілї 3
ОРЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ: З розстроєй сотник 6
ГР. ЧУПРИНКА: I. Сніжки. 17
II. В юрбі 18
П. СТЕБНИЦЬКИЙ: Немезида 19
ОЛЕНА ЖУРЛИВА: Поезія. 23
Н. РОМАНОВИЧ-ТКАЧЕНКО: Стефан з Синевіцька Вижнього 24
Д. ПІСОЧИНЕЦЬ: Смутному хлопцеві 40
МИКОЛА СУМЦОВ: Сковорода і Ери 41
Я. МАМОНТОВ: Присмерк в липовій алеї 49
ОЛЕКСАНДЕР КАТРЕНКО: Неповний ценз. 50
О. ОЛЕСЬ: Поезія 56
МИХ. МОГИЛЯНСЬКИЙ: Смерть 57
В. ЛАЩЕНКО: Романтичність 59
ГР. ГРИГОРЕНКО: Черниця. 61
ІЛ. СВЕНЦІЦЬКИЙ: Лесь Мартович 65
ДМИТРО ЗАГУЛ: Поезія . . 69
М. ІВЧЕНКО: Зелене вікно. 70
КЛИМ ПОЛІЩУК: Поезія. . 77
М. ТИШКЕВИЧ: Де-які причинки до української іконографії 78
ПЕТРО ТЕНЯНКО: Поезія. 82
ЮР. ТИЩЕНКО: На кордоні. 83
Г. ГІРНЯЧЕНКО: Туман . . 99
А. ПОСТОЛОВСЬКИЙ: Поезія 108
М. ГРУШЕВСЬКИЙ: В огні й бурі 109
БІБЛЇОГРАФІЯ. 111
ОГОЛОШЕННЯ.

РІЧНИК XIX. ТОМ LXIX.
КНИЖКА I. ЗА СІЧЕНЬ.

1935

ЛЇТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

БИБЛІОТЕКА №2795 С.П. ДРОЗДОВА

БІБЛІОТЕКА Українського Інституту ... ЛЕНІНІЗМУ

КИЇВ.
Друкарня Акц. Т-ва „Петро Барський у Київі“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

НОВА РАДА.

Газета політична, економічна й літературна.

Виходить що-дня, окрім понеділків і днів після велик. свят.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ на 1918 рік.: на 1 місяць — 6 карб.; на 2 місяці — 12 карб.

Адреса редакції й контори: **Київ, Інститутська, 22.**

Телефон редакції 64—80. Почт. скринька № 373.

РОБІТНИЧА ГАЗЕТА.

Центральний орган української соціаль-демократ. роб. партії.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ на 1918 р'к: на 1 місяць — 5 карб.

Адреса контори і редакції: **Київ, Михайлівський пр. 35, пом. 1.**

Телеф. 65—10.

НАРОДНЯ ВОЛЯ.

Газета обслуговує інтереси трудового селянства і робітництва.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ на 1918 рік: на 1 місяць—5 карб. 50 коп.; на 2 місяці—11 карб.; на 3 місяці—16 карб.

Адреса редакції й контори: **Київ, Рильський пер. № 2.**

НОВИНИ.

Мих. Грушевський: *Ілюстрована історія України.* Двацять шеста тисяча. Ціна 4 карб. 80 коп.

Всесвітня історія в короткім виладі. Ч. I, II і III — по 2 карб. 50 к.

Про старі часи на Україні. Коротка історія України (для першого початку). Видання четверте. Ціна 1 карб. 60 к.

З політичного життя Старої України. Ціна 2 карб. 20 к.

Ярослав Осьомисл, історичні образи. Ціна 1 карб. 50 коп.

Хмельницький в Переяславі, історичні образи. Ціна 1 карб. 50 коп.

В. Леонтович: *Автономія, її наслідки й страхи перед нею.* Ціна 25 к.

Сергій Єфремов: *Історія українського письменства.* Ціна 5 карб.

О. Олесь: *Поезії.* Кн. V. Ціна 3 карб.

Хресько Анонбер (дума-песа). Ціна 40 коп.

„З журбою радість обнялись". Поезії, книга I. Ціна 2 карб. 40 к.

С. Черкасенко: *Вони перемогли й інші оповідання.* Видання Українсько-руської Видавничої Спілки. Ціна 2 руб.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-07-26 19:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

AFTER CAREFUL EXAMINATION OF THE INNER MARGIN AND TYPE OF MATERIAL WE HAVE SEWN THIS VOLUME BY HAND SO IT CAN BE MORE EASILY OPENED AND READ.

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-07-26 19:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

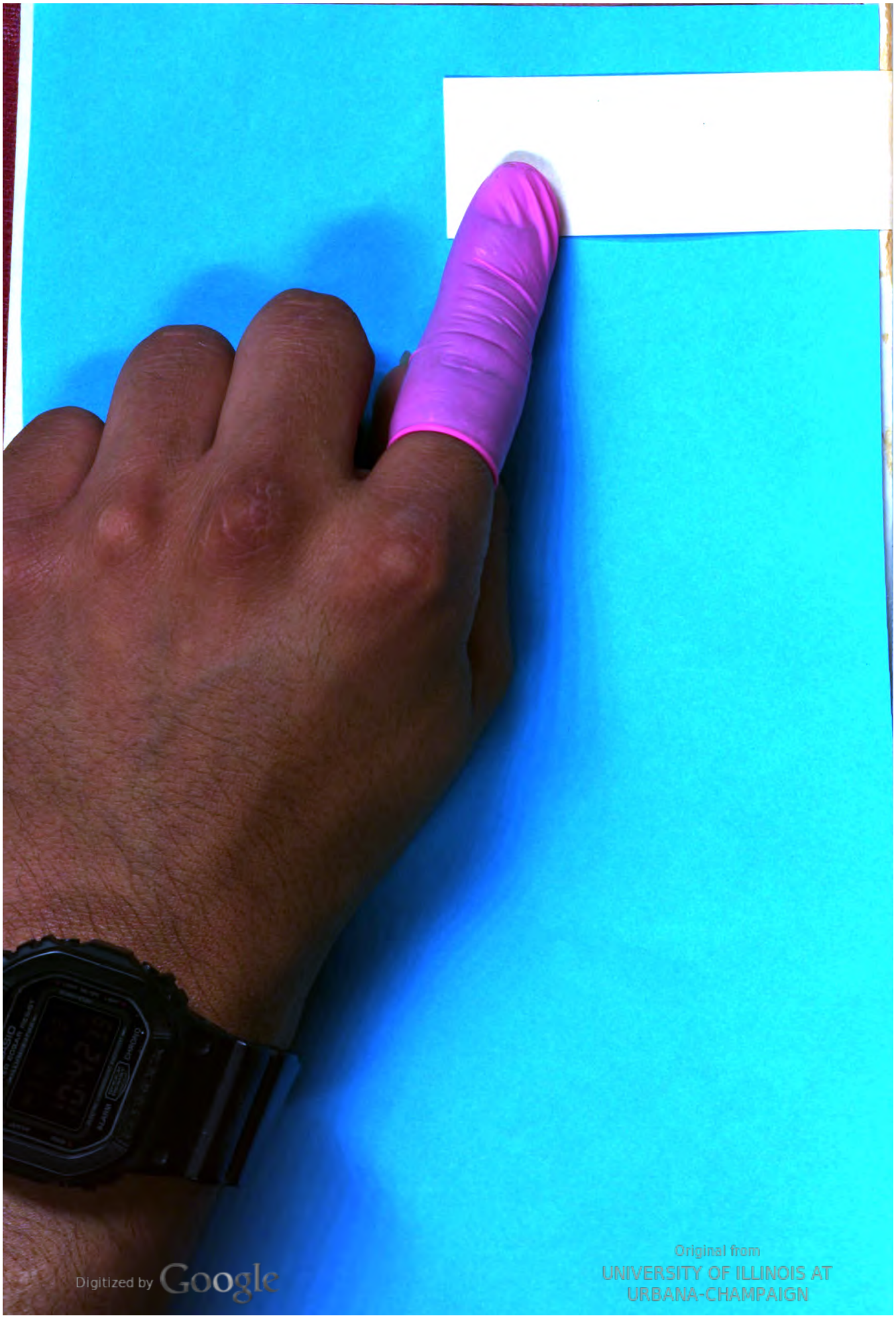

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ЛЕСЯ УКРАЇНКА.

Прокляття Рахілї.

(Апокріф).

„Чутно крик в Рамі, великий плач і скарги; Рахіль плаче по дїтях своїх і не хоче потїшитись, бо їх немає“.

(Св. Матв. II, 18).

1935

I.

Зявило ся новеє світло в світї,
У Віфлеємі в тихому селї,
І засвітила ся у темному блакитї
Нова зоря, щоб і старі й малі
Дорогу знали до свого Мессії,
Малого Сина вбогої Марії.
Пішли усї поклон йому віддати:
Волхви, царі і вбогі пастухи.
Втїшала ся обрана Богом мати,
Сповнялась материнської пихи,
Святої гордости, що кожня мати має,
Як на руках своє дитя тримає,
Бо кожній матері дитя її Мессія,
Давно сподївана і справжня надїя.
О, матері, щасливі тричі ви!
Коли про вашу любую дитину
Не дбають нї царі, нї мудриї волхви,
Коли нова зоря очей не вабить сину,
Тодї не треба кидати господи
І йти на безвість у далекий край,
Щоб рятувать від лютої пригоди
Свою дитину, свій єдиний рай, —
Так як Марія Сина рятувала,
Свій скарб єдиний, скарб той світовий,
Що сила темная на страту роковала,
Бажаючи вгасить вогонь новий.
В ночі зібрала ся мала родина
І подалась в пустиню крадькома.
В пустиню їх зоря провадила сама,

Українського Інституту Марксизму-Ленінізму № 74551.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Оберегала їх сторожа янголина.
Безлюдниї шляхи пісковаті білїли,
По них вигнанцї йшли замислені самі,
Як мрії крила янголів лелїли,
А винокол був схований у тьмі.
Шука Мессію Ирод в Палестинї
І льєть ся кров, як на весні вода.
Так падає дитина по дитинї,
Як з дерева роса тремтячая спада.
Скрізь голосїння, плач і крик великий,
Риданням Іудея найнялась.
В Шеолї темному озвав ся гомін дикий
І давняя Рахіль із гроба підвелась;
По дїтях страчених вона ридає,
Марою білою до трупів припадає.
Прокляття, скарги, мов пожежі дим,
Знялись до неба. Вчув їх Елогім
І посланця свого послав він до Рахілї.
І з неба злинув Серафим зорею,
Наметом засіяли крила білі,
Як потїшаючи схилив ся він над нею.

Серафим:

Вгамуй ся, бідна мати, не ридай!
Нехай тобі сіяє так надїя,
Як та зоря нова! Рахіль, згадай:
„З Єгипту має вам прийти Мессія".
Радїй, Рахіль, Ізраіль оживе,
Мессія дасть йому життя нове!

Рахіль:

Радїти, кажеш ти? Менї радїти?
О, Серафим! У вас на небесах
Не плачуть матері і не вмірають дїти,
Вам невідомий смертї страх.
Мессія! Що йому до нашої недолї?
Він пан землї, безсмертний Божий Син.
Мої сини в понурому Шеолї,
Не вернеть ся вже звідти нї один.
Нїхто їх звідти визволить не може, —
Важкий, холодний сон налїг на груди їм...

Generated on 2015-07-26 19:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

11.7765
I

Ягве́, страшний Ягве́! Таємний Елогім!
Адонаі-Шадда́і, грізний Боже!
До тебе я за помстою вдаюсь,
Тобі я, тїнь ображена, молюсь!
Нїхто не може лїтери змінити
Твоїх міцних одвічних установ,
Чотирнацять колїн заледве може змити
Пролитую безвинно людську кров, —
Дивись, тепер її пролито цїле море
Для того, щоб живим зоставсь один!
За кров дїтей моїх, за материне горе
Нехай заплатить сей, Марії Син!
Бо коли нї, то в день страшного суду
На Йосафатовій долинї стану я
І перед зборищем мерцїв волати буду:
Себе суди, неправий судія!..
Поблід від жалю ясний Серафим
І тихо зняв ся мовчазний у гору,
Закривши вид крилом сіяючим своїм.
Рахіль стояла посеред простору
Неначе стовп могильний... Чорна мгла
Тремтїла й никла під Зорею Сходу,
Що ясне й тихе проміння лила
Немов живущу і цїлющу воду.
На зірку глянула з ненавистю Рахіль,
Блідії руки здійняла з грізьбою:
„Гори, проклята зірко, на сто миль
Марії й Синові освічуй путь собою!
Маріє радуй ся! Твій Син, Твоя любов,
Живий, у захистї! Та прийде та година,
Даремне згине так твоя дитина,
Як сї мої нащадки! Кров за кров!“

Прим. редакції: Поема доставлена до редакції кревними Лесї Українки в листопадї 1917 року. Оригінальний рукопис зберіг ся в Гадячому у матері Л. У. Поема не була авторкою остаточно оброблена до друку.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

З розстриги сотник.

I.

Був собі їден пройдисвіт, що ні Вога не бояв ся, ні людей не стидав ся і за недовгий час натворив стільки злочинств, що безперечно був гідний шибениці; але він чимсь прислужився цареві, і той настановив його протопопом. За пять років протопопства він ще більш накоїв людям лиха, за яке иншого давно б повісили, але його скинули з попівства не за ці злочинства, а тільки через те, що, як виявилось, він був второженець і по церковному закону не міг бути священиком. А царь не забув його першої прислуги і настановив розстригу сотником. Тут розстрига повів себе як справжній розбійник і за недовгий час так допік бідним сотнянам, що вони криком кричали від його утисків, але на його не було ні суда, ні права, і тільки випадкова пригода положила край його злочинствам.

Отака гола фабула нашого оповідання, що більш скидаеть ся на казку, ніж на дійсний факт з нашого минулого. Та се — не казка, а правдива історія, яка справляе ще більш страшливе враження в детальнім оповіданні.

Діялось це зараз після Шведчини, коли царь Петро нечуваним терором налякав українську суспільність і народ сильно, смертельно, до нестями; а хто ж не знае, який він був на се превеликий майстер! Страшне знищення Батурина, де побито старих і малих, не милуючи нікого; погроми міст і містечок, які вважано потрібним покарати за ніби виявлену ними прихильність Мазепі й Шведам; огидні екзекуції в Січі, де, після присяги безпечности, зложеної Запорожцям, „голови луплено, шиї до плахи рубано, вішано і иние тиранські смерти задавано, мертвих із гробов многих не тілько товариства, но і чернцов одкопувано, голови оним утикано, шкури луплено і вішано“ — це все була, сказати б, тільки прелюдія до безмежної оргії терору, яка на довгі роки хмарою повисла над Україною. Слідчі допити й кари над Мазепинцями з превеликим страхом і трепетом згадували ся потім ціле століття в українській суспільности. „Премногі старшини і значні козаки, — писав по живій традиції автор „Исторіи Русов, — запідозрені в прихильности Мазепі, то-

Generated on 2015-07-26 19:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

му що не прибули на військову раду для вибору нового гетьмана, вишукували ся по домах і віддавали ся на ріжні екзекуції в м. Лебедині, коло Ахтирки. Сі екзекуції були звичайного Меньшиківського ремесла: колесували, четвертували, на палЬ вбивали, а вини дошукували в признаннях, і певним способом задля сього вважало ся загально хвалене тоді „таїнство“ — тортури, переводжені зо всею акуратністю, по законам Соборного Уложенія, себ то степенями і по порядку: батогами, кнутом і розпаленою шиною. Хто пройшов одну пробу, ішов на другу, а хто всіх їх не витримав, той вважав ся за винного і йшов на смерть. Згинуло таким чином людей, що не могли витерпіти тих проб тортурних, до 900 душ. Їх там поховано на окремім кладовищі, яке й доси істнує під назвою могили „Гетьманців“.

Приборкавши таким нелюдським терором „измѣну“ на Україні, приглушивши в національно свідомих її верствах навіть гадку про можливість якоїсь опозиції, московське правительство і його навіть дрібні аґенти брутально поводились тут, як в завойованій країні.

— Полно вам хохлы свои поднимать! Вы у нас в руках! — зухвало кричали вони на старшину, коли та насмілювалась тільки натякнути про стародавні права і вольности козацькі. Одверто й цинічно вони ламали сі права і раді були б знищити їх до останку. Настановили нового, надто вже покірливого гетьмана, а за його плечима посадили царського резидента Протасьева, без волі якого той не міг і кроку ступити. Царь самоправно насилав на полковницькі уряди чужинців, великоросів або сербів, які не хотіли й знати гетьманської влади і поводились зовсім, як турецькі паші в християнських землях, а на місцеву старшину взагалі дивив ся як на потайних зрадників і вимагав від них не тільки безумовної „вѣрности“, а ще й „знаменій вѣрности“, себ то прямої зради України. Легко уявити, яку страшенну деморалїзацію вносила оця провокаційна політика в старшинські круги. За короткий час розплодилось на Україні ціле кодло усяких пройдисвітів, які вишукували усяких способів, аби чим-небудь прислужитись цареві, або його прибічникам і тим позискати царську ласку та протекцію. Царь одверто підохочував таких прислужників, давав їм уряди, і тоді вже не було на їх ні суду, ні права.

— *Не* оборонить тебе од мене гетьман! — кричав на старого козака Новомлинський сотник Гр. Шишкевич. — От йому дуля! *Не з* його ласки я сотникую, а з ласки світлійшого князя Меньшикова.

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І чимало було тоді на Україні отаких прислужників, що сидїли на ріжних урядах і збиткували, як сами хотїли, і з ними дійсно не міг і сам гетьман нїчого подїяти. Се була, може, найогиднїйша з тих кар, якими карав царь Петро нещасну Україну за Мазепину зраду.

Про одного з таких потайних прислужників і буде наше оповідання.

II.

Лїтом 1709 року, скоро після Полтавської баталії, прибув у Гадяч новий протопоп о. Хведір Лїсовський, поставлений на сей уряд не Київським митрополитом по вибору місцевого духовенства, як се робилось звичайно, а „пожалований“ на протопопство самим царем „за вѣрность въ измѣну Мазепину“, як значилось в царськім указї, з яким він приїхав. Прибув, видно, з якоїсь убогої парахвії, бо такий голий та злидений, що зараз же звелїв попам своєї протопопії прибути до його „з поклоном“, себ то привезти усякі речі, потрібні йому на нове господарство. Нїхто з цїлої округи не знав, звідки взяв ся сей „литвин“, як його зараз же прозвали за його вимову, де він раніш попував, а сам він не любив про себе говорити, а одно хвалив ся царською до себе ласкою, хоч і не поясняв, чим власне її запобіг.

— Я, казав він, коли б не був священиком, конечно за мою прислугу був би вже гетьманством або князівством пожалуваний, а коли б не мав жінки, то й Київську митрополію швидко получив би; а тепер, маючи жону, нїким мені бути, як тільки протопопом, але не лише Гадяцьким, а й Зіньківським і Опошнянським; бо мені давано протопопство у Москві, в соборі, та я не схотїв. Та я не ради їдного протопопства сюди настановлений, але ради усїх управленій і постерегання й преслїдування ізміни, бо мене на те поставлено. А з вами я буду поступати, як захочу, бо я тут сам і архіерей і гетьман.

А як було підопье, то ще й таке блягузкає:

— Ви всї тут ізмінники, бо накладали з Шведом, і я усїх вас перевішаю. Що сталось з Батурином, те я потщусь учинити й з вашим городом.

Слухаючи таки шалені похвалки, Гадячане не могли бути спокійними, бо недавно в їх містї зимував шведський король разом з Мазепою, так хіба трудно було звести на їх поклеп про зрадливі зносини з царськими ворогами?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Так налякавши своє „словесне стадо“, протопоп приняв ся скубти його не згірш лютого вовка. Через яких півроку ціла Гадяцька округа заголосила, що нема їй життя від його збитків. „Изми нас от человѣка лукава — благали митрополита Гадяцькі панотці — и не предаждь насъ въ лютѣйшее Фараоновой работы плѣненіе о. протопопу“, бо він не есть пастирь добрий, а есть хижий вовк, який „разгонитъ стадо лютостію и злостію, тиранствомъ и грабительствомъ, инымъ власы обдирающе, инымъ кровепролитіе многое творяще и заключеніемъ темничнымъ язвяще, иныхъ нещадно розгами біюще“. Гадяцький полковник Іван Чорниш з свого боку засипав гетьмана скаргами на протопопа, що він „Бога не бояся и людей не срамляяся, архіерейскую и свѣцкую власть презирая, что далѣй, то горѣй на злѣйшее преуспѣваетъ, пянством, забойством и злодійством бавячися, одинъ бичъ надъ людьми невинными, аки Фараонъ во Израили, себе поставляетъ“. До сього Чорниш ще додавав, що його полчане, не маючи вже змоги більш терпіти, бо й так доволі натерпілись, просять „всемощную рейментарскую владу подбати, дабы, освободившеся такого бодрого до коней и воловъ чужихъ богомольца, воспѣли градъ со людьми: „Лютыя работи избыв, Гадячъ безмолвенъ поживе“.

Але усі такі ляментації ні до чого не доводили, бо й митрополит і гетьман видимо не зважувались зачіпати царського ставленика, який хвалив ся, що він „не ради протопопства единого в Гадячъ присланъ, но ради постереганья и преслѣдованья измѣни“, і через те Лісовський безупинно міг і далі „бавити ся пянством, забойством і злодійством“, особливо конокрадством. У Гадяцького сотника Лукашевича украв він гнідого коня й запровадив його до Стародуба і проміняв там на горілку. У цигана украв білого коня і три дні переховував в своєму будинкові, в кімнаті, а потім збув до Київа. У Гадяцького ігумена Кипріяна звів пару буланих, та не встиг як слід приховати, і їх було витрушено в його дворі і приведено до ратуша, куди збіглось багато міщан і всі вони голосно нарікали на о. протопопа, що в них зведено з двору в кого коня, а в кого пару волів чи корову. Ігумен поїхав жалітись до Київа і привіз слідчу комисію, яка з доручення митрополита повинна була розкрити злочинства Лісовського, але він утік з Гадяча, довго „плутав ся“ по сусідніх місцях, а коли почув, що слідча комисія має замір взять його до Київа „пред архіерея“, забіг до Москви й подав „на высочайшее имя измышленые плутовства своего пункты“, либонь

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

полковник Чорниш не прийшов до церкви на царський молебінь і з гармат стріляти не звелів. Був у тих „пунктах“ якийсь наклеп і на гетьмана Скоропадського, бо він з цього приводу жалів ся в листї до канцлера Головкина, що „имѣетъ незносные скорби и непрестанные печали отъ злосливихъ и безбожныхъ клеветниковъ не токмо мірскихъ, но и духовныхъ, какъ отъ Лисовского и другихъ“. Царь милостиво прийняв протопопські „пункты“ і звелів „оные по сущей правдѣ розыскать“. „Розыскъ“ доручено було зробити резиденту Протасьеву і задля сього взято до Глухова Чорниша з полковою старшиною, з міщанами, попами, чорноризцами і держано там більше місяця, а тим часом такий „розыскъ“ зроблено в Гадячі й по цїлому полку: салдати їздили по селах, дзвонили в дзвони, скликали громаду і по царському указу велїли „приносити челобитья“ на полковника, але люде приносили їх тільки на протопопа. Так було і в Глухові: на полковника нїхто не жалів ся, а проти Лїсовського виступали сотні доказчиків і в очі йому викладали, „в кого коні покрав, а в кого воли чи корови, з якими злодіями на злодійство їздив, і кого смертно вбив, а кого бючи скалїчив, і чиї попадї зкгвалтив і які инші злочинства робив“. Та нїчого з того не вийшло; слїдчі урядники одмовлялись: „нѣтъ намъ указа на протопопа челобитья принимать“. Так справа й перевелась нї навіщо. Чорниш мусив дякувати Богові й за те, що його все таки з полковництва не скинули.

Але він тепер упевнив ся, що не матиме покою, поки Лїсовський сидїтиме в Гадячі, і що їм удвох тут занадто тїсно. Щоб подолати ворога, треба знати, де в його боляче місце. До Чорниша доходили чутки, либонь протопоп мав колись иншу жінку, з якою розвів ся, але як дознатись, чи правда сьому? От Чорниш і надумав послати своїх аґентів до Стародуба (бо туди найчастїш Лїсовський переводив крадені коні) з дорученням розвідати про попередне життя його, чи не знайдеть ся в його минулому чогось такого, що допомогло б подолати сього непереможного нахабника. Розвідка вдалась, як найкраще, й виявила ось яку біоґрафію протопопа.

Лїсовський дійсно походив з Стародубських міщан, учив ся в дяківській школї, замолоду служив челядником у Чернигівського полкового осаула Михайла Красовського, поки не обікрав його на велику суму, за що маґістрат присудив його в 1704 р. на шибеницю, від якої злодій увільнив ся тим, що збув ся на користь Красовського свого „обійстя“ в Стародубі з огородом і

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

полем в шости загонах. Инший після такого сорому забіг би за очі в рідного міста, а Лїсовський поліз сватати за себе дочку значного військового товариша Степана Улізка, поласившись на його достатки, але той з обуренням одмовив йому, „яко нецнотливому синові“. Тодї Лїсовський зайшов з иншого боку: заморочив голову його меншій дочцї Палажцї і підмовив її обікрасти батька й тїкати з ним вінчатись. В глупу ніч Палажка через вікно подала йому цїнні речі, а тодї викралась з дому й сама. Довго молоді вештались по селах, шукаючи, хто б їх повінчав, але попи, знаючи сувору натуру старого Улізка, одмовлялись; насилу знайшов ся в далекім селї піп пьяничка, що таки звінчав їх за штуку штамету. Дізнавшись, що дочка вже повінчана, Улїзко зараз же звернув ся до полкового суду з вимогою суворої кари на шибеника, що викрав у нього дочку. З наказу полковника Лїсовського схопили й прикували до гармати, а Палажку батько запер дома. Полковий суд, зробивши слїдство, признав справу підсудною архієрееві. Лїсовського забили в колодку й послали до Чернигова. Архієрей Максимович либонь признав шлюб неправим [1]) і заслав Лїсовського до манастиря на покуту. Висидївши свій термин в Почепському манастирі, Лїсовський видимо не знав, що далї почати, та й майнув аж у Москву. Він чув, що там можна не аби як заробити людинї з добрячим голосом, а такий у його був. І дїйсно, в Москві Лїсовський вступив у якусь півчу, але й там швидко прошпетив ся: „будучи межи пѣвчими въ нѣякогось дворянина, окладныхъ иконъ многое число укравши и окладъ сребранний и золочений на нихъ ободравши, св. иконы въ гной зарылъ“. Натурально, після сього йому нїчого було бавитись у Москві, і він опинив ся в південній Українї і став мандрованим дяком, не бридячись і злодїйством, а при нагодї й донжуанством: у Переяславськім полку у когось вивів коня, а в с. Липлявому піддурив чиюсь жінку, щоб та в ночі вийшла до його в поле й винесла цїнні речі; він ті речі радо прийняв, а над нерозважною жінкою ще й насміяв ся: „скрозь рукава ей дрюкъ крестообразно заложивши, отпустилъ тую жену въ домъ до мужа ея“. Навідав ся якось Лїсовський і до рідного міста Стародуба і там почав залицятись до дочки якоїсь удови Василихи; справа дійшла до шлюбу, але в останню рішучу хвилину молодий „зъ церкви отъ шлюбу втікъ и въ дворѣ войсковомъ у склепъ вбѣгъ и въ куфу захо-

[1]) Даяї побачимо, що архієрейський вирок був не такий.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вався, за якую хитрость суженъ былъ и немалое время въ темницѣ сидѣлъ, а тая дѣвка за иншого бракомъ сочеталася". В Батурині у архимандрита Одорського Лісовський украв пару коней і шість рублів гроший. В Київському полку з с. Світильного у якоїсь удови хлопця підмовив до себе, що він його на дяка вивчить, та завів до Білгороду (Курського) і там комусь продав, видавши його за чухна-бранця. Нарешті Лісовський пристав за сотенного писаря у м. Варву і там оженив ся з Ксенією Лисаневичівною, а потім і попівства досяг, тільки невідомо в якій парафії.

Роздобувши такий цінний „формуляр", Чорниш послав його в 1714 р. до столиці, додавши до його „слізне моленіе" до царя: „Умилосердись, великій государь, на мене и на ввесь полкъ мой и повели милостиво оборонити насъ отъ такого ябедника. явного вора, двоженца и плута". Царь звернув увагу тільки на один пункт обвинувачення Лісовського: чи справді він двоженець? і звелів покликати його до столиці. На судовім допиті Лісовський не зрік ся того, що дійсно вінчав ся колись з Палажкою Улізківною, тільки не вважає сей шлюб за дійсний раз через те, що пяний піп не довів до краю вінчання, а вдруге — що Палажка лишилась „безгрішною"; сі резони мав на увазі й Чернигівський архієрей, коли наказав їм розійтись, а на його наклав покуту, яку й одбув він в Почепськім манастирі. Суд дав віру Лісовському й не справляв ся, чи такий власне був вирок архієрейський, — а все ж виходило, що Лісовський був двічі вінчаний і по канонічному праву не міг бути священиком, а через те й тепер підлягає „изверженію изъ священнаго сана". Царь не міг противитись такому вироку, але й на сей раз не оставив вірного раба своєю милостію: коли Лісовський не може лишитись протопопом, то з його певно вийде справний сотник, — і настановив його Новгородсіверським сотником, а на знак своєї ласки подарував йому ще й шаблю.

Великим дивом здивувалась уся Україна, почувши, що розстригу настановлено сотником. Се був видимий глум царя над її установами, над її предковічними звичаями, бо сотників звичайно вибірало сотенне товариство, а коли й траплялось, що инколи сам гетьман наставляв на сотництво свого чоловіка, то вже ніяк не попа-розстригу, а якогось значного козака. Скоропадський прямо не йняв віри, щоб таке могло статись, і послав до столиці довідатись, яким робом розстрига здобув військовий уряд, та його здивування й образу вгамував канцлер Головкин,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

прославши йому такого листа: „его царское величество бывшему Гадяцкому протопопу Федору Лисовскому указалъ быть въ Новгородкѣ-Сѣверскомъ сотникомъ, о чемъ изволите усмотрѣть изъ посланной съ нимъ царской грамоты. И хотя ваша вельможность напредъ сего ко мнѣ писать изволили, что оной Лисовской чинилъ вамъ нѣкоторые досадительства, однако жъ нынѣ извольте то презрить и уничтожить и явиться къ нему ласковымъ". А слідом прибув і сам заново спечений сотник і привіз царську грамоту, а в ній між иншим стояло й таке: „и безъ его царскаго величества указа оного Лисовского изъ той сотни не перемѣнять".

Тяжко було старому гетьманові вгамувати своє ображене серце, а проте він звик уже мовчки коритись царській волї.

III.

Пять років терпів Гадяч „Фараонове мучительство" з боку Лісовського, тепер прийшла черга терпіти ще більше лихо новгородчанам. Зміна уряду — се було для розстриги те саме, що для щуки, коли її перевести з малого ставка в більший. Новгородок було тодї місто багате, торговельне й промислове, не те, Гадяч, зубожений Шведським вімуванням. Та й влада сотницька була не та, що влада протопопська. Сотник був повним господарем в своїй сотнї, як полковник в полку, а гетьман на цілій Гетьманщинї. Звичайно він повинен був підлягати вищій військовій владї, але се мало обходило таких сотників, що їх настановляв сам царь за якісь прислуги. Лісовський добре памятав, що ні полковник, ні сам гетьман не зсадять його з уряду, і тому й вухом не вів про їх накази.

— Знайте мене, хто я, бо я нїкого не боюсь! — похваляв ся він в Новгородку, як раніш хвалив ся і в Гадячі.

Наїхав Лісовський на сотництво 10-го березня, 1715 року, і зараз же, в саму весняну росквась, вирядив ся у Гадяч за жінкою, та „для гордої своєї асистенції" взяв з собою трохи не всю сотенну старшину і тримав їх там через цілий піст. Потім поїхав до Кролівця на ярмарок „для справованія неприличныхъ своей сотницкой особѣ четверныхъ поѣздовъ", купив там „карету мальованую, сукномъ гранатовымъ выбитую, дышльовую, на коловоротку, з шорами на четверо коней и з кантарами" [1]), і за все заплатив гріщми, узятими з соборної церкви в позику без віддачі.

[1]) Польське kantar, прикраса на голові у каретних коней.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Такі були вступні події розстриги - сотника на новім уряді. А далі починається нескінчений ряд його злочинств, які годі переказати в короткім огляді. В його рангових маєтностях козаки робили як справжні прішаки, цехові шевці, кравці, ткачі й інші ремесники були завжди завалені працею на його потребу, рибалки „безпотребно і безвременно“ тягали для його невід; винники и пивовари за спасибі гнали для його горілку, варили пиво й мед, а шинкарі на його користь продавали сі напої; крім того Лісовський і сам по цілій сотні позаводив власні шинки і садовив там жидів шинкарями. Уся сотня, люде різних станів повинні були усе постачати для прибутку пана сотника, а хто йому не корив ся добровільно, того він примушував. Був тоді звичай на Україні, що козаки й міщане на Різдво та на Великдень ходили до сотника „на ралець“, се-б то поздоровляли з святом і приносили подарунки. Один сільський отаман якось спізнив ся й прийшов після свят, так Лісовський звелів посадити його до гармати, прикувавши за шию, і поти тримав, поки не вимучив в його куфу горілки і 4 таляри. Стародавня такса приносів „на ралець“ була значно підвищена: раніш шевці, наприклад, приносили сотникові пару чобіт, а сотничці давали грішми по 2 золотих, а Лісовський став вимагати собі по таляру грішми та по дві пари сапянців, а жінці окремо „полутабинову запаску“ вартістю в 9—10 золотих, або щось подібне. Хто з сотнян женив сина або віддавав дочку, повинен був заплатити сотникові так звану „весільну куницю“; тільки за попередніх сотників давали по золотому, а „пан Лісовський (скаржились сотняне) без милости талярів по два береть і по 5-ти золотих, чого ради боімось дітей женити“. Взагалі ж Лісовський і по звичаю і без усякого звичаю грабував у кожного все, що йому подобалось, в крамницях, наприклад, без гроший брав „риж, родзинки усякі, цукер канарський по півталяра хунт“ і т. п.

А найбільший прибуток мав він з судейства, бо яко сотник був предсідателем суду сотенного й ратушного. Правду кажучи, він сі колегіяльні суди знищив, бо вимагав, щоб усі ходили судитись до його двору, і тут він драв з правого й винуватого, відсужуючи у свою користь за „вини правні“ нивки й сіножаті й инше добро. Знаючи, який сотницький суд, люде боялись позиватись і старались миролюбно кінчати свої справи, а він, дізнаючись про те, карав їх грошевими карами, щоб не уникали суду. Доходячи правди на суді, він батогами вимучував признання вини і ремствував на гетьмана, що той не дав йому до-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зволу„ мучити злочинців катівськими руками", як те робилось в московських судах. А проте, коли йому хотілось, не вагав ся він на допиті засікати людей батогами „покладаючи разів десять, поливаючи рани горілкою й посипаючи сіллю". А одного заслуженого ковака Лісовський присудив повісити за те, що нібы то він украв у його жінки кунтуш, який сотничка загубила, пяною вертаючись з шинку, і повісив би, коли б не вступились за його москалі, що стояли в місті.

Звичайно, сотняне не терпіли мовчки такого нелюдського знущання, і на Лісовського грядом сипались скарги й гетьману й самому цареві. Кілька разів його кликано було до Глухова, роблено над ним слідство, і все те кінчалось нічим, і він, вертаючись, люто помщав ся над тими, хто на його скаржив ся, і всім здавалось, що його „мучительству" не буде кінця й краю.

Аж тут враз він спіткнув ся так само, як се було вже з ним на протопопстві в Гадячі. З давно забутої давнини несподівано вирнула жіноча постать, і від одного її погляду зразу звіяла уся бадьорість і завзяття розбещеного паливоди. То була перша жінка Лісовського Палажка Улізківна. В 1720 р. прибула вона до Глухова й подала Скоропадському таке „чолобиття": „Назад тому років 15 оний Лісовський приняв зо мною шлюб і похитивши майно, яке я мала од родителей моих, утік од мене, а я, скитаючись через тое время, сохраняючи дѣвство свое, ждала его, Лісовського, до себе возвращенія, которого не могла дождатись. А прочувши по довгім шуканню, що оний муж мій після протопопства Гадяцкого став сотником у Новгородку, писала я до нього, ознаймуючи про своє чекання, а до того жаліючи свого майна, що він узяв". Лісовський, видимо, не знав, як від неї відкараскатись, та й відписав либонь їй, „аби до його на хутор Узруй приїхала для нїякогось розговору. Не пізнавши хитрости, у письмах його прелесних вираженої, я приїхала до його на хутор, надіючись нїякую одраду собі получити, а він, Лісовський, не памятаючи на боязнь Божу, поштивости мене, до того хранимої, усиловне позбавив і потім з очей прогнав". Затим вона просила „учинити їй справедливость святую христіанскую по артикулам правним". Почувши про се „чолобиття", Лісовський злякав ся, й написав гетьману, що він швидко приїде до Глухова й вияснить сю справу, але ж не хапав ся їхати. А Палажка, не діждавшись його приїзду, подала друге „чолобиття" царському резиденту Протасьеву: „З кріваво плачливими моїми сльозами бью я чолом вашому благородію і про-

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

шу суда на свого мужа Лісовського. Коли він не хоче на право зо мною стати, то ізвольте мене одпустити у Питербурх, може я там у Е. Ц. В-ва получу милость і право на свого мужа". Їй видали подорожну, і вона добралась до Москви. Туда ж на початку 1721-го року покликано було й самого Лісовського. Тепер там було кому пильно зайнятись справою про двоєженство Лісовського: св. синод не повірив його байці про пяного попа та про „безгрішність" Палажки. Запитали Чернігівську консисторію, як саме вирішена була в 1704 р. справа про шлюб Лісовського. Та подала справку, що тодішній архієрей Максимович признав шлюб дійсним, і Лісовський не мав права вдруге женитись за живота першої жінки. Справа тяглась цілий рік і в 1722 р. синод вирішив її так: „второбрачную жену Лисовского Ксенію велѣно было съ нимъ разлучить, оставивъ сыновей у отца, а дочерей отдать матери". Але тут Лісовський несподівано виявив надзвичайну упартість: ні за що не схотів „второбрачную жену свою отпустить, а первую принять", за який „упоръ отданъ былъ тамъ, въ Москвѣ, въ св. синодъ подъ крѣпкій караулъ и оттоль отосланъ, въ нѣкоторыхъ важныхъ причинахъ, къ слѣдованію въ Преображенскій приказъ, гдѣ вскорѣ и животъ свой окончилъ". Так загадково сповіщав генеральну канцелярію про сю подію Чернігівський архієрей Іродіон Жураховський. Що то були за „нѣкоторыя важныя причины", по яких Лісовського передано було „къ слѣдованію" в страшний Преображенский Приказ? І певно, не з доброго дива він там „вскорѣ и животъ свой окончилъ". Чи не збулось над ним те, що йому пророкували в злосливім пашквилі, зложенім в генеральній канцелярії під час його останнього виїзду до столиці:

Отче Лісовський,
Плаче кнут московський
По твоїй шкурі
Наветь (?) по бандурі.
Возьмеш, небораче,
Ні попе, ні козаче.

До речі, додамо й другий пашквіль, зложений в Гадячі на розстриг Лісовського:

Въ тисяча семъсот пятомнадцять годѣ
Отпалъ отъ Христа попъ въ Украінскомъ родѣ,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ѳедоръ Лисовский, попъ заблуждений,
Бога чуждений.
Сей, живя в мірѣ, Бога не бояся,
Блудилъ безчинно, людей не срамляся;
Три жены имѣвши, дерзнулъ на священство.
Ахъ безпеченство!
Санъ апостольскій взяти недостойнѣ
О како дерзнулесь, живый своеволнѣ!
Се вторый Іюда нынѣ наречеся,
Свѣту промчеся.
Ровъ копалъ многимъ, яко пишетъ Давидъ,
Самъ упалъ въ яму и посрамилъ свой видъ.
На честь священства дерзнулъ малоумный,
Зри о безумный!
Лучше бы тебѣ утратити главу,
Нѣжъ іерейства загладити славу,
Славы искал-есь и мірскія власти,
А не душу спасти.
Воровство въ тебѣ зѣло ся вплодило,
Заздрость очію въ погибель водило,
Блуду бо еси и лжи исполнился,
Ах нахопился!

ГР. ЧУПРИНКА.

І. Снїжки.

— Погуляєм, серце, в снїжки.—
Попаду, не попаду!
Снїг занїс усї доріжки,
Снїг замів усе в саду.

Скрізь дерева хилять віти,
Всї в мережеві, в снігу;
Хочуть віти облїпити
Тебе цвітом на бігу.

Сипле инеєм, як цвітом,
Молодий, стрункий вишняк;
То під снїгом марить лїтом
Загадковий молодняк.

— Погуляєм, серце, в снїжки!
Чи не зрушим мрій у снї?
Будем ждати, як доріжки
Вкриють квіти на веснї.

Синє небо. Снїг. Замети.
Скрізь дерева всї в цвіту.
Що за радісні прикмети,
Що за пишність у саду!

Ну ж, до дому! Вище ніжки!..
Бач, який глибокий снїг!
Тануть снїжки, тануть снїжки
В наших рученьках палких.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

II. В юрбі.

Що за лихо? — Ти брехливий,
Ти лукавий
У гурті!
Що за зміна? — Ти ж правдивий
І цікавий
В самоті.
То не диво, бо з юрбою
Ти не можеш иншим буть, —
Просто буть самим собою,
З горем, з радістю, з журбою,
З тим усім, що в душу й серце
почування наженуть!
Гляну, гляну пильним оком
В давні стрчені часи,
Бачу я тебе пророком,
Повним палу і краси.
Вільний вітер у пустелі
Був товаришем твоїм,
А ріднею гори-скелі
Та весняний дужий грім.
Як чудово одбивались
Чари сил в очах твоїх,
Як тобою милувались
Зграї зірок золотих!

Так дала Краса-Свобода
Блиск-огонь твоїм очам,
Як в тобі жила природа
І в природі жив ти сам.
Так пилинка ти з пилинок,
Жив царем між скель та гір,
Комашинка з комашинок,
Марив ти про инший мир.
Та тепер я знову бачу —
Ти юрбі передаси
Степом виплекану вдачу
І живе чуття краси.
А тобі, тобі натомість
В душу сплине од юрби
Злободневная рухомість
Життьової боротьби.
В душу й серце передасть ся
Тільки гомін, тільки шум, —
У юрби нема ні щастя,
Ні краси, ні світлих дум.
Все-ж ти хвилею вливай ся,
Чистим струмнем грай в юрбі
І збруднілий поновляй ся
В самотині та в журбі!

Generated on 2015-07-27 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Немезида.

Поміж нашим людом ходить поголоска, буцім якийсь прозорливець вже давненько пророк:

„Росія - од Олексія до Олексія".

Отже тепер ніби те пророцтво й справдилось, бо почала ся Російська держава за „тишайшого" Олексія, а кінець їй настав при маленькому Олексійкові, що вже не діждав над нею й панувати.

Леґенда — цікава й сама по собі, цікаво й те, що склалась вона в українськім народі: бо й початок Росії положила Україна, і покарала Росію лиха доля в звязку з українськими справами...

Адже Росія тільки писалась — Росія. А насправжки, як була, так і лишилась до останнього часу великоруською Москвою. Цей московсько-великоруський дух російської історії далеко старший від романівського роду. Ще Андрій Боголюбський на руїні київського демократичного ладу спорудив у Владимирі престол великоруського абсолютизму. За ним московські князі сполучили містику візантійського цезаризму з елементарністю східньо-татарських деспотів і з патріархальністю „большаків" у родинному побуті великорусів. По цій традиції, що перейшла вже в родовий і національний інстинкт, Іван Калита збірав під свою руку руську землю на всякі способи: і як мудрий ґосподар, і як хитрий жмикрут, і як хижий грабіжник. А другий Іван — Грізний — тим самим слїдом ширив межі свого царства, руйнуючи вільні республїки — новгородську та псковську.

І добре прийшов ся до Московського царства запозичений з Візантії ґерб Східньої Римської імперії: двоголовий птах — два роззявлених дзьоба — наготові рвати, що втраплять, направо й на лїво. Під цим прапором Москва мала всї підстави зробити ся третїм і останнїм Римом. Не могла вона тільки рахувати на довгі віки істнування... бо, при двох головах, толуб і шлунок у її птаха один був...

І от, за царя Олексія, прихилилась до Москви, з своєю молодою державністю, наша Вкраїна. Незабаром цю державність почав поволї викльовувати московський орел, а за те з Москви з того часу повстала Російська імперія.

Її імператори зберегли в собі дух старих московських князїв і царів. Заходами своїх „большаків", велика російська „вотчина" зростала — не так орґанїчною роботою і власною творчістю, як коштом підвладних народів: їх матеріяльними й духовими здобутками живила вона свою культуру і нищенням чужих національних прав підпирала

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

державну вагу великоруського народу. Ходом історії цей московсько-великоруський дух знайшов своє втілення пізніще в трьох ідеольогічних підвалинах внутрішнього ладу Російської держави, — її „трьох китах", що звались: „православіє, самодержавіє, народність". В дійсности цим ідеалам відповідали: цезарепапізм в релігії, бюрократично-поліцейський абсолютизм в політиці і великоруський централізм в національних відносинах; говорячи загалом — концентроване крепацтво в усіх сферах життя.

В Україні Росія знайшла зовсім инші основи державного і громадського ладу: демократичні настрої й звички, безпосередні впливи европейської культури і вселюдського поступу, нарешті — ґрунт для зросту ідеї федералізму. На цих підставах Росія могла-б дійсно перетворитись в культурну европейську державу і всю свою людність повести до кращої майбутности. Але вона орґанічно була нездатна використати ці позитивні елементи українського національного духу, — і вони слабшали й блідли, заростаючи буряном московської азіятчини.

Европейська культура і поступові ідеї помалу проточувались крізь мури та ґрати до російської людности, осідаючи на її верхніх верствах. До широких народніх низів державний лад не давав дійти світлу культури. І між освіченими верхами та темним людом все глибшала прірва відчуження й зневіря. А коли врешті почулись з освіченого громадянства голоси протестів проти застарілих форм державного ладу, цей лад легко міг боротись з внутрішними ворогами, спіраючись на темноту народніх мас, яку сам ретельно підтримував.

Розбити це зачароване коло могла тільки ідея федералізма, бо зміст і сила цеї ідеї — в природній діференціації культурної роботи по національним ґрупованням і в тіснім зближенні між собою всіх верств кожного окремого народу. Але гармонічно збудований на цій ідеї світогляд українських кирило-методіївців не викликав спочуття і не дав відгомону серед російського громадянства: плоть від плоти великоруського народу, російська інтеліґенція не могла прийняти до свого світогляду ідеал, що суперечив панованню великорусів над иншими народами. Шоступ російської державности легко уявляв ся російській інтеліґенції в рамках централістичного ладу, ба навіть цей лад вважав ся необхідною умовою культурної роботи...

І московський деспотизм панував в Росії далі і далі, міцно озброєний проти впливу европейської культури. А поступове громадянство даремне гатило гекатомби своїх жертв на боротьбу проти нього. Аж врешті сама Европа почала відчувати для себе невигоду такого незграбного велетня-сусіда, страшного своєю силою і своєю некультурністю. В половині минулого віку відбув ся похід правдивої Европи на

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

переодягнену по-европейському Московію, — і московський лад мусів позбутись одної з своїх підвалин — крепацтва.

Отже в инших „великих реформах“ суть того ладу зосталась та сама. Як кажуть, Олександер II „Визволитель“ бояв ся конституції не через що инше, як через те, що за нею силою річей Росія обернулась би в федерацію. Коли це так було справді, то виходить, що федерація здавалась для російського ладу страшнійша, ніж навіть кінець абсолютизму, і в цім страху перед федерацією російський самодержець сходив ся з російськими поступовцями.

Знов льогика подій привела Росію до сутички з европейською культурою. На цей раз ворог зайшов уже „з тилу“, — в обличчі европеїзованої — Японії. Але наслїдки знов були нещасливі для московського абсолютизму, котрий мусів нарешті зріктись своїх абсолютів і згодитись на спільну роботу з обранцями від народу. Згодивсь — і пожалкував, бо скоро побачив, що має ще досить пороху в порохівницях, тим часом як у народа швидко не стало ні пороху, ні зброї... І ще десять лїт життя одвоював собі російський державний лад, — не так через свою силу, як через слабість своїх ворогів.

І втретє встряла Росія в тяжку боротьбу, — надзвичайну, всесвітню: пів світа по один бік, пів світа — по другий. Пощастило їй на перших часах, — та здобутки її перемоги як раз випали на втрату українській культурі, яку російський орел з смаком і захватом, як довго ждану здобич, винищив і виклював у Галичині і придушив на який час на Вкраїні. Але це вже була остання пожива старого птаха. Розхитана внутрішним неладом держава не могла видержати довгої, напруженої боротьби в гурті міцних і дужих своєю культурою орґанїзмів і, як глиняна макитра на одному возї з казанами, розсипалась врешті на черепя.

Війна мала бути всенародня, національна, — якою вона була в инших державах, — але в Росії не було і не знайшлось ні цїлого народа, ні одної нації. А державний великоруський народ показав з себе лиш темні маси рабів царського самодержавства, силоміць втягнуті в криваву бійку за незрозумілі їм цїлі. Їх одвічний світогляд, як і сотні лїт тому, підказував їм лиш примітивні розуміння світових подій: вищі верстви їх коштом і кровю силкують ся оборонити свій пожиток і вдержати своє панування. І, струснувши з своєї шиї вже наскрізь гнилий і смердючий абсолютизм, вчорашні раби, під прапором пролетарської диктатури проти російського і всесвітнього, мовляв, капіталїзму, побивали поки що культурні верстви громадянства і новий революційний лад держави.

В початку цеї боротьби, починаючи вже вільну національну роботу, подала свій голос Україна, знов закликаючи Росію до перестрою

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

на федеративнім ґрунті. Але й тепер російська демократія не зважила як слід українських кличів. Національні рухи, а надто український, зустрінуті були вороже, як невчасні й шкодливі, і навіть видиме наближення анархії не перемінило російської традиції що-до української національної ідеї. З погляду цеї традиції, очевидно, краще було всім разом гинути — з цілою Росією, єдиною і неподільною, ніж потурати сепаратизму. Голос України пролунав, як серед пустині, і українці мусіли самі взятись за оборону власної хати від неминучої пожежі.

А ціла Росія тим часом справді почала загибати. Про війну вже мало хто й згадував. Ішла друга війна, на внутрішнім фронті. Перемогали, звичайно демократичні маси, озброєні військовим знарядям, фанатизмом і темнотою. На престолі російської революції засіли врешті, замісць колишніх самодержців-большаків, пролетарські диктатори-большевики. Протилежности, звичайно, сходять ся, і по суті большевизм був тим рідніщий самодержавству, що обидва виросли з великоруського національного духу...

І світ побачив на широких просторах Росії мілїони робочих, салдацьких і селянських мас, що в повній свідомости свого права і своєї безмежної свободи, шарпали, рвали й руйнували свою державу, її майно і культуру, рідну землю і нарешті одно одного... А їх фанатичні проводирі тим часом своїми декретами руйнували економичну будову держави.

Величезний державний механізм, що так довго по інерції не спиняв свого руху, поволі затихав; все млявіще ходили його двигуни, ледве повертались маховики, а разом з ними завмірало й громадське життя старого російського царства...

Немезида історії сказала свій вирок і тяжко покарала хиби того народу, якого духом просякла російська державність.

Україна гинути не хотіла і, щоб одгородитись нарешті від всеросійської анархії, розгорнула прапор власної державности. Колись, за Богдана, перша українська республіка — казацька — прийшла до московської брами, важкої, дубової, кованої; постукала в браму, впросила ся в прийми і зникла, що й голосу не стало чути. Сьогодні та брама впала, — поржавіло залізо, підгнили ощури, — і вийшла знов на світ Божий українська республіка — народня. На диво, збереглось таки, через всі мало не три сотні літ бідування, здорове зерно національного життя і коло нього збились до купи народні сили, що спромоглись невсипущою працею орґанізувати на рідній землі початок нової державности. Слава їм, слава Україні і нехай на цей раз дасть їй доля довгих віків щасливого істнування.

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Але не все ще добре в нашій хаті... Ще багато в ній сміття і бруду від господарювання чужинців, ще гукають по закутках і коморах нахабні голоси непроханих гостей, ще й своїх людей чимало заслїплених чужою ласкою або власною вигодою і байдуже їм про долю рідного краю. А особливо ще багато темного, несвідомого, здичавілого люду, більш здатного до руїни, аніж до якоїсь орґанічної роботи. Ці елементи і у нас легко приймають і поширюють пошесть анархії, що під прапором всесвітнього реформаторства руйнує круг себе культурні й матеріяльні скарби. Коли і нашій Україні не пощастить перемогти темні сили державною орґанізацією, коли й нам судилось випити повний келих російської отрути, і наша народня республїка обернеть ся в „дике поле“, на користь сусїдам, — о, тоді відчуємо й ми тяжку руку Немезиди! Пригадаємо тоді всї гріхи проти рідного краю, що вчинили колись наші дїди і батьки, що накоїли й ми самі своїм ледарством. Не простила Україна тим стародавнім панам-старшинам, що колись за царську ласку віддавали і своє, і народне право. Не простить вона й тим своїм синам, що потім ретельно ходили в державнім ярмі та щиро працювали для російської культури, а свій люд полишали тим часом без інтелїґенції і без культури... Не простить Україна і тим темним людям, що тепер, в цю велику історичну хвилю піддались московській хворобі і вибивають з рук українського громадянства прапор національної волї... Не вони винні в своїй темноті, але відпокутувати за неї і їм доведеть ся...

Невже не одверне доля це страшне лихо від нашого рідного краю?

ОЛЕНА ЖУРЛИВА.

* * *

Хтось постукав в серце знов.
Що се, сон? Нова омана?
І душа, від щастя пяна,
Продзвеніла: „Се — любов!“
Ширше стали дихать груди,
Море щастя розлилось...
Гей, за весла! Що не буде!
Ми щасливі, а не хтось!
Другом буде вітер нам,
А свідками — легкі хмари:
Нас любов єднає в пари,
І нещасний той, хто сам!
Ще раз в серце: стук, стук,
стук!..
В душу наче небо впало —
Мент... обійми рідних рук...
Цілу вічність так... і мало!

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Стефан з Синевіцька Вижнього.

„Слава в вишніх Богу і на землї мир, в человіцех благоволеніе“ — тихо й урочисто виспівує хор.

І побожно схиливши голови, хрестять ся люде: баби, салдати, дїти.

Хрестить ся й собі Стефан, але трохи відмінно від людей, — змалку звик так, не трьома пальцями, а всїма, — і співає:

„Хвала в вишніх Богу і на землї мир, в чоловіцех благоволеніе“ — теж трохи инакше вимовляючи, нїж хор, бо преціньв „його“ церкві і “его-мость“ і люде так вимовляли. І як співає він, то й ридає одночасо.

„Як би ж на землї справдї був мир, спокій, такий, як хвала Богови в небесах“...

Стефан пильно хрестить ся, припадаючи чолом долї; а з душі підіймаєть ся, рветь ся грізне риданне й, придушуючи його, Стефан виходить з церкви.

На дворі морозно й тихо. Снїг блищить під срібним сяйвом місяця, який загадково дивлячись на землю, пливе все далї й далї. Ген-ген далеко розстелив ся снїговий килим; здаєть ся, весь світ він укрив, щоб на землї було тихо, ясно, щоб спокій був хоч тепер, в сей великий день, коли багато лїт тому народив ся той, хто прикликав людей до любови, а не до ворожнечі.

Недовго йшов Стефан. Він сїв на своє звичайне місце, на лаві біля брами сеї лїкарнї, яка містила ся в сьому освітленому будинку, що стояв як зачарований серед непорушного, величнього снїгового килиму. Тут тільки й міг Стефан жити, животїти на сїй площинцї, розстеленій на горбі, високо над містом, яке стелило ся в низу.

Тут, на горі, — тихо. В сей затишний куток, до сього білого чепурного будинку, обсадженого високими деревами, несуть підбитих, покалїчених життям людей, людей, яким незносний стає галас і метушня життя. Чи й він, Стефан, хорий? Може, бо незносний йому шум та галас життя. Далї од шуму, ближче до неба... Та й звик на верхах жити.

Звик... А, годї з тим, до чого звик!..

Се він, Стефан, трохи до церкви пипитальної вступив, був на службі Божій... тай розревів ся, мов дитина... Він би й нїчо-

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

го, спокійний був би, як би не сі співи, такі гарні, врочисто-сумні. „А на землі мир"... Ах, як би сей мир був, а нічого иншого не було, гай-гай де був би тепер він! Хіба сидів би він, моцний, господарський хлоп та гнив тут, під брамою шпиталю, наче нема йому місця в світі, немає праці. Хіба був би він тут... сам-самітний! Дома був би, „дома"!..

Там, дома, вкриті смерекою горби з мальовничими міжгірями. Зелені, оксамітові луки опоясують їх; долини стелють ся в низу, оповиті темними гаями. А в долинах білі хатки в зелених вінцях і між ними деревляна церква. Там простір. І далі за ним височіють величні красуні-гори. Гарно там, тихо, спокій там... спокій... Хіба струмінь дзвінкий рокотом порушить тишу? Але зараз й тут тихо. Така тиша, що душа прислухаєть ся до себе. Хочеть ся молити ся, слати до неба благання.

„Дома"... Там біла хатина розмальована гарно рукою Олени... Широколисті вязи, свіжі ялини... криниця, садок, цілe газдівство... хатина...

Стефан не витримав і клякнув на мерзлий сніг, чи то для молитви, чи з розпуки; закривши обличчя руками, він заридав голосно.

Ніби завивання вовка розлягало ся серед снігової рівнини... то ніби плач покинутої дитини, яка заблукала в непрохідному лісі.

Химерно розчепіривши віти, обтяжені снігом, височіють навкруги дерева білі, фантастичні. Так ніби постати велетнів, розкинувши в розпуці руки, благають небо зглянути ся над ними й поменшити той тягар їх, що до землі хилить.

Яскраво й зворушливо блимають свічечки в вікнах шпиталевої церкви, вкупі з молитвами людських сердець возносячись до неба. Сяють вогнями вікна шпиталю, де тихо мов тіни сновигають постати лікаря, фершалів, сестер, усіх тих, хто поміч і життя несе тим, хто безпомічний, страждучий лежав у ліжку. Там тепло, молитви, поради, надії, а тут серед снігової рівнини, на самоті ридає душа людини, для якої вже ні тепла, ні поради, ні надії нема. Хіба сама молитва...

Або смерть...

Та „хвала в вишніх Богові" — все лишала ся, хоч на землі й смерть.

Знов ридання розпачливі, голосні лунають в холодному повітрі. Буйні сльози течуть по смаглих щоках велетня, змочують довгі вуса й падають на сніг.

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Та годі плакати... годі нарікати на Бога. Гріх!.. Бог дав, Бог і взяв. Все в його руках... І хвала йому в вишніх".

Встав Стефан. Хвилинку стоїть замислений, потім, наче повернувшись до життя, йде одбувати свої земні справи, перевіряти, чи всі фіртки позамикані, ціле обійстя оглянути. Ось з церкви вже виходять люде. Треба й там замкнути двері.

З великим патиком у руці поважно йде Стефан сповняти свій обовязок. Але се не багато часу бере в нього й ось він знову на своему місці, біля головної брами шпиталю. Можна було б піти в кухню, там його чекають з вечерею, — „Святий Вечір" сьогодня, „кутя", — або в свою комірку погріти ся перед нічним вартуванням. Але, ні, не піде він, не може піти. Він може лише тут на самоті, серед снігової пустелі з вітром розмовляти, його слухати, на зорі дивити ся... Або він сумує, чи плаче. Ні, він тільки мовчки дивить ся на ту саму зірку на сході, що стала колись над Вифлеємом і чекає, чи не зявлять ся янголи біля неї зі співами: „Слава в вишніх Богу, і на землі мир, в чоловіцех благоволеніе".

І чи не зробить ся тоді друге чудо, чи не зявлять ся тоді до нього його янголи, — кохана Олена й маленькі Василько, Михась і Наталочка.

І не спускає Стефан очей з золотої яскравої зірки на сході. Він чекатиме, не піде нїкуди.

Міцнїйшає мороз проти ночі; часами зривається вітер. Людського гомону не чути. Поволі гаснуть огні в шпиталі. Тільки зорі не гаснуть в небі. З ними й лишить ся Стефан. Бо може то й не зорі... може то очі його дружини, його дітей...

Вітер лютує, мороз своїм крижаним подихом пече обличча Стефана, сцїплює його ноги й руки; Стефан сидить нерухомо і все дивить ся на небо, таємниче, урочисте, чисте.

Він забув, де він, і що він зараз самітний, бездомний бурлака. Він жие в минувшині.

Чи спить він, чи марить?.. Крижаний подих вітру пече його обличча, а йому марить ся гаряче заслїплюючe сонце, яке заливає золоті лани. Останні жнива. Останні... Виблискують серпи, хилить ся покірливо золоте жито. Ось Олена всміхаеть ся до нього, ось на стежці веселять ся дїти. А небо синьо-блакитне тако ласкаве, привітне обгортає лани своїм теплом. Останні жнива...

А потім?

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Чи далеко ще нам, їхати, мамо?“

Чий се голос?.. Такий тоненький, жалібний?..

Ах, се ж його донечка, Натальця, висовуючись з халабуди, гукає. А Олена йде поруч воза, вколисуючи на руках дитину. Його Олена, стрункa, вродлива, гарна молодиця...

„Не дуже далеко“, — чуеть ся йому Оленчин голос. Олена всміхаеть ся ніжно до дитини, й одвернувшись, зітхає.

„Та воно цікаво, мамцю, й тут: їдеш — їдеш... Я ще ніколи так довго не їхав; було з косовиці та до хати тай по всім“... — се вже говорить його любий син, Василь...

„А я хоцу до дому“, — стогне дівча. „Там лїпсе... Там і пересеньки й кацецки й когутик... А тут все їдес і ніяк не доїдес до дому“.

„Тату, але се-ж наше „дома“ тут поки-що?

Василь, його син, жвавий, веселий стоїть, мов живий, перед Стефаном.

„Так, сину!“ — чуе він свій голос.

Тодї ще він, Стефан, був веселий, ще мав надію... Він молодий, міцний хлоп. Закручував довгий вус, блищав чорними очима й боров ся. І жартував з дїтьми.

„То Натальця хоче качечки?“

„А як же... кацецки“...

„Натальця хоче когутика?“

„І когутика“...

„Хоче черешень?“

„Хоцу червоних і зовтих багато-багато“...

„Буде Натальцї і когутик і качечка і черешенька... Буде все...“

Все буде... Стефан міцний, дужий... ще здобуде все для родини, аби тільки здоровля.

„А менї песика“... — озиваеть ся Василь.

„І тобі і тобі, сину“...

Буде всьо їм, буде... буде нове господарство, як старе згинуло... Руки є, голова є, аби тільки до дому, до своїх гір, до своїх долин...

Довгою низкою плетуть ся вози шляхом, що губить ся десь в далинї. Покірливо, терпеливо, ховаючи надію, що ледве блимає в глибинї серця, посувають ся люде, везучи в халабудї весь свій скарб. І кінця-краю нема сьому одноманїтньому шляху, який невідомо куди веде, невідомо, що несе.

Часом, як пригорнувшись, шукаючи в сій близькости заспокоення, сидїли вони з Оленою, прислухаючи ся до тихого дихання дїтей, збуджували ся в них спомини й вихоплювало ся:

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„А у нас дома“? —

і завмерало на вустах.

„А у нас дома“... — Олена почне тай заплаче. Мов перлини падають сльози по її змарнілих щоках, з її чудових чорних очей.

„Се вже осінь“... — знов вчуваєть ся Стефанові голос любий, ніжний і инший малюнок бачуть його очі:

Тихо порожнім полем їдуть вози. Трава вже скошена і звезений хліб. Ще тепло в повітрі. З одного боку гай починаєть ся. Між пишним зеленим листєм вже є жовте й червоне.

„Се вже осінь“ — шепоче Олена.

Тоді Стефанові тьохнуло серце, він похолов і глянув на дітей. Вони обоє, поклавши голову йому на коліна, дрімали. Чорні кучері Василя змішали ся з золотом волося Натальці. Румяні були їх здорові личка й на вустах грала усмішка.

„Ні, серце, ще ж літо наче“, — якось непевно мовив тоді Стефан Оленї.

„Але ж осінь, дивись!.. Листє пожовкло, падає з дерев і вкриває землю“.

Так, осінь... Була вже тоді осінь...

Там у С—у надходила осінь, тиха, плодоносна й багата. Несла з собою спочинок, спокій, достатки. Те, що росло й пишнало ся на ланах золотих, робилось власністю кождої комори, кождої стодоли. Радісний сміх молодї лунав вільно, заповідалися весілля. І хоч не за горами зима була, та не страшно було зустрічати її в теплій хаті, з оборогами сіна, з кулями соломи, стосами деревини та повними мішками всякого добра.

У своїй хаті се ж було...

Віз помалу котить ся порожнім шляхом, маючи такий самий віз, попереду й позаду себе. Наче хтось невидимий керує сею довгою низкою возів, напятих наметами, обвішаних начинанням і шматтям. Щось жене ту довгу низку халуп на колесах; щось грізне, невмолиме змусило їх кинути хати, лани, худобу, рідний куток, у якому тільки й світило їм сонце, й сунути просто й не зупиняючись, все далї й далї в світи.

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сніг тихо паде, обновляючи білу пелену. Рясно-рясно вкриває землю, дерева, Стефана. А Стефан немов спить, немов марить, не помічає його, не помічає, як мороз міцнійшає, як вітер налітає. Він бачить знов инші образи, чує инші голоси.

„Тпру!“ — чує Стефан з попереднього воза. — „Приїхали!..“

„Вже заїхали, Оленко!“ — чує він свій голос, такий дивний, чужий. Він злазить, випрягає коні. Ожив, загомонів ліс. Вигуки чоловіків, стогнання жінок, плач дїток“...

Заїхали... Та куди ж? Оттак у лісї, проти неба, так і ночувати? Потомленим мандрівниками з дїтьми? Осїнньої, холодної ночи?...

Шелестить, провадячи нічну розмову, листя, що ще лишилось на деревах. Сумний шепіт його зливаєть ся з гомоном людського табору.

Але поволї затихає табор. Повечеряла, підживила ся дїтвора й заснула. Коли-не-коли вчуваєть ся шепіт або стогнання.

Тихо.., Місяць пливе високо над гаєм спокійний, ясний. Та здивований трохи: замісць звірів, птахів, — люде в лісї. Той самий місяць, що перед віками бачив тут дикунів-людей, той самий місяць, що й тепер над Стефаном світить...

Сніг не падає вже. Тільки вітер гуляє по снїговій пустелї, схиляєть ся над Стефаном і щось нашіптує йому. Все міцнійшає мороз, сковує своїм крижаним подихом Стефана, але йому не зимно, йому тепло. Чи снить він, чи марить?..

„Отсе вам, а отсе вашим дїткам!..

Що се? Нїби голос янгола небесного...

Висока панна з добрим обличчем і золотим волосєм подає дві миски Оленї. Пара йде від гарячої страви й запах страви чомусь нагадав Стефанові своє село й хату.

Черга на пунктї стоїть велика: всї простягають руки, бо цїлими тижнями не їли гарячого.

Тут на „пунктї“, наче отара овець зібрані були зруйновані, змучені, збідовані люде, які покірливо йшли, де б їм не сказали. Після довгої дороги, невідомими ланами, лісами, трапляли вони „на пункт“, спочивали тут, підживляли ся горячим варевом. І

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

знову їхали далі, покірливі, байдужі. Одно в них бажання, одно почуття було: „до дому“.

„Мамо, ще!“ — пищить Наталочка, скінчивши сьорбати борщ укупі з Васильком.

„На, дитинко!“ — хоче одлити Олена зі своєї миски, але золотоволоса, мов янгол, панна підбігає й каже:

„Їжте самі, їжте! — а я ще дам дітям... А се вам! — дає в руки мисочку й Стефанові.

„Спасибі!“

Але не йде ложка до рота, кусень до горла Стефанові. Адже він ґазда, адже він багатир, не жебрак.

Діти весело бігають, малий Михась спить. Олена сидить на лаві, дивить ся на його.

Стефан підносить ложку до рота, ще раз, і ще. Виїдає страву, ставить миску на стіл. Дивить ся на Олену в її прекрасні люблячі очі.

„Спасибі, добрі люде нагодували нас“.

Стефан узяв Михася на руки, Олена за руки двох инших, і пішли до свого табору.

На великій містечковій площі, близько одна коло одної, стояли халабуди. Баби поважно розмовляють, стогнучи та охаючи: молодиці з сусідками цокочуть або, наспівуючи, вколисують дітей. Похнюпившись, курять чоловіки, знехотя перекидують ся словом; той напуває коней, той ладнає халабуду. Гуркіт, крик, гомін, як на ярмарку на сій великій площі, одведеній для біженців поруч будинку, „пункту“, під синьо-білим прапором.

Тут ті, що покірливо, мов вівці, довгою низкою плели ся довгими невідомими шляхами; ті, яких, долею здаеть ся, стали покора та мовчання, підносили голоси. Стогни й плач розлягали ся в сьому таборі кочовників, викинутих з своїх осель.

А Стефан не нарікав, він підтримував свою дружину; підтримував у ній і в собі надію повернути ся в рідний край, до свого рідного життя.

„Що ж що біда?“ — чуе Стефан свій голос. — „Киньмо лихом об землю!.. Аби сила, аби здоровля, заробимо собі ще всього знов... Правда, Оленко?“

Пригортала ся до нього вродлива молодиця, дивлячись своїми глибокими очима, в яких ховала ся туга за своєю чепурною хатою, за рідною землицею, за коровами, за усім ґаздівством, і шептала:

„Правда, Штефанку!“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Сидять вони біля воза, що самий крайній з усього табору, й дивлять ся на дітей. Надія все з ними, жие в їхніх грудях, сповняє їх істоту. І лагідно всміхають ся одно одному. А з гурт-ка дітей, з якими бігають Василь та Натальця, чуеть ся:

„А в нас кінь був"...

„А в нас ще й корова, когутик і кацецка"...

„А в нас вівці. Багато"...

„А в нас ще песик рудий і смачні яблука та груші"...

„І гуси й соняшники"

„А у нас коло леваді гора — височенна... Як вилізеш на неї, далеко видно, геть усе село" — над усіх голоснійше лунае Василевий голос.

„І зелений простір у нас веселий," — співае туга в грудях Стефана.

„Діти, то собі своє гомонять, — шепче йому Олена, але помітивши велику тугу, що пливе в його з душі, не стримуеть ся, й припадае до його грудей, ридаючи.

Вітер лютуе, мороз пече обличча Стефана і вже зимно йому, але не від морозу, а від тої слоти, від подиху осени, яка тоді грізно наближувала ся до нього, до Олени, до дітей.

„Чого ти, моя рибонько? — чийсь турботливий голос дзвенить у повітрі.

Та се ж він сам сказав...

„Глянь!" —відповідае Олена, — „яка хмара суне"...

„Ну, чого ж ти злякала ся?

В ще тепле повітря жовтневого дня вдер ся холодний вітер. Темно стало. Хмара чорним крилом накрила землю.

„Під такий час десь у хаті треба бути", — збентежено бурмотіла Олена. — Осінь уже... Невже ж, як товар гнитимемо під дощем?"

Тулила немовля, вкривала шматтям дітей.

„Та де ж той дощ? Нема!" — заспокоює її Стефан.

„Пада! Я почуваю".

А дощ справді вже почав падати; з початку дрібнесенький а далі буйними краплями, все дужчий та дужчий. Вітер шумить, шпурляючи холодними краплями по своїй охоті, плаче-ридае небо й велика його туга по сонцю ясному. Діти, а за ними й

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дорослі, починають ховати ся під намети на возах. Олена пригортає, вкриває дітей, вмовляє Стефана, який накриває коней, швидше ховати ся до середини, „до хати“, — мало не сказала вона.

„Ах, Штефанку!“ — шепоче вона, — „я бою ся, ся хмара не несе нам щастя, вона несе нам осінь, холод, біду, нещастя... Серце моє чує...“

„Та ну бо, серденько, нїщо не грозить... Пусте там, той дощ... Десь вже заїдемо“...

Якось неневно звучать сї слова надії: Десь вже заїдемо“... Дощ так грізно й гнївно шумить.

Ні, вже не дощ... І слїду його нема... Тепло вже, душно. Се некуче лїто. Він вертаєть ся з поля. Останні снопи жита везе. Загрів ся на роботї й тепер спочиває, їдучи. Тихенько поганяє коней. І вони притомили ся. З насолодою дивить ся він на село, що перед ним, на гай, левади, гори. А ось вже виднїєть ся і його хата. Он, Олена піджидає його з Натальцею на руках. Тодї ще Натальця була маленька. Підїхав, скочив з воза Стефан, пригорнув дружину й доню, і так йому тепло, гарно на душі. А Олена посадила Натальцю, помагає йому снопи скидати... Так, се давно було, давно... а потім...

„Я бою ся, Штефанку“, — тремтячий, схвильований голос Олени чуеть ся йому в сїрому туманї. — „Натальця цїла горяча й хрипить“, — схвильовано шепоче Олена, вгнїздившись у кутку своєї буди коло дітей.

Михась спить. Василько тихо дрімає, а Натальця неспокійно рухаєть ся, щось бурмоче...

Сїрим, гнїтучим покровом нависло нахмарене небо над сумною, чорною землею, зливаючись з нею. Туман та мряку посилає воно на землю, яка колись і сонце бачила, яку ще недавно золоті, гарячі проміння голубили, гріли, втїшали...

Холодно, мокро, похмуро.

„Йой!... їй зимно!“ — голосить перелякана мати. — „Коби то сонечко, тепло... Або хоч дах над головою... За що ж се така кара Божа? Чим ми прогнївили Бога, Штефанку?“ — стогне молодиця, пригортаючи дївча, яке метушить ся й важко дихає.

Стефан мовчить, похмуро дивить ся.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Прогнівили Бога? Кара Божа? Чим? За що?.. Жили тихо, працювали... Серед гір та долин здобували хліб. Що кому завинили? Нікого ж не чіпали... Лише працювати та ростити дітей хотіли на рідній землі... А доля не те дала...

Мовчки зітхає Стефан.

„Мамцю, качецки чорні, когути“...

„А як же, моя дитино, буде качечка й когутик“...

„А черешеньок багато, багато... і все стиглі“ — марить у гарячці дитина хриплим голосом.

„І черешеньки будуть... а як-же, будуть“ — одповідає, схилившись над дитиною та ковтаючи сльози, мати.

Зморшки суворі вкривають високе чоло селянина, червоні плями виступають на змарнілих щоках... Великі, грубі, звиклі до заступа, до коси руки стискають ся в безпомічній розпуці.

Тісна халабуда замість теплої хати... Замість даху — сіре, захмарене небо. Як рибка весело, здорове дівча в страшній пропасниці. Темно зовсім. Уже вечір. Дрібні, холодні краплі дощу стукотять по наметі, мов сіткою оповивають халабуду, падають на землю з настирливим одноманітним стукотінням.

Він не бачить її сухого, чорного обличчя, горячкового огню в очах, але почуває розпуку в стиску її руки, в її диханню.

„Оленко, не журись!.. Он там вогні видко, десь заїдемо, лікаря пошукаємо... Тай се пусте... Дитина одужає скоро.

Безнадійно стукотять краплі по наметі.

„Я не журю ся, Штефанку, я знаю, заїдемо, лікаря пошукаємо... Памятаєш і в С—у Василь слабував, і лікар поміг... Дасть Біг і тутки так...“

Голос Олени тремтить, а ридання мало не вирветь ся з грудей.

„Чи ще довго чекати, Штефанку?“

Тихий, стомлений голос Олени долітає до його вуха. Чорні, сухі вуста Олени тремтять, як і руки її, що пригортають любе сотворіннячко, слабу дитину.

„Або я знаю?“ — апатично відповідає Стефан, весь чорний з горя та клопоту, з запалими очима, з вскуйовдженим волосям, що довгими пасмами висуваеть ся з під широкого чорного бриля.

Осипаєть ся біля них листе з каштанів та лип, навколо лікарні посаджених. А на тополях воно, пожовкле, ще тремтить

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

та бореть ся з вітром. Але вітер дужий та лютий. А небо сїре, осїннє, негода лиха.

„Чи довго чекати? Або він знає? Або він знає по що він жие? Або він знає по-що на світ народив ся?.. Або знає, де йому подїти ся? Що вчинити? Або він може ще жити на світї, коли не вміє помочи родинї...

„Гей, доктор кличе, а йдїть!“

В приймній вже майже немає нїкого. Високий, добрий чоловік приязно розпитує, оглядає дитину. Хвершал та сестра обступили прибувших, співчутливо дивлять ся. Стефан дивить ся на лїкаря, потім у вікно. Чекає. А там за вікном тополя височіє. Осипаєть ся з неї листя.

„Діфтеріт!“ — кидає коротко лїкар і глянув на Олену.

„Діфтерія!“ — луною одгукнув ся приголомшений Стефан. Оленї вириваєть ся ридання з грудей.

Хвершалка бере Натальцю.

„Роздягнїть! Положіть в інфекційній дитячій, трете ліжко порожне! — розказує суворо лїкар хвершальцї й, звертаючись до Олени, мягко додає:

„Тут їй добре буде... Встрикнемо сирватку. Се помагає... у вас одна дитина?“ — раптом питає.

„Ще двоє: немовля й більший хлопчик“.

„Здорові?“

„Богу дякувати...“

„Підїть їх вимийте! Одежу треба випрати!“

„Та де ж, батечку, се зробимо? Ми — біженцї... На „пунктї“ живемо“.

„Біженцї, а звідки?“

„З Підгіря. Ми з Синевіцька... там наші долини й гори... Було ґаздівство, гарно жили“ — несподївано розбалакуеть ся Стефан.

„А як-же гарно“, — засмучено похитує головою Олена.

„Конї мали, воли...“

„А як-же... конї ладні“.

„Поля мали кілька моргів, садок, горóд чималий“.

„А як-же, чималий“, — сумно-сумно зітхає Олена.

„Вівцї, безрогі, дріб, усьо“, — якось гірко всміхаєть ся Стефан.

„Всьо... А як-же всьо“, — не витримує Олена й сльози льють ся з її очей.

Стефан дивить ся на неї, суворо зсунувши брови від болю.

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Така безпорадна вона зараз, як мала Натальця, яка тужачи твердила: когутик, черешеньки, качечка.

„Заспокойте ся, молодице“, — лїкар каже. — „Приведїть сюди дїтей, ми тут обмиємо їх... Одежу чисту захопіть!.. Є у вас?“

„О, одежа в нас є“, — гордовито каже Олена, — „захопили з собою“. „Пане, голубчику,“ — кидаєть ся до лїкаря Стефан — „і гроші в нас є... Я не батяр... я господар... Вилїчіть нашу доненчку! Я вам подякую. Я дурно не хочу...“

„Дайте спокій, чоловіче! Тут вас не за гроші лїкують. Ось я піду вже до дитини, час вже... А ви не гайте ся!

Вдвох з Оленою йдуть вони в долину, „на пункт“ до дїтей. Товаришують їм журба й розпука, а навздогін їм завиває вітер нагоняючи все нові хмари, холод та смерть заповідаючи.

„Добридень, з празником будьте здорові!“...

Чиї се голоси чує Стефан? Такі чужі й разом з тим знайомі..

Се він та Олена.

Ось вони кланяють ся фершальцї, яка зустрічає їх в лїкарнї.

„Як ласка ваша, скажіть, чи лїпше Нательцї?

По святочному, як добрі господарі зодягнені селяне. Нинї ж велике свято — недїля, й може Натальця видужає.

Мовчить хвершалка... тремтять її вуста.

Постать лїкаря вирисовуєть ся. Похмуро дивить ся й глухо каже: „Стефане, підійдїть до мене близше самі!..“

Стефан робить кілька кроків. Олена ще хутчій опиняєть ся коло лїкаря. Вмить кладе вона спляче немовля на лаву й перелякано гукає:

„Де? Де Натальця, моя дитина?“

Стефанові очі палають... Бурмотїння глухе вириваєть ся з грудей.

„Кризіс нинї в ночі настав і стало гірше... Опух у горлї. Дитина задохнула ся...“

„Натальця!“ — зойкнула Олена, кинула ся на вколїшки, і поклавши голову на лаву, гірко заридала.

Стефан дивить ся, як камяний.

„Все, все руйнуєть ся. Добро... родина...“

Раптом Олена схоплюєть ся й стискає руку фершальцї:

„Де, вона? Де? Кажіть!..“

І вийшли обидві.

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Стефане, ви чоловік, ви сильний, майте мужність все вислухати!“

Стефан схилив вродливу голову й слухає.

„Сина вашого, як ви привели позавчора, ми хотїли лише вимити й переодягти, щоб зарази не було, щоб був здоровший, а виявило ся, що він уже заслаб, ще, як був у купі з сестрю. Він лежить, ми його лїкуємо... Він дужчий за дївчинку.

Нїчого не каже Стефан. Дивить ся у вікно. Тремтить пожовкле листячко на тополях, безпомічно тремтить... Чей же осилить його вітер...

Серце Стефана стукотить скажено, а на душі холод.

„Дякувати вам за турботу, пане“, — кланяєть ся Стефан низенько лїкареві й виходить.

Довго сидить він на лаві, біля шпиталевої брами. Чи чекає на Олену? Ах, чим розрадить любу дружину? Безпомічний, мов дитина він, міцний дужий хлоп ..

Вітер виє, реве, завиває злісно, розносячи останнє листя з тополїв.

Серце Степана горить, душу гнїтить важкий камінь.

„Вічная память“ — десь хтось співає.

На шпиталевому кладовищу холодно, мокро й сумно. Іде дрібний дощик, — то небо проливає сльози на груди землї.

До одної труни поклали Натальцю й Василя, який помер слїдом за Натальцею.

Лїкар та хвершалка стояли осторонь від могили й дивили ся на Олену.

Вона, мов тїнь тонка, блїда, з висхлим обличчем.

Силою вів її Стефан з кладовища. Та його ноги не йшли відтїля. Тут наче його „дома“, — бо тут дїти... Де ж ще його „дома“? Вів свою дружину, не думаючи куди; привів він її до шпиталю, бо там іще Михась, лишив ся під доглядом старенької слуги лїкаря.

Вітер виє, шпурляє сухим листєм, розносить перші снїжинки, обсипає ними сих трьох, що йдуть *до дому* „на пункт“— батька, матїр і маленьку дитину.

Галас, крики, вереск дитячий... Що се? Де се?

Сїрий світанок встає перед вікнами, входить у кімнату, лїзе в очі, будить людей „на пунктї“.

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Чергою плетуть ся люде до вмивання, до снїдання. Лайка крик, сварки... День людей бездомних, безпритульних, які не знають, де завтра похилять голову.

„Оленко, може встанеш... Може молока дати?“ — схилив ся Стефан над жінкою весь жовтий від безсонної ночі.

Накрив Стефан немовля й одсунув його трохи далї від Олени.

„Га? Що? Нїчого! А як-же, й хата й город, а як-же... поле, конї й дїти, а як-же й дїти“...

„Оленко!“ — божевільно гукає Стефан, схопивши себе за голову. — „Оленко, чи чуеш?“

Оленка глянула на нього прекрасними, скорботними очима.

„А як-же... й воли й вівцї... черешнї... когутик... Натальця, Стефан“.

„Я тут, ластівко, коло тебе“, — клякнув Стефан. — „Ти ж бачиш мене, ти чуеш мене?“

І знову шлях до лїкарнї.

Вітер холодний лютує, завиває, переможцем пануючи на порожнїх осїннїх просторах. Холод, негоду, несе він з собою, останню надїю на соняшнїй промінь однїмаючи.

Все, що маю оддам, одроблятиму, тільки врятуйте їх, життя моє врятуйте, пане!“.

Такий розпачливий голос, такий благаючий... Се ж він сам так говорив тодї.

Засмучено лїкар дивить ся на Олену, на дитину, й глухо кидає: „Теж діфтеріт“.

Стоїть, мовчить Стефан, тільки важко дихає... Очі божевільно блукають, розпатлане волося розсипало ся по плечах.

„Покладу в лїкарню, тай з Божою помічу“, — бурмоче лїкар.

„Врятуйте їх, пане, врятуйте!“ — благає Стефан.

Він падає на колїна, схиляє голову на лаву, як непритомний.

Як отямив ся він, нїкого вже не було коло нього. Сам він лишив ся. Так нїби й зроду в него не було нїкого, нї жінки, нї дїтей.

Встав і вийшов понуро.

Куди йти?...

Негода лютує, вітер завиває, рве останнє листя, шпурляє ним по шляху. Хмари мчать похмурі, гнїтучі...

Сїв на лаві біля брами. Нема куди йти, нїхто не чекає. Все, що мав, зоставив у сїй лїкарнї. Навіть конї з возом, на якому привіз Олену, біля брами... ще чекали чогось...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Стефан встає, привязує коней до паркана, і знов сїдає Мов туманом оповитий світ цїлий перед ними, в туманї й думки його, і не знає сам, шо далї робити...

Наче йшов все відомим шляхом і тепер заблудив. І не знає, куди йти йому далї. На ногах важкі гирі, а голова оливом налита.

А коло нього лютує вітер холодний, колючий; холодне дихання посланців зими обвівае його гарячу голову. Жалібну пісню завиває вітер, гуляючи просторами. А хмари все пливуть та пливуть.

Олена не відповідала... Говорив, благав, руки їй цїлував. Мовчала холодна, з заплющеними очима. Грів її холодні руки, брав на руки теж непорушне немовля. Дивив ся, чекав, благав.

Зима лютувала на дворі, знущаючись над обнаженими деревами, морозила землю.

Чи не більша зима війшла в душу його? Чи не дужче знущало ся лихо з нього?

Знову кладовище. Чорна яма. Холодна, мокра земля забрала найдорожчий скарб його. Дивить ся Стефан, чекає, а потім довго ходить під брамою лїкарнї, крізь яку входили всї його найближчі, найлюбійші, щоб вже не вертати ся.

„Стефане!“ — лїкар виходить з ґанку і йде до свого помешкання. — „Лишайте ся в нас за сторожа!“.

Так, Стефан лишить ся. Бо й куди-ж йти йому, коли всї вони тут... Куди?

„Гаразд, пане, спасибі!“

Так і лишив ся Стефан вартувати свої могили. Що дня ходить до них.

Снїг вкрив їх снїжним покровом... Снїг засипав і всї стежки до них.

Біля шпитальної брами, мов прикутий до неї, проводить свої днї Стефан, суворий, мовчазний, похмурий... Инодї тільки, чи то у ві снї, чи то у марінню бачить себе серед своїх та рідних долин, бачить далекі, вкриті смерекою верхи, чуе рокіт потоків, шамотїння зелених вязів.

Темними ночами, як срібні зорі сіяють в небі, Стефанові уявляеть ся, що то очі всїх його любих дивлять ся з неба на нього. Там же вони, на небі. Цїлу нїч бува не спить, дивлячись в них, розмовляючи з своєю любою родиною, в думках милуючи дітей, вдивляючись у сумні очі Олени.

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Тихі снїжинки, рясні й холодні, вкривають без перестанку землю, побільшуючи і так вже пишний, пушистий килим. Вони, сріблясті снїжинки, ніч цїлу летїли з неба на землю, наче бажаючи прикрасити її. Тихо й нерухомо стоять велетні-тополї, акації, обтяжені снїговим покровом, химерно розкинувши свої мохнаті білі віти.

Де-які найвеличнїйші, найвищі, не витримують тягару, що білим пухом висить на них. Віти їх позгиналисъ, віти їх поломалисъ, де-які вже й на землю впали. А инші, а решта, простягнені до неба, мов велетенські білі мохнаті руки в благанню — зменшити тягар надмірний...

Холодно, суворо... Чи ж вчуєть ся мовчазне благання?

Навкруги лїкарнї й коло брами снїг такий високий, чистий й незайманий. Нога людська, видно, не наважуєть ся стати на нього.

І ранок встає тихий білий, мов зачарований...

З міста, з долини долїтають заглушені звуки:

„Нова рада стала,
Як на небі хвала.
Над вертепом звізда ясна
Всьому миру возсіяла“...

І прорізують білу тишу так лагідно, зворушливо.

Оживає лїкарня: виходять люде з хати, одкидають снїг. Стурбовані голоси гукають „Стефане“ і змовкають, чекаючи відповіди від снїгової пустелї...

Стефана не дочекали ся вчора „на кутю“. Та думали: потім надійде й ночуватиме в кухнї; де ж би в таку холодну ніч вартував біля брами?..

„Стефане!“ — лунає запитуючий поклик. Та мовчить загадково снїгова пустеля. Мовчать мохнаті білі дерева.

До брами вже прочищено стежку й по нїй весело біжать хлопцї з міста колядувать.

„Ось... ось... Що таке?“ — зупинили ся вони коло брами. „Се Стефанів патик... а ось його шапка“...

Біля брами, поклавши голову на лаву, стоючи по колїна в снїгу, засипаний по саму шию, лежав Стефан.

Замерз! Люде перелякано схилились над велетнем.

Весь білий, присипаний мерзлим снїгом, спокійний та поважний був Стефан. Очі сплющені, лице біле. Немов спить.

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

А на вустах грає усмішка: може він бачить уже свою дружину й любих дітей. Може чує їх милі голоси вкупі зі співом янгольським:

„Слава во вишніх Богу, а на землї мир, в чоловіцех благоволеніє“...

Д. ПІСОЧИНЕЦЬ.

Смутному хлопцеві.

Ой, на горі вітер віє
Дерева хитає;
По долині хлопець ходить
Тяженько зітхає.

Не жури ся, чорнобривий,
В тугу не вдавай ся!
Нема долї — добудь її,
Але не скоряй ся!

Не знайшли ся ще ті ріки,
Що медами льють ся;
Не виросли і ті квіти,
Що щастям зовуть ся.

Нема щастя-долї в світї,
Їх земля не родить;
А людина здобуває,
Сама його робить.

Коваль клепле, поки тепле,
Куй-же і ти долю,
Поки сили не витратив,
Поки любиш волю!

Багатому не хили ся,
Дужому не гни ся,
За громадське й людське право
До кінця бори ся!

Боротьба зміцняє сили,
Підіймає духа,
А до сміливих-завзятих
Приходить потуга.

Не самі зазнаєм щастя, —
Зазнають онуки,
І згадають словом теплим
Наше життя й муки.

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИКОЛА СУМЦОВ.

Сковорода і Ерн.

Wer das Dichten will verstehn,
Muss ins Land der Dichter gehn.
Goethe.

Талановитий московський філософ В. Ерн в 1912 р. видав простору наукову розвідку в 342 сторінки про славнозвісного українського філософа Г. С. Сковороду. В книзї зроблено розгляд світогляду та морали Сковороди з великою прихильністю до „старчика". На жаль, праця Ерна має в грунтї таку велику помилку, яка, можна сказать, цїлком псує усю книжку, — це не тільки байдужість і незнання того народа, з якого вийшов Сковорода, але явне презирство до него. Вийшла така чудна річ, що нїкчемний, дикунський нарід дав велику, моральну освічену людину.

Як гаряче і на всї боки ухваля і славе Сковороду Ерн, добре видно з таких його виразів:

„Философія Сковороды цѣльная, глубокая и оригинальная" (ст. 49).

„Сковороду отличаетъ рѣдкое благородство вкуса" (63).

„Искренность, правдивость, сердечная простота пѣсенъ Сковороды внѣ всякаго сомнѣнія" (77).

„Сковорода имѣетъ специфическую прелесть примитива, чары соединенія геніальности съ наивной и цѣломудренной скованностью культурныхъ формъ, и эта прелесть, какъ неповторимая, навсегда останется за нимъ" (342).

„Сковорода, много превосходя Декарта послѣдовательностью, сдѣлалъ блестящую попытку... проложить совершенно новую дорогу (135).

„Сковорода... смѣло можетъ быть сопоставленъ съ двумя другими героическими типами философовъ, — съ Джіордано Бруно и съ Сократомъ" (140).

„По страстному стремленію къ Истинѣ, не отступающему передъ радикальной ломкой своей жизни, не боящемуся суровостей и лишеній тридцатилѣтняго скитанія и нищенства, фигура Сковороды — одна изъ самыхъ замѣчательныхъ на протяженіи всей исторіи человѣческой мысли, и жизнь его есть одна изъ тѣхъ рѣдкихъ, чистыхъ и благородныхъ жизней, которыми по справедливости можетъ гордиться человѣчество" (328 — 329).

Так гаряче Ерн поважає та вславляє Сковороду, і — зрозумiло — здаєть ся, що він хоч трохи звернув увагу на той край і ту шко-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лу, де родив ся і вчив ся Сковорода. І що ж? Про стару українську школу нема нїчогісїнько, а про український нарід автор наплїв таку нїсенитницю, що жаль бере, що автор виявив ся тут таким неосвіченим та нездатним, сором за ту російську науку, яка може давати до того зніївечені наукові овочи. Але послухаємо самого Ерна: „Некультурность (?!) почти бродячаго (!!) населенія, не забывшаго еще свою давнюю склонность къ приключеніямъ (?), только-что начинающаго осѣдать (?), сочетается съ изобиліемъ Природы... (46). Если душа Сковороды родилась въ нѣдрахъ космической жизни, ...то тѣло его родилось въ странѣ варварской (!!) полукультуры, въ странѣ стихійной природности. Если формой реальнаго цѣлаго Сковороды было умопостигаемо-„логическое“, то матеріей послужила грубая, своеобразная, стихійная (!) плоть малоросса-казака XVIII столѣтія... (47). Наряду съ орлиными взлетами мысли... плоскія, банальныя соображенія На-ряду съ яркой, образной, поэтической рѣчью, иногда сверкающей молніеносной красотой, церковно-славянская загромозденность, уснащенная „подлыми“ словечками. Простонародная рѣчь базарной (!?) хаотичностью врывается въ диопрамбически-восторженный, приподнятый „тонъ“ изложенія. Въ мышленіи Сковороды, сильномъ, глубокомъ и страстномъ..., есть элементы дурного провинціализма; а въ его жизни, сосредоточенной, мудрой и праведной, даютъ о себѣ знать неукрощенныя (!?) капли казацкой крови, бурлящей, тоскующей, упрямой и хаотичной“ (47—48). Таким дикуном уявляє собі Ерн український народ, і далї навіть сам дивуєть ся: „Поистинѣ достойно великаго удивленія, что сынъ грубой (!!) казацкой среды становится, быть-можетъ, образованнѣйшимъ русскимъ человѣкомъ XVIII столѣтія“ (48), далї Ерн ще раз дивуєть ся, що „при такомъ родствѣ“ з Сковороди вийшла мудра людина (ст. 48).

Ерн одним махом відрізав Сковороду від українського народа й української школи, зробив його одразу „русскимъ человѣкомъ“, і усюда на його життя, його філософію і мораль дивить ся через великі російські окуляри, прилучає його то до Льва Толстого, то до Вл. Соловєва, і наш „старчик“ йде тільки в російськім філософськім товаристві XIX віка.

Дивно, що Ерн, раз-за-разом користуючись гарним житєписом Сковороди його талановитого учня Ковалїнського, проглядів те, що Ковалїнський каже про нахил Сковороди до рідного краю, напр., „Украіну (Ск.) предпочиталъ Малороссіи... Онъ обыкновенно называлъ Малороссію (це б-то Полтавщину) матерью, потому что тамъ родился, а Украйну (Слабожанщину) теткой, по жительству его въ оной и по любви его къ ней“... В кінцї житєпису Ковалїнський дає ще більш цїкаву вка-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зівку, що „Сковорода всегда любилъ природный языкъ свой". У того ж Ковалїнського знаходимо ще дуже цїкаву рису. Коли Сковорода незадовго до своєї смерти 73-лїтнїм дїдусем приїхав до Ковалїнського в його маєтність Хотетово, в 25 верстах від Орла, то Ковалїнський дуже прохав його остатись тут на довге життя, але старий, хворий Сковорода не згодив ся, бо мав — „всегдашнее отвращеніе къ краю сему". Він вибрав ся в далеку подорїж до дому, щоб умерти на Українї.

Зовсїм неясно, з якої ради Сковорода стає у Ерна „первымъ русскимъ философомъ", „первымъ росткомъ", „родоначальникомъ русской философской мысли" (ст. 331), коли російські філософи його не знали і творами його не користовались, коли сами ці твори вийшли в досить повнім виданню, тільки через сто лїт після смерти Сковороди, в виданнї харківського історико-філологичного товариства 1904 року.

В дїйсности Сковорода не „русскій философъ", а цїлком філософ украïнський, і не „первый ростокъ", а остання роскішна квітка старого життя, світогляду украïнського народа, та його старого письменства і колишньої киïво-могилянської школи, кревний син свого народа, його чула, гарна, люблязна та многодумна дитина. Щоб зрозуміть Сковороду, треба добре ознайомитись з життям його народа і його школи за старі часи.

Після цієї грунтовної і провідної думки, щоб її зясовать та підкреслить, ми дамо в наступних рядках де-кілька фактичних вказівок на украïнську істоту Сковороди, як особи і філософа.

Сковорода родив ся в 1722 в селї Чернухах, на Полтавщинї, Лубенського повіту. В той час Полтавщина з адмінїстративного боку була частиною київського намістництва, а з культурного погляду частиною старокиївського культурного життя.

Ерн пита: „Чѣмъ была тогда Малороссія?" — і одповіда з презирством: „Недавно присоединенная къ Россіи, она являла всѣ признаки переходнаго быта. Отрѣшаясь отъ своего удалого, дикаго (! героическаго прошлаго, она надѣвала на вольныя плечи хомутъ (!) гражданственности (!!)"... попросту кажучи, — ярмо кріпацтва, здирства і зневаги.

Ерн згадав слїдком за Ковалїнським, що батько віддав Сковороду в київську школу; Ерн і тут не втершів, щоб не додать: „Для казака этого много" (50). Ось так чудасїя! Чому ж то козакові це „много", коли козаки стояли в близчих стосунках до школи, щиро їй допомогали і доглядали пильно за її порядністю. Коли в половинї XVII в. багато надали їй латини, то козаки навіть збирались розігнать вчителїв і учнїв, щоб часом не було якої шкоди для православія.

Постать і світогляд Сковороди дуже складні.

Generated on 2015-07-26 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

З одного боку на Сковородї яскраво відбилось життя його народа — побут, письменність, школа, зо всїма тогочасними її прикметами і особливостями — з її схоластичністю, символїзмом, риторизмом, лїтературністю (діяльоґи, байки, порівняння і т. д.).

З другого боку на Сковородї відбились великі впливи античности, біблії і патристики (отци і вчителї церкви). В наші завдання ці впливи зараз не входять, і ми можемо тим легче їх залишить, що в науцї вони звернули на себе увагу двох російських професорів філософії: харківський проф. Зеленогорський досить ретельно розглянув впливи античности (Сократа, Платона і др.), московський проф. Ерн звернув увагу більш на патристику (Максим Исповідник і др.).

Нас теперешнїм часом цїкавить перша, найважнїйша сторона національна, українська, яку російські вчені цїлком минають, цеб-то проминулі творчу душу народа і через те не зрозуміли досить краси і сили душі його великого сина.

Покладаючись через край на Ковалїнського, Ерн в віддїлї про „основныя черты душевнаго склада“ Сковороди, каже словами Ковалїнського, що „духъ Сковороды отдалялъ его отъ всякихъ привязанностей и, дѣлая его пришельцемъ, присельникомъ, странникомъ, выдѣлывалъ въ немъ сердце гражданина всемірнаго“. Треба зазначать, що сам Сковорода в „харківській байцї“, „Щука и ракъ“ висловив ся в такім же дусї: „мудрому человѣку“, каже він, „весь міръ есть отечествомъ; вездѣ ему и всегда добро; оно ему солнцемъ во всѣ времена, а сокровищемъ во всѣхъ сторонахъ; не его мѣсто, а онъ посвящастъ мѣсто, не изгнанникъ, но странникъ; въ коей земли пришелецъ, тоеи земли и сынъ“.

Хоч Сковорода таким чином теж рахує мудреца „всемірнымъ гражданиномъ“, та сам він не підходив під цей аршин і красномовні факти його життя гостро суперечать його думцї, значить, і думкам Ковалїнського та Ерна. В своїм життї, в значній мірі і в філософії Сковорода був „гражданиномъ“ Украіни, бо він на Украіні тільки добре почував себе; за кордоном в Нїмеччинї, в Петербурзї, в Москві, в Хотетові біля Орла, як гарно та ласкаво його не приймали, він не засїжував ся довго, і „дух“ гнав його до дому, в рідний край, під ясне та тепле небо Украіни, найбільш в його любу Слобожанщину. Йому давали щирі обіцянки, кликали до високого вчительства, заманювали архіерейською посадою, тільки остань ся на півночі, а Сковорода все кидав і йшов старцем в полтавщину або харківщину. Нї! У сего „всемірного гражданина“ було українське чуле серце, зовсїм він був далеко від всемірного гражданства, коли писав таку віршу:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ой ти, птичко желтобока,
Не клади гнізда високо!
Клади на зеленій травкѣ,
На молоденькой муравкѣ...
На что жъ мнѣ замышляти,
Що въ селѣ родила мати;
Нехай у тѣхъ мозокъ зветься,
Кто высоко въ гору дметься,
А я буду собі тихо
Коротати милый вікъ...

Так Сковорода і коротав свій вік — найбільш по хуторах та пасїках.

„Превратясь въ нищенствовавшаго бродягу (?!), Сковорода, каже Ери, сдѣлался однимъ изъ самыхъ замѣчательныхъ русскихъ культурныхъ дѣятелей XVIII в.“. Чи бачив або чув хто небудь, щоб „нищенствующій бродяга“ коли робив ся видатним культурним дїячем? Мабуть, такого дива нїколи не було, і — зрозуміло — не було його і в Росії XVIII в., яка вже зазнала тодї різних засїдателїв, городничих і др. російських поліцаїв. Річ в тому, що Сковорода нїколи не був „бродягою“; він був старцем — це зовсїм инша річ; він грав в величнім розмірі ту ролю, яку в старовину на Українї грали мандровані дяки, просвітні дїячі, що переходили, навчаючи людей грамотї та співу, з міста в місто, з села в село, поки в царювання Катерини II їм заборонено було вільне життя і вони мусили приписатись до церкви, зробились церковними кріпаками.

Звертаючись до української старовини, можна знайти для Сковороди великого попередника в постатї славнозвісного ченця з Афона Іоанна Вишенського, який теж писав просторі послання на Україну до своїх людей з релїгійно-філософськими думками про життя, про кляcові відносини, проти панської гордощи. „Чим ти лїпший од хлопа“, питав він, „албо ти не тая ж матерія, глина и персть, или ти одъ камня утесан и не маєшь кишокъ и слюзу холопського“. Так писав Вишенський, а через півтораста років пізнїш Сковорода писав, що „барская умность, будто простой народъ есть чорный, кажется мнѣ смѣшной... И какъ это изъ утробы чорнаго народа вылупились бѣлые господа“. Взагалї по демократичному напряму і по виразному міцному слову Сковорода є пряме продовження Вишенського. Це один з його справжних духовних предків.

Сковорода був вегетаріянець, не їв мняса але інодї він уживав добру вишнівку. В однім його листї є цїкава вказівка, що він любив не тільки „ангельський хлїб“, як він зве любомудріе або філософію, а

Generated on 2015-07-27 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

часом в добрій компанії і чарку горілки, і раз в Харкові, як сам каже, навіть „пировалъ и буянилъ“.

Тут знов приходе на думку Вишенський, що він каже про випадкове чернецьке піяцтво: „Тому неборакові въ місяць разъ трафится напитися, і то безъ браку, що знайдетъ, а по насыченю терпитъ, тотъ кусъ смачный и куфель оплакавъ и прощеніе отъ Бога пріялъ“. Сковорода теж признавав, що випадковий кус смачний і куфель вишнівки не шкодить „ангельскому хлібові“ добра і правди.

Філософія Сковороди повна песимізму. Тоска, скука, печаль — головні мотиви в його творах.

Ахъ ты, тоска проклята! О докучлива печаль,
Грызешь меня измлада, какъ моль платье, какъ ржа сталь...

В другій вірші — „нема в світі правди, правди не зіскати“.

В філософії Сковороди відбилась велика песимістична течія старої України, туга за щастям, жалі на недолю, які часто-густо лунають в народних піснях і в шкільних віршах. Український песимізм органічно вийшов з під тяжких умов народного життя і окремо життя поодинокої людини.

Так, в однім старім вірші:

Хто на сім світі без долі вродив ся,
Тому світ марне, як колом точив ся,
Літа плинуть марне, як бистрії ріки,
Часи молодії, як дождю потоки,
Все то марне минаєть...

В другім вірші:

Пройшли літа скоро, як бистрії ріки,
А я живу при нещастї через усї віки,
Віють вітри в степу, запрету не мають,
Ідуть мислї в день і в нощі — спокою не дають...

Чудові вірші по глибині думки і по красі виразу, цілком відповідають сумним поезіям Шевченка: „Минають днї, минають ночі“ і иншим.

Поруч з цім індивідуальним песимізмом йде песимізм суспільний, общеський, народний, вироблений поодинокими талановитими людьми, здебільша з старого письменного козацтва, — такі сумні аллегоричні пісні про бідолашне політичне життя українського народа в образі чайки, що вивела діток при битій дорозі, орла або сокола, гніздо котрого зруйновано і дітей побито.

Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ерн дума, що символїзм є виразна риса філософії Сковороди і навіть зве його батьком філософічного символїзму: „Сковорода первый въ новое время вернулъ символу серіозное значеніе“ (ст. 337). Ерн дає з цього приводу окремий віддїл під назвою „Hieroglyphica, emblemata, symbola“. Без сумнїву, Сковорода виявив великий нахил до символїки, але і тут він тільки збільшив і, можна сказати, узяв через край те, що вже панувало до нього в українськім письменстві XVII віка, напр., у Лазаря Барановича, Іоаникія Галятовського і инших. О половинї XVII в. Лазар Баранович вже уживав термин „емблематическая поэзія“. В листї до Варлаама Ясинського під такою назвою він розуміє складні „форты“ — цеб-то символїстичні малюнки на початку книжок. Одну таку „форту“ в „Трубахъ словесъ проповѣдныхъ“ він подрібно зясовує в цїм листї. Дуже яскраво символїка відбилась в казаннях Галятовського в збірнику „Ключъ Разумѣнія“ (видання 1659, 1660, 1663, 1665 рр.), дуже розповсюдженім на Українї. В однім казаннї символами Христа зявляють ся корона, вечір, гроші, в другім символи Пр. Богородицї — зірочки Амалтея, Андромеда і др. Взагалї треба підкреслить, що Сковорода в символїцї був цїлком старо-українським письменником.

Сковорода мимохіть згадує про якусь-то таємну символїчну „Дѣву“ — жіноцьку істоту міра. Ерн з приводу цього пригадує і Достоєвського з його „Богородицей-великой матерью земли“, і Вл. Соловєва з його філософією одвічної „женственности“, але усе це нїякого відношення до Сковороди не має і нїчогісінько не дає для зрозуміння його „Дѣвы“. Треба пошукать де инде, в старім українськім письменстві, а коли добре пошукать, то і знайдемо тут шкільну Дїву Марію — в вiршах, в колядках, в щедрівках, порівняння її з квітками, найбільш з лелїєю. Оце і есть прамати сковородиної „Дѣвы“.

Ерн підкреслює, що Сковорода дуже любить церковні, найбільш біблейські тексти. І цей нахил він виніс з старої української школи, найбільш з Галятовського, який за сто років до Сковороди вже дуже користовав ся біблїєю і добачав в Св. Письмі „чотире розума — літеральний, моральний, аллегоричний і аналогичний“. Літеральний сенс належить до самого змісту, моральний до добрих звичаїв, аллегоричний до церкви, воюючої на землї і аналогичний до церкви на небі, напр, Єрусалим має значіння — 1) міста, 2) душі, 3) церкви на землї і 4) церкви на небі — останні три значіння символїчні. Сковорода далї розвів ці думки, користуючись біблїєю.

Ерна вразила та риса в творах Сковороди, що він „благочестивыя мысли облечалъ въ факты греческой миѳологіи и одно свое стихотвореніе кончаетъ словами:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Такъ живалъ аѳинейскій, такъ живалъ и еврейскій Эпикуръ-Христосъ“.

Що й казати, річ чудна і неподібна; але дивуватись все ж таки не можна, бо у старих українських письменників знаходимо таку-ж чудасію, напр., в казанні Галятовського на Воздвиження чесного Хреста сказано, що хрест є атрибут Христа, як трезубець Нептуна, а блискавка Юпитера. Такі порівняння старі українські письменники позичили від польського схолястичного письменства.

Навіть в дрібницях Сковорода простує за старим українським письменством. В однім місці він, напр., образом премудрости Божої рахує усі дорогі каменя. Галятовський на сто років раніш збудував ціле казання на порівнянні Христа з дорогоцінними каменями — топазом, хризалітом і др.

Що Сковорода поважав стару українську науку, про це свідчать його похвальні відозви про Варлаама Лашевського й Феофана Прокоповича. Він користовав.ся траґедо-комедією Лащевського „Гонимая церковь“: „Есть сіе милое твореніе“, так ухваля він цей твір Варлаама Лащевського, „учившаго въ Кіевѣ богословію съ еврейскимъ и еллинскимъ языкомъ и бывшаго предводителемъ въ послѣднемъ исправленіи Библіи. Почи архимандритомъ Донскимъ. Вѣчная память!“ В другім місці він знов згадує про цю траґедо-комедію і з жалем додає, що вона згоріла: „О, пламень, поядшій кіевскую библіотеку, такіе и толикіе манускрипти, коликую гибель сотворилъ еси!“

Скористовавши цілком простору віршу Феофана Прокоповича „Я, Боже, Тебѣ, нову пѣснь воспою“, Сковорода додає: „Сіи стихи суть изъ побѣдныя пѣсни Феофана Прокоповича, ректора кіевской академіи. Почи президентомъ въ Синодѣ. Вѣчная память!“

В цих теплих відозвах бачимо вдячного учня київської школи. Духовна вдячність була вельми присутня Сковородї і яскряво відбилась в його творах.

Зовнішні форми теж узяті Сковородою з старого українського письменства — діяльоґи-байки, приклади, порівняння і др. Ерн висловив, що улюблена Сковородою діяльоґічна форма „диктуется взволнованнымъ душевнымъ состояніемъ Сковороды“. Цього мало. Вона дана йому вже готовою старим українським письменством, де ця форма яскраво відбилась не тільки в шкільних віршах, але й в народних творах, де вона нерухомо збереглась од найдавніших часів „Слова о Полку Ігореві“, Кирилла Туровського, Нестора.

Сковорода часто підкреслює свої думки байками. „Другъ мой“, писав він Коваліньскому, „не презирай баснословія! Сей забавный и фигурный родъ писанія былъ домашний самымъ лучшимъ древнимъ любо-

Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мудрцамъ". Є цїлий віддїл байок — „Харьковскія басни" в числї 30. Окрім того поодинокі байки роскидані в текстї філософських трактатів. Взагалї Сковорода далеко поширив байку в лїтературнім її уживаннї проти старого українського письменства, в якім вона зустрічаєть ся зрідка.

Вірші Сковороди під заголовком „Садъ божественныхъ пѣсень" стоять близько до старого українського письменства вже по самій назві, нагадують „Огородокъ" Радивиловського, який вийшов років на сто ранїйш. Сковорода співав свої вірші, граючи на сопілцї або на бандурі.

Таким чином Сковорода своєю величною постатю та своїми думками цїлком належить до народу українського, до його світогляду і школи. Він має велике значіння не з того боку, щоб він, як думає Ерн, був „родоначальникомъ русской философской мысли", а з того, що на йому відбилась українська філософія, що він став її найвищим зявищем, як майже одночасне Котляревський став найвищим зявищем українського художного письменства. Велика ріжниця та, що філософське життя українського народа після Сковороди засохло і змарнїло, а лїтературно-художне життя після Котляревського пішло в розвій і дало згодом великі рослини.

Я. МАМОНТОВ.

Присмерк в липовій алеї.

. . . . . .

Тихий вечір опускає вії.
Таємнїшає, темнїє липова алея...
Задивившись в присмеркові далї,
Мрійно на роялї вальс імпровізую:
Панну дорогую, білокуру фею,
Нїжно викликаю в липову алею...

Сунуть ся тумани, як воли понурі.
По клявіятурі пробігає буря...
Гаснуть, погасають дальні краєвиди...
В липову алею панно, вийди, вийди!
Розцвітуть лілеї на блїдих руках.
Мак зачервонїє на палких устах...

Над туманом місяць сходить урочисто.
Мій ноктюрн іскристо в море тиші ллєть ся.
За акордами акорди плинуть водоспадом:
Золотим каскадом падають на липи
І цїлують нїжно в сутїнї алеї
Мак червоно-пишний і блїді лїлеї.

Generated on 2015-07-27 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Неповний ценз.

Михайло Пендюра така з себе щупленька людина, що віддалї наче хлопя з його. Зовсїм же він, зовсїм якийсь безкрівний, аж немов буцїм світить ся через його. Маленьке його кругле обличчя зовсїм безволосяне, прямісїнько, як жіноче, хоч він уже навсправжки й пристаркуватий. Малесенький ніс його чистісїнько, як картоха. Кругленький та ще й синьоватий, а ноги обидві обручами. Немов він, як підняв ся тільки з колиски, так зараз сїв охля на шкапу, та й сидїв так на нїй, невпинно ногами її обнїмаючи аж до зросту свого.

Батько Михайлів умер з горілки. Так він був напив ся, що вона аж загоріла ся в йому. — Аце синїм вогнем, — казали люде, хто бачив, — з рота в його пішла вона! Можна-б сказати що Михайло не в батька вдав ся що до того, коли-б він зовсїм тієї горілки не вживав-би, але гріх і на йому був, та ще, коли хочете, й не малий гріх. Цїлий рік був Михайло не пив і краплини тієї горілки, та навіть і дивити ся не любив, як хто її й пив при йому, й так аж до Великодня. Розгівляючи ся-ж треба було Михайлові вихилити тільки хоч одну чарочку, нехай хоч от-таку малюсїньку, як вже йому й край! Уже він тодї припинити ся мочі немав. От-то він уже на тиждень, а інколи й на двоє тижнїв, запіячував. Та як! Хворим робив ся! Аж на пробі було кричить, пити хоче! І не було він тодї не по людському; не так, як усї, а хлібком, потрошку, та щоб часто. Разів на три ту чарку було дїлить. Лежить було на полу, на ліжкові свойому, й не, глита, та й глита. Не й не закусює нїчим. Та навіть, поки не, то й не їсть нїчого.

Баба Фекла, яка всїх лїкує від найрізнїйших болїстїв у нашому великому селї, Кременній, сказала Михайлові, впевнила його, що в його, десь там у череві, завів ся якийсь червяк, що любе горілку, хоче її й потрібуе її. Так от-то, бачите, виходе дїло, що навсправжки не Михайло пив, а той клятий червяк! Він буцїм увесь рік спить, та й спить там у Михайла десь у серединї, а на Великдень (і зна, клятий, коли й Великдень бувае!), бач, прокинеть ся, та тодї й давай, постачай йому горілки, скільки йому треба, доки він аж не напеть ся її! Напеть ся-ж він,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

задовольнить ся, то й знов засне на цілий рік, аж знов до нового Великдня.

Не дивлячи ся на все, й на того червяка його, з Михайла була й е людина не аби з якою кебетою. Еге-ж! Як-би ви знали який з його гарний, куди там, чудовий навіть чоботар є, так на вдивовижу! Він і в науці такій особливій нігде не був, а чоботи-ж, черевики, то було такі вшкваре, так пошие їх, що й у великому місті, нехай і найкращий який чоботар, навряд, чи так пошие. Околишні всі пани, всі сусідні попи, дяки й паламарі й не їхали ніколи до Харкова чоботи собі, чи там черевики своїм жінкам, купувати, або заказувати їх там, а всі-ж, всі що часу до Михайла, й Михайло по всяк час їм усім шив, а вони було й не напохвалють ся їм і не надякують ся йому. Та на що вам! Становий наш і той був ось як задоволений Михайлом! Ще краще! Справник самісінький, якось проїздив через Кремяну, так і тому Михайло латку таку налатав, що аж диво. „Молодець! — Михайлові справник тоді сказав, та й годі! Похвалив. Ось бачите?! Ото-ж то й то!

Заробляв Михайло чоботарством своїм, коли, хочете, чима-а-ало й жив, ані крихти не бідкаючи ся. І все було-б у Михайла дуже, дуже гаразд, коли-б, коли-б не от той гемонський, де він і взяв ся в його, червяк! Коли-ж прокинеть ся, та й тягне, й тягне й тягне, глита й глита ту горілку через Михайлову пельку й доти доглитаеть ся було, що в Михайла ні за віщо вже й здобути йому того добра, тієї горілки. А задовольнити-ж червяка, хоч не хоч, а неодмінно треба. От тут уже й горе Михайлові було, та ще й велике горе! Тут уже Михайло було задля того клятого свого червяка, круть-верть, і не пожалкуе, та й увесь, який у його не будь тоді й чий не будь, чоботарський крам у шинок однесе. А опісля?! Еге! Скільки-то опісля прикростів та неприємностів доводило ся Михайлові що разу перетерплювати! І за ввесь рік він їх не видихував! І все через того проклятущого червяка! Та недавненько ще оце!.. Зовсім недавно!.. Ну, саме, саме так, як перед війною станового навіть чоботи Михайло в шинку за горілку проміняв. І все для червяка! І-і-і-і! А що було Михайлові за те від станового!? Та такого було, що страшно й казати! І чого він, сердега, того разу тільки не перетерпів, чого не переніс! Розказував було, хвалив ся!

— Кричав він на мене, кричав, галасував, галасував він на мене, лаяв, лаяв мене; і в батька лаяв, і в матір лаяв, і в хвіст

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лаяв, і в голову лаяв, і й ще гірше! Ногами тупотів, аж долівка ходором ходила. На Сибір хотів він мене заслати, та чомусь одумав ся, й замісць того несподівано, як зацідить, як зацідить мене по пиці, та як почав молотити й по одній пиці й по другій, краще, ніж по снопові, поки я аж і непритомним зробив ся. Тоді він, здаєть ся, покинув. І не скажу вже точнісінько скільки саме разів він мене бебехнув, а що вже житиму, то й по вік памятатиму, ніколи не забуду, вже згадуватиму, та й згадуватиму його ласку, бо й досі болить! Ой, як боляче!

Счинила ся війна, скасовано монополькн й диво дивне! Михайлів червяк заснув та й спить собі й спить уже довгенько. Хоч не без того, буває що на Великдень що року він і прокинеть ся трохи, але покортить, покортить йому, побаче він, що все однаково нічого не вдіє, та і втихомирить ся й знов, собі на здоровячко, засне, навісний, перетерпе, бач. А може далі, дивись, то й зовсім він одвикне? Бо-ж, коли ось і революція вже настала в нас, а з нею воля пішла на все, й на добре й на зле, й народила ся самогонка, побрали ся всюди гнати її, аж пищить, та гонить її! Мовляв, що не хата, то й гуральня! Працюють люде й для себе й на продаж. І приємність і користь не-абияка! Та ще й яку самогонку роблять! Не в приклад старорежимної, бо ж не тільки з хліба самого, або-ж з бульби, але з патоки, з озюму, навіть з яблук її гонять, сма-ачну, а Михайлів червяк, нівроку йому, ані чечірк! Спить і не тягне ще Михайла!

Та воно, сказати, нічим було-б Михайлові й догодити тепер тому червякові. Може він через те й спить. Михайло-ж і без червяка свого зовсім зубожів тепер. До краю дійшов! На казна-що звів ся. Голодує! Чоботарський крам, хто його знає, де й подів ся! Наче лихий його з землі злизав! Немає-ж його нігде. Хоч не шукай. Крамарні й ті навіть всі позачиняли ся, позамикали ся. Ніхто вже давно не заказує нічого в Михайла. На сміх хоч би хто небудь які нікчемненькі хоч би постоли був приніс, то й тому Михайло радий-би був, так і того немає. Довело ся Михайлові такого, що прямісінько хоч зголоду пропадати! Поклав вже було Михайло наняти ся, або що, куди небудь, а чей шматок хліба заробив-би, так і те не пощастило: попробував Михайло попрохати ся до мілїції, а з його тільки посміяли ся. Глянули на його всього, на постать його, й сказали йому:

— Тю на тебе, чоловіче добрий! Який же з тебе буде мілїціонера, коли тебе й комар поборе!? Е! Тут треба людину міцну,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дужу, бо може доведеть ся й злодія якого зловити, та ще й вдержати його, то треба-ж, щоби міць була на те. А з тебе що?!

І не пригодив ся, бач, Михайло до того діла. І-і-і-і — горе! Вже й зажурив ся, Михайло, зовсім, дуже зажурив ся, аж спантеличив ся,— бо-ж їсти хочеть ся! Коли ось через де-який час ходить по хатах і закликають до волости в раду. Гукають у хату й до Михайла:

— Йди, мов!

— У раду? До ради, кажете? А яка там буде рада, об чім? — запитав ся Михайло, ледве язиком од безхлібя ворочаючи.

— Вибіратимуть людей до харчової комітети й оратель якийсь приїхав, буде промову якусь, об чимсь, що до того казати.

— А що-ж то таке за харчева комітета?

— Кого виберуть, то ті зерно, хліб будуть скуповувати по слободах, по селах, та хуторах, то що, задля харчування війська й так задля людей по містах.

— Треба піти! — погадав Михайло, — може й мене виберуть. Адже з мене є людина вільна, то чому-ж? Що небудь і зароблю!

І пішов. А там уже зийшла ся громада, товпище. Втовпив ся Михайло й собі. Дивить ся й баче, що з волости на ґанок вийшов молодий парубок у московській — синій сорочці і з червоною стьожковою квіткою на грудях і в панських на випуск рябесеньких штанцях. Довго й багацько він про щось балакав, галасував, викрикував і репетував. Руками він дуже размахував. Що-ж саме він казав, то Михайло докладно мало-що й зрозумів. Хіба так через пяте на десяте де-що таки втямив. Чув Михайло, що парубок ось як жалкував ся буцім-то хтось з його кров колись пив, а тепер, слава Господеві, вже перестав пити, покинув. Михайло погадав, що і в того парубійка не інак, бач, єсть щось подібного до його червяка, тільки Михайлів червяк горілку, а в того, бач, те щось кров тягне.

— Бідолашний! — погадав Михайло, — Кров! Кров-же не горілка! Це ще гірше над мойого!

І хоч той парубок балакав усе по московському, по панському, та ще й такі викрутасні слова вимовляв, яких нїхто досї не від кого й не чув у балачцї й яких і в церкві навіть не читаеть ся, а все таки Михайло втямив, що немов-би солдати там десь на війнї голодують, робітники по заводах і по копальнях голодують, пани по містах голодують, а люде по селах хліб мають і не дають, а давати треба, бо інак нїмець чомусь прийде.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Так ось, — сказав на прикінці той парубійка, — вибірайте ви з себе людей де-кілька й одного до них старшого, то й буде у вас комітета. Комітета ця всїєю змогою повинна буде примушувати господарів вашої всїєї волости продавати хлїб. Комітета ця буде й купувати той хлїб, а грошей на те комітетові даватимуть скільки треба.

— А комітетові за його працю буде яка платня? — запитали ся з громади.

— А як-же, як-же! Буде! І старшому, голові й иншим усїм нарізно буде. Всїм платитимуть!

Почувши таке, аж затрепотїв Михайло. Аж засвербіло йому всюди з голоду. Аж слина йому покотила ся. Аж затанцював він на місцї. Так його й підкидає, так і підкидає від нетерплячки.

— Хоч-би мене вибрали! Господи! Хоч би мене вибрали! Хіба-ж таки я не зумію хлїба купити?! Аби гроші, а то куплю скільки тільки забажаєть ся їм. А воно-ж і платня, а воно-ж і шматок хлїба від хлїба увірветь ся. А праця-ж легка! Що там купувати!? Мудрація яка купувати! Пусте дїло! Це-ж не чобіт тобі пошити! Далеко мудрійше, та й те вміємо!

Але слухає Михайло й чує, що той оратель веде ще й далї промову, каже, додає:

— Та вибірайте не аби кого, а людей певних і що найкраще таких, може знайдуть ся межи вами, які при старому режимові постраждали и за свої вчинки. От-то-так люде саме найпевнїйші, саме найгарнїйші цими часами до кождого дїла!

— Як-то постраждали? Чим саме постраждали? — питаєть ся громада.

— А чи від полїції, чи може від жандармів, та й у тюрмі які може посидїли, а може инші ще й далї де були, побували. Таких людей тепер треба он як поважати, над усїх поважати, молити ся треба тепер до них, немов до святих мучиників.

Як почув же таке Михайло, то його немов аж шпигонуло щось. Він миттю, як несамовитий, виплигнув з товпища. Аж шапка з голови його десь зірвала ся! Він вітром аж спорхонув, так і злетїв на ґанок до того орателя й став рядком з ним, аж штовхонув його ненароком.

— Я постражданий! Я покривджений старим режимом, чи той пак нашим становим, хай щастить й йому за те Боже! — сказав Михайло тому орателеві, а потім обернув ся вже він і до громади:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Панове грамадяне! Послухайте ось, що я вам скажу: Виберіть-бо мене ради Бога! Настановіть чим знаєте! Хоч і за голову навіть того... Ось вони зараз казали якись ко... ко... ко... Забув!..

— Комітети! — підсказав оратель.

— От-же о! Еге-ж, еге котимети. Хоч головою котимети виберіть, то я вправлюсь, я згоден. Бо я-ж, панове, постраждавший і дуже ще постраждавший! Панове! Колись те було, а й досі ще в мене болить те мое постражданіе, чи то пак, пика моя. От-же ей-ей болить! Виберіть-бо! Благаю вас!

— Та від кого-ж ти постраждав і коли! — загула громада.

— Як від кого? Як коли? — аж образив ся і розгнівав ся Михайло.

— Хіба не знаєте? А позаторік від старого режіму, й той пак станового. Не знаєте? Вам не болюче, так ви й не знаєте! А бачили який він міцний був тай становий, пан Вихнюватий? Адже міцний був?!

— Та міцний! Ну, так що ж далі?

— А те, що, як зайдив він мене по пиці іно раз, а під ряд багацько разів, так і досі воно в мене болить. Ось що!

— Та за що-ж він тебе? Може за яке діло?

— За яке там діло! Без нійкого діла! Тільки всього й було що мій червяк на Великдень чоботи його випив. Он у цього добродія, пана орателя, чули, кров якийсь біс не та і за те він не бе ть ся, що-ж поробить, а то-ж чоботи тільки, та й годі! Велика річ, бач! Панове! Я справедливо постраждавший, виберіть-бо!

Та аж уклонив ся громаді ледве не до землі. Замовкла громада. Тихо, як в усі. Ще тиша. А потім всі, як один:

— Вибрати його! Настановити!

Тай знову тиша. Михайло з радости аж присів, аж перехрестив ся. А серце в йому тільки тьох, тьох, тьох...

— Слава-ж тобі Господи! — погадав він. — Спасибі становому. Вік памятатиму.

Коли тут один якийсь з громади, як крикне.

— А в тюрмі-ж ти сидів? Га?

— В тюрмі? Ні, в тюрмі не сидів, — відповів Михайло й від разу він не втямив для чого це таке запитанэ, а про те душа його немов вже з гори в пятки йому полізла.

— Овва! Так ти не сидів!? А далі ти не був де?

— Як не був? Та я верстів на двацять від Кременної. Навколо усюди був. У Сватовій був. Аж де вона, верстів за двацять

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пять, а і в ній був. Мало тільки за чим до Харкова було не поїхав, а то-б й у Харкові-б побував...

— А в Сватовій ти чого був?

— Як то чого? Як і всї люде на базар їздив.

— Та й годї!? Це всї так бували там. Панове! Він же в тюрмі не сидїв і по за тюрмою нїгде не був, то як-же його вибірати? Адже-ж чули?

— Так! Справедливо! Не вибірати його! — загула громада, як бики. — У тюрмі не сидїв! Не згоден! Не годить ся. Геть! Не треба його!

— Панове громадяне! Батьки рідні! Вибіріть, настановіть-бо, то я і в тюрмі буду сидїти. Виберіть-бо тільки, а за тюрмою дїло не стане.

— Е, нї, нї! Не треба, не згоден! Ранїйш було-б об тому дбати. Геть з ґанку!

І всадили Михайла з ґанку. Прогнали. Аж заплакав сердега, як дитина. Увірвало ся й тут! Не пощастило!

— А бодай би здох ти, проклятий! — промовив до себе Михайло. — Нїж бити ся, в тюрму краще-б мене тодї запроторив! Яке б тепер щастє було-б менї! А щоб ти околїв там десь, недотепний!..

О. ОЛЕСЬ.

* * *

І знову на площі ганьби і знущання
Стоїш ти в бруду, як блудниця остання,
І терпиш і чуєш прокльони юрби...
І в муках не можеш спинити ридання,
І кровью не вмієш обмити ганьби.

Навколо тумани... тумани... тумани,
А що тодї буде, як вечір настане,
Як блазнї і злодії підуть в хати,
І в темряві ночі задзвонять кайдани,
І тихо до тебе підійдуть кати, —
О, Мати!..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Смерть.

Помер у місті Загребелї старий аптекар, пан Казимір Біляmович. Було в нього в аптецї безлїч склянок та скляночок, коробок та коробочок, повних всїляких лїків. За сорок лїт, що держав пан Казимір аптеку в Загребелї, багато люду знайшло навпаки, а почасти може й завдяки його лїкам, вічний спокій у затїнку тихого Загребельського кладовища. Тепер прийшла його черга. Кілька днів вряд ходили до його господи всї три Загребельські лїкарі, щось шепотїли поміж собою, писали рецепти, потім служниця носила ті рецепти до аптеки й там із склянок та коробок готували хозяїнові сумлїнно найлїпші лїки, але прийшов час старого аптекаря — нїчого не помагало. В середу, коли до господи аптекаря поспіхом побіг нотар, Загребельцї вже пошепки говорили поміж собою, що старий пан Казимір доходить, уже з ранку лежить непритомний. Коли питали в нотаря, чи се правда, він одповідав: „Та де там, пан Казимір ще нас з вами переживе“... Та чи-ж нотарь, що взяв за духівницю мабуть досить грошей, скаже правду? В четвер у ранцї були ще в пана Казиміра всї три Загребельські лїкарі, знову про щось шепотїли поміж собою, знову писали рецепти, а тільки пішли з господи, ще й лїків в аптецї не встигли зробити по тім рецептам, як старий аптекар уже помер...

Помирають у Загребелї люде, як і усюди, і не робить те нї на кого особливого вражіння. Але смерть пана Казиміра звернула на себе увагу. Проти аптеки зібрало ся майже пів Загребеля, коли принесли з церкви мари й поставили коло крильця. Люде стояли мовчки й тільки иногдї щось шепотїли поміж собою. Казали, що має приїхати ховати пана Казиміра ксьондз. Поїзд, що мав привезти ксьондза чомусь спізнив ся, але люде не розходились і стояли навіть тодї, коли став накрапати невеликий дощик...

Пан Казимір приїхав до Загребеля ще молодим чоловіком. Хоч і були в Загребелї старші люде, які памятали часи, коли в них аптеки ще не було, але якось память не заховала нї того, коли саме приїхав пан Казимір до Загребеля, нї його образу в молодих лїтах, нї того, коли він одкрив аптеку. Так нїби аптека

Generated on 2015-07-27 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

істнувала в Загребелї завжди й завжди був пан Казимір поважною особою, такий-же підстаркуватий, як в останнї роки.

Але пан Казимір приїхав до Загребеля ще зовсїм молодою людиною, тай не дуже великим паном, бо у нього в кишенї було не багато: ледве вистачило на те, щоб одкрити аптеку. Сам він у аптецї й працював з хлопчиком-жидком, аптекарським учнем, працював скільки доводило ся, вставав по-ночи й розтирав якісь порошки, готував всїлякі лїки. Люде в Загребелї слабували, як і всюди, а коли слабували, то звертались до лїкаря, а лїкар писав рецепти. Чи помогали хворим ті лїки, що готував пан Казимір, чи мабуть иноді й шкодили, але пану Казимірові вони помагали все більш та більш панїти. І вже з давна,— а людям здавало ся, що так було й завжди, — пан Казимір став чи не першим паном у містї Загребелї. Розводив индюків, курей, качок, мав корови, свинї, — любив попоїсти пан Казимір. Кухня була в нього „святая святих"... Не любив тільки їсти не дома; ще в порядних домах, коли закличуть бувало в гостї, він міг їсти, але де небудь у клюбі чи-що, то нї защо! Грає бувало пулечку в преферанс, захоче їсти, піде до буфета, подивить ся, скривить ся, глянувши на не дуже чистий посуд та непевні сервети, тай біжить до дому. „Куди бо ви, пане Казиміре, ще ж рано зовсїм, ще будемо грати", — кличуть до нього знайомі, а він каже: „Нї, нї треба до дому, прощавайте!"—та й біжить собі. А дома ріжуть индюка або качку, готовлять пишну вечерю; сїдає пан Казимір за стіл, укритий білим, як снїг, настільником, їсть і запиває яким небудь старим венгерським... Був собі пан на всю губу, жив таки не погано!.. Жити б йому та й жити, кому-ж після того й жити, коли пану Казимірові помирати? Тому мабуть його смерть і зробила таке враженнн на Загребельцїв. Жив собі добре, а скрутила хвороба — помер, як і всї помирають: то б то не даром кажуть: смерть усїх рівняе... Так гадали собі Загребельцї, стоючи проти аптеки й чекаючи подивитись, як приїде ксьондз і понесуть пана Казиміра на кладовище... І непереможний сум стискав їх серця: живи, живи, а помирати всїм доведеть ся... Тому й розмовляли поміж собою Загребельцї пошепки...

Непереможний сум стискав серця Загребельцїв, а молода душа панни Юзї, небоги пана Казиміра, захоплена вихорем жаху, конала в розпачу... Нї батька, нї матері не памятала панна Юзя, зросла в дядька. Недавно тільки минув їй шістнацятий рік і вже, коли дядько лежав недужий, вона покохала вперше. Ду-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ша під виливом кохання розгорнула ся весняною квіткою. Не помічала панна Юзя смертельної хвороби дядька, жила в царстві мрій осяяна сонцем радости... Джерелом била з серця радість життя, обіцяючи щедрі дарунки. Коли се раптом немов прокинулась: щез чарівний сон, смерть глянула в очі... Панна Юзя ніколи не питала себе, чи любить вона дядька, мабуть і не дуже любила, але вперше побачила вона смерть коло себе близько. Холодний жах сповив серце вщерть. З верхівя мрій упала в темну, страшну безодню; душа, осяяна сонцем, стала пусткою. З тяжким риданнем била панна Юзя головою о ліжко й здавало ся їй, що смерть стоїть коло неї. На що радість кохання, на що саме життя, коли над усім панує смерть, холодна й невблагана? Висохли сльози, втишили ся ридання, але невідчепно стояло в душі те питанне й не було відповіди на нього. Як жити, на що жити, коли на дорозі всього живого стоїть смерть? Перед лицем смерти, що увійшла в господу пана Казиміра, зів'яла весняна квітка, яка розквічалась роскішно й радісно на зустріч сонцю життя. Пелюстки мрій безсило обсипались в серці панни Юзї...

В. ЛАЩЕНКО.

Романтичність.

Місяць світить, вабить очи...
Плинь до гаю на човні!
Там — побачиш о-півночи
Ти події чарівні.

Є в гущавині озерце,
Гнуть ся верби до води.
Хай од жаху б'єть ся серце, —
Ти до його сміло йди!

Коло пню сідай старого
І диви ся навкруги!
На воді нема нікого,
Чом же срібні ті круги?

Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Хтось німий зорить з під кручі...
Ось закрючена рука
Застилає слід блискучий
Водяного павука.

Шурхне вітер осокою:
Чути спів з далеких хат,
І несеть ся над водою
Гук журливий жабенят...

Над ставком у млі прозорій
Вють ся привиди бліді.
В синім небі місяць, зорі.
Місяць, зорі — і в воді.

Набігає хмарка темна,
Криє землю срібна тінь...
Мов душа людська, таємна
Все заховує глибінь.

Щось білїє, щось шепоче,
Щось таїть ся по кущах...
Ось притягне й залоскоче!
На душі і щастя й жах.

Стане, гляне чарівливо,
Впадуть коси з білих пліч...
Серце бєть ся. Все можливо
В цім тумані в цюю ніч!

Сяйво тихе ніжить очи,
Срібні мрії несучи...
Хто в казках пожити хоче,
Плинь до гаю у ночи!

Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ГР. ГРИГОРЕНКО.

Черниця.

Ранним рано недалеко од станції Нарви, Балтійської зелізниці, в наш ваґон увійшли дві черниці, що відійшли від гуртка инших черниць, які нагадували своїм невгамованим бренінням, суетою та чорними шатами мух, що збились у склянці.

Після першого дзвінка вони всі разом і однаково здрігнули ся й стали раптово хрестити ся й хрестити одна одну. Посипалось ріжними голосами: „Спаси, Христос!“ Потім дві подорожниці почали підійматись по сходцях ваґона, а ті, що провожали їх, присунулись щільно до стінки ваґона й, задравши голови, почали шукати очима вікна, через яке видно було їх товаришок.

Увійшовши у ваґон, черниці заметушились, шукаючи місця й не бачучи з поспіху, де є вільне. Я посунув ся трохи ближше до вікна й залишив їм край лави. Одна з них, підтоптана вже черниця, з повним обличчям, схожим на так зване воскове налив-яблоко, зовсім білим, аж жовтим, вклонилась менї низенько, промовивши зтиха: „Спаси Христос!“, і не сіла, а попрохала мене, щоб я пустив їх до вікна подивитись. Я пропустив їх, а сам одхилив ся на бік, і обидві, розплескавшись, як египетські постати, тулуб en face, а обличчя та ноги у профіль, прикипіли до вікна й продовжали свою розмову з черницями, що стояли в низу, коло ваґона. Я мало прислухав ся. До мене долітали тільки окремі, нецікаві слова: „На другому подвірю, ліворуч!.. Не забудьте хусточку от узяти!.. Книжка тамки!.. Як Господь допоможе... Годинка — от гарна буде... Ну, з Богом, з Богом!.. Пождемо, як Господь милость пошле... Ви-б не „дюже“ барились там, а то ніяк не возможно без вас... Та більше збірайте, не лінуйтесь!.. Господь не зоставить, Христос Спаситель!..“

Другий, на кінець, третий дзвінок, і потяг, помалу колихаючись і рівномірно стукаючи на стоках, почав одходити.

Здалека чути було верескливі чернечі голоси: „Спаси Христос! Мати Божа, заступнице!..“ — але за все наростаючим гуркотінням та далечиною вже не можна було розібрати слів.

Мої чернички стояли ще коло вікна й та, що була до мене спиною, порскаючи од реготу, стала завзято говорити:

— А сестриця-то Мархва, не бійсь, нам і чайничка на дорогу пожалувала, ій Богу, що правда!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Нї, ось мати Мітроханїя скажи-ж ти, мало не луснула, що не її послано збірати, — каже друга, та, що я уступив їй місце коло себе, тільки без реготу, а з серцем і з тріумфом.

— Ну, дарма! Нехай „маненечко“ в „обітелї“ посидять, не все-ж їм їздити, — сміють ся знов перша й обидві обертають ся, щоб примоститись уже, як слїд, на лавцї.

Одна з їх, підстаркувата жінка, жовто-біла на виду, та гладка, яку я вже ранїйше прикметив, а друга... Та як же це я не розглядїв її? Мабуть, через те, що я, загалом, дуже мало звертав на них увагу. Тепер же, глянувши на цю другу, маленьку черничку, я аж жахнув ся в своїм серцї.

„Ой, Боже, чи це-ж річ можлива? Таке личко, таке нїжне, без малюсенької плямки, наче білий первоцвіт-пролїска; з такими милими ямочками, що то набігають на щічки та на підборідячко, то знову розбігають ся; з такими веселими, безжурними ясними, чудовими очима; з такими пластичними формами і — ця чорна одїж, відцурання, забуття, за життя могила! Нї, це не можливо! Це наче пестро-яскраво-крилий метелик, що упав у чорнило!..“

Я зараз же попрохав її сїсти коло мене й думав завести розмову з нею, щоби дізнатись правди про її таємницю, бо я був певний, що в неї є якась таємниця!

Вона, хоч старша черниця й остерігала її пошепки: „Одійди, — мущина це!“ — все ж таки просто й якось радісно сїла коло мене.

Я почав: — Ви такі молоденькі (їй з виду було років 18-ть), як ви попали, як ви могли попасти у манастир?

Вона наче не зрозуміла, то бак, не мого питання власне, а мого дивування, мого жаху, що відбились в ньому.

— Як то молода? Та нас там таких-от багато, цїла пташарня! Та й в „обітелї“ я з малечку. Матїнка моя обрікались — дїтей довго Бог не давав... Ось, як мною ваготїли, дак і оддали мене Богу, а після мене ще трое Господь послав на втїшеніе.

Казала вона все цее цїлком спокійно й рівно, як чистий струмочок біжить, без нїякого роздратування, і без жалю до матері, яка не спитавшись її, замкнула її на віки у клїтку, одсунула од життя, од світа.

— Та невже вам не нудно в манастирі?

— Ну-у-удно? — протягла вона. — Чого? Нї, як же можна? Ми все шиємо, ковдри стебнуємо. В нас „дюже прехорóше“ роблять! — в слові „дюже“ вузеньке, чисто-новгородське „о“

Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вимовляла вона дуже мило, скорчивши ротика... Ось, шили ми недавно виправу для однієї купецької дочки... Батист, кажу вам, тоненький, наче павутиня... Лиштвою все ми шили. Мережали трояндочки-пупяночки та люби-мене... А воздухи, а образи, золоті, прехороші, — як шиємо, Мати, Пресвятая Богородице! Инший раз шиеш, шиеш золотцем-от, аж у очах сяє,— ніяк не одстанеш, од зорі до зорі й не хочеть ся залишити!.. Як личко Преподобної, як „власи“, як все — от з під руки виходить, як живе, тільки, що вустонька не заговорять... Ах!

Вона зітхнула, усміхнулась, і сплеснула своїми руками в узеньких, коло кисті, застібнутих рукавах. Руки ці були надзвичайно гарні: з рожевими, на прикінці вузенькими пучками, як виноградні ягоди.

Я теж зітхнув собі, але з другої причини.

Вона-ж говорила далі більш стримано та врочистим тоном:

— Я ще в закон не постриглась... та швидко, швидко благодать Божу прийму... Удостою ся... Мати Свидонія (вона показала на стару черницю) обіцяли менї...

Вона не доказала, наче їй дух захопило; очи її стали ще більші та кращі, й трохи непритомні, наче заволочені якоюсь легенькою курявою.

Я хотів, я готов був кричати, лементувати, як кричав би, коли-б на вулиці, серед біла-дня, кого-небудь різали, мордували...

Вона говорила голосом, що ставав що раз більш нечулим і тихшим:

— Як у нас у „храмі“ хороше-от, Боже мій, Господе мій! Ви-б подивились!.. Образи старовинні, темні, тільки очи на їх і знать та золото сяє... Віконця вузенькі — ви-и-и-соко, ви-и-и-соко понад головою... Як наші сестриці співають — послухати треба!.. Наче ангели Божі літають над тобою й торкають ся тебе „перстами“, здаеть ся тобі, коли вони співають... Ох!..

Вона замислилась.

„Блажен, хто віруе“... — згадав я.

У цю хвилину потяг переїзджав через Нарву. Усі пасажери, які тільки не спали, кинулись прожогом до вікон.

З насипу зелїзниці видно було тільки один край водоспада. Та й той не одкривав ся у всій своїй красі; тільки те, що видно було, було надзвичайно чудове! Уявіть собі мережки, найтендітнійші серпанки з великої сили дрібних, як курява, водяних крапель; вони підіймають ся в гору, в повітря, й раптом спадають у низ; цілі водяні тканини підіймають ся в гору, тримають ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

там хвилину в дивному напруженню й знову спадають у низ; до всього цього добавте рожеве проміння сонця на сході, що просочуєть ся крізь воду, робить її рожевою, облямовує її по краях горячим золотом, і... ви зрозумієте, яка це була краса!..

На що вже, я завзятий хвалебник мистецтва, й я був зворушений тим видом; я, котрий ставлю мистецтво вище від природи! Бо й що-ж казать про природу, коли ви навіть музики, чудової музики не знайдете в природі, як що не приймите за музику дві основних мельодії: щебетання соловейка та гуркотіння грому... Навіть в царині промисловости ці чудові шовкові серпанки, тюль, ґази, що їх фабриканти масами постачають на жіноче убрання, до чого їх прирівняти в природі? Правда, природа дає крила пестрим метеликам, пелюстки білим лїлеям, але як мало того всього, щоби вона стала вишою від мистецтва! Так, навіть я, хвалебник мистецтва, був на хвилину все-ж таки захоплений цим видом, а про мою черничку й казати нїчого: вона попала в екстаз, „Дива Господні“ тільки й шептала вона, хрестилась і, забувшись про те, що я мущина, смикала мене за рукав, примушуючи дивитись на гарний краєвид. Погім вона підбігла до якогось кучерявого хлопчика, що все кричав: „Мамо, мамо дивись, чого він плигає? Хто його підіймає?“ — обняла його зненацька поцїлувала, сказавши: „Дитино моя, це Боженька!“

„Здібність до захвату, каже Рескін, є найвищий талан; у йому радість, у йому сила життя, в йому таємниця, задаток, пояка щастя“... Еге, коли є можливість вільного розвитку, а тут...

У Нарві обидві черницї вийшли.

Молода швиденько й ловко позбірала якісь клунки, завязані у крамних хусточках, і вклонившись менї: „Спаси Христос!“— побігла з вагона, підштовхуючи старшу, та хитро й бадьоро дивлячись своїми чорними, веселими очима, говорила:

— Ну, ось напемось чайку, от пані-матко моя, чайку... о, о, о, ох! Із проскурками, із свіженькими! Вона, було, мати Марехва, то чорствих підсунула, тай я не дурна була... Ха, ха, ха! Обмінила!..

Дивлячись у слїд їм, я зостав ся зо своїми думками, зо своїми питаннями:

„Невже вона витримає? Невже не скоїть ся нїякої катастрофи? Коли-ж засохне вона, наче квітка, положена в книжку, й згубить свій дух, як доля її буде схожа на долю того дорогоцїнного перстня, що його даремне скинули в море! Божевілля й жорстокість!“

Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І. СВЕНЦІЦЬКИЙ.

Лесь Мартович.

(1871 — 1916).

Рік минає, як не стало сього письменника на галицькій ниві. Він був спеціяльно галицьким письменником, що розпочав свою діяльність дрібними сатиричними нарисами на деякі особливости галицького громадського життя. Отже: „Не читальник“ (1889 р.), „Лумера“ (1891), „Іван Рило“ (1892) — можна-б сюди залічити. Рівно ж „Хитрий Панько“, „Квіт на пятку“, „Війт“, „За топливо“, „За межу“ — належить залічити у сю категорію суспільно-громадських нарисів-мінятюр, які критика з повним правом може поставити в відділ тенденційних. Беремо решту з обох збірок оповіданнів і нарисів Мартовича н. з. „Не читальник“ (1900 р.) і „Хитрий Панько“ (1903). З них, крім літературно вповні викінчених оповідань-малюнків „На торзі“ і „Мужицька смерть“ — з першого, та вчасти „Ось поки моє“ і нарису „Зле діло“ — з другого збірника, решта присвячена темам з життя дрібного панства, по нинішньому „Буржуїв“, рівно ж не без яскраво вираженої тенденції.

Виходило би, що Мартович галицький письменник-публіцист. Якої партії? — спитає нинішний читач: — радикальної, відповімо. Мало зрозуміле окреслення для більшости сьогоднішнього українського, бувшого російського громадянства. Але ми не станемо в критично-літературному нарисові говорити про тайни громадсько-партійної діференціяції Галицького Українства, бо вони мають бути також загально-відомими б. російським українцям, особливше українські громадянські партійні взаємини.

Взглянемо, чим Мартович переважно галицький письменник. Перш за все мовою. Мова в нього чисто-покутська, проста, ядерна, без всякої замішки інтелігентських поправок „піднарод“, до яких так падкі деякі українські письменники. Очевидно, в оповіданнях та нарисах з життя галицького покутського села, — звучить ся місцева мова. В ній одначе так небагато якихсь особливших льокалізмів та ідіотизмів — себто місцевих та своєрідних виразів, та зовсім нема ніяких вульгаризмів — тобто простацтва тих звороті, що її зрозуміє кожний галичанин, волинець, подоляк, правобережець, черниговець, сіверянин та лівобережець. Особливо зрозумілою буде вона всій сій масі українського люду у своїй галицькій правописній шаті, здебільш пристосована до галицької мови.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Галицька приналежність Мартовича виявляєть ся іще і в сюжетах його нарисів та оповідань. Перейдемо їх за рядом.

„Не читальник": ярка сільська дійсність, що заходить між прихильниками читальні та її противниками, зображена тільки в монологови пяніючого газди, що сидить за коршемним столом з „порцієв горівки".

„Хитрий Панько" — виборець від громади, що переживає всякого страхіття від усяких „панів"-шандарів, секретарів та їх помічників аґітаторів, заки хитрощами добрав ся до місця голосования, де виконав" австрийським законом запоручений акт вільних виборів.

Иншу сторону отсих вільних виборів, правда — вже без рукоприкладних і костедробильних перешкод, але дійсно медову, до якої липнуть мужики з великою охотою, зображає „Квіт на пятку". А що й, цеї пятки (= 5 рб.) виборець не одержав, бо голосував на вказаного отцем Альойзієм — місцевим парохом, руського — в Галичині це значить українського — кандидата, звідти „оправданий" жаль довіреника громади до її провідника, а свого доброго сусіди.

Після прочитання сього оповідання хочеть ся пригадати анекдотичну дійсність, коли то група мужиків звернула ся до свого пароха патріота-громадянина з несміливим, але ясним жаданнем — нагороди за „фатиґу" (страту часу) після того, як за його власний кошт у вечірню годину побувала в заїзжім народнім українськім театрі в поблизькому містечкові.

Зовсім природно, що від таких виборців та „моїв" (згірдно-насміхлива назва мужика, уживана в східно-полудневій Галичині самим людом) тільки один крок до „Івана Рила" або давнїщого родом Микити Хруня. Хто народові в тяжку годину його життя в пригоді не стане, хто йому хоч би в дрібниці спроневірить ся, хто його мови та звичаїв хочби одну хвилину соромив ся, хто страхи ради юдейська народу не служить — все се рідня „Івана Рила" та Микити Хруня. Родовід їх — давній. Ціла велика й довга ґалєрія родових портретів від тих, що для панства великого, для лакомства нещасного — потурчили ся, побусурманили ся, до тих, що були сміттям Варшавським і грязю Москви, та, як хочете, й тих, що нині хилять ся перед всякою властю — тільки не перед властю національного інтересу та доброго імени. Але, хай їх всіх отсих самих Рилів, Хрунів!.. Так гарно почало ся про спеціяльну галицьку відрубність Мартовича й мовою, й сюжетами — і тут доводить ся говорити скрізь про одність цих обох первістків письменницької діяльности Мартовича.

Звернемо ся до третьої особливости Мартовича, а саме до його радикальної ідеольоґії. В ній немає ні одної риси того руїницького завзятя і звірства, про яке так багато писали в ріжних газетних

Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

статтях, доносах, та судових протоколах, звязаних з українською радикальною партією в Галичині. Навпаки „принціпіальний“ радикал — во цей і той бік кордону — готов заперечити „радикальности“ громадських поглядів Мартовича. Бо ж дійсно, який се радикалїзм, коли в його писаннях нема ані трішки якої небудь суцільної аґрарної та політичної програми! Всього один раз вжив він слово „пролетарі“ наприкінці високомистецького нарису „Мужицька смерть“, та й то на те, щоби, мабуть, зазначити повну непонятність цього слова для сїльської жінки. А вдруге вжив він слова „соціяліст“ у фразї „Дивіть ся, пане судне, говорить пан на судї, що за безпечність! Соціялїста дїлив би ся зо мною!“ (За топливо).

І так виходить, що про Леся Мартовича не можна сказати нїчого особлившого, крім сього одного: в його особі письменство вкраїнське втратило видного представника, сатирично-юмористичного оповідача з життя галицького громадянства, та мистецького мінятюриста з життя галицького мужика.

Життя, мову і світогляд галицького мужика знав він не тільки як поет-мистець, але й як громадський дїяч — суддя та адвокатський помічник. З того боку його можна назвати „доктором хлопістики“, як навіть дехто величав його за цей особливший хист.

Але не з насмішкою підходить Мартович до предмету своїх нарисїв. Навпаки-ж: він би рад, страшно рад був, коли б тільки можна було показати всю сю красу сїльського побуту і мужичої душі, яких він так щиро любив. Дрібку такої особливої краси простого мужичого світогляду маємо в оповіданню „Війт“, сїй третій частинї трильоґії: Нечитальник — Іван Рило — Війт, та Хитрий Панько — Квіт на пятку — Війт. збудованих на степенованнї противлежностей.

„Автономна“ громада терпить всякі утиски від повітового старости, представника державної полїтичної власти. Особливо ж дошкулює отся власть заступникови громадських і національних інтересів війтові, заможному Кметеві. Нові вибори — нові люде в радї — новий війт у селї. А саме, бувший сельський пастух, що нї чобіт, нї свитки, нї шапки порядної не мав, та якому у громадському аресштї приходить ся жити — ось новий війт. Його вже нїхто не покарає, бо не буде з чого взяти, тож йому можна буде — так сказати б — безкарно послужити громадській справі, що він і чинить.

Або инша картина. Газда, цей свого рода pater familias, о мало що не пан життя й смерти своїх домашніх, лютує дома, що аж люде на вулицї стають. Бо й є чого: сусїд Юрко забрав йому цїлу скибу землї з особлившою грудкою глини, яку він, Семен, мусив запятком розбивати. Стільки літ він її розбивав на одному місцї, аж ось сьогодні

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нема її вже більше! Де ж вона? Звісна річ вже в сусїда Юрка. Закрав злодюга, пропали полїтки, пропало всьо!

Як же тут не лютувати, та на кім сю лють вилити, — як не на своїх? Ясне, як Божій день. Але письменник не вдовольняєть ся оцею яскравою картиною родинного життя Семена і Семенихи, він ще знакомить нас з читальниками Юрком і Юрчихою, та з судом і адвокатами, вічем і його впливом на отсього самого газду Семена, що зрозумів себе як „темний народ“.

Оповіданнє збудоване на противлежности нечитальника і читальника, грубого і нїжного, недовірчивого й простого чоловіка. Побіджає світло й тьму дещо особлившим полїтичним шляхом, але вповнї можливим. („Ось поки моє“).

Всї подробицї вихвачені в їх первісній красї просто з життя. Хто їх хоч в части переживав, той зрозуміє, що він пройшов мимо інтересних і з художнього боку явищ.

Те саме можна сказати й про „Зле дїло“, в якому мужик не захотїв скористати з судового, дуже вигідного для нього присуду, тільки підчинив ся полюбовно „мужицькому праву“, що забороняє газдї куповати в газди непродажний ґрунт з межи дрібних дїтей з газдинею.

В „Мужицькій смертї“ оце особливше розуміння права робучого мужицтва на землю доводить до суперечки між довжником і вірителем. Грицько не перечить, що зазичив ся в орендаря Корона тому десять лїт цїлою соткою. Але нїяк не може зрозуміти того, що проценти наросли вже до двох соток, що суд дав право Коронови „виписатись“ на ґрунт. Грицько й Грициха мають дїти; чим же їх вивінувати? Вони нїде, нїколи та нїкому не давали згоди на впис на ґрунт...

З цього й починаєть ся траґедія одної мужичої сїмї. Грицько нездужає, він лежить на смертній постелї і в Грициха поражена нога „роматизмом“, вона ходить тільки в пальцях — а зрештою весь час сидить та ноїдом їсть хорого, дорікаючи йому при добрих людях всїм життям. Суворому реалїзмові черствої мужичої душі, здаєть ся, не має в сьому оповіданні кінця.

А Грицько так щиро прагне якоїсь розради, теплого слова, щоб йому помогли заглушати внутрішній біль за своїх дїтей сиріт. Він предзі не ворог їм. Отсе розуміє Семениха, що на гірке нарікання Грициха — зза неминучої смерти Грицька — дрібним жартом вносить багато розради в серце вмираючого; піддержує його духа й читальник Павло.

Ще яскравійше виступає ся природна радість життя і добробуту в нарисові „Грішниця“ (збірка „Стрибожий дарунок“), в якому чоловік

Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

прощає своїй Аниці всї її прогріхи, бо вона наймилїща йому, газдою його зробила, та й його не обиджала всяким добром.

Таких моментів у Мартовича не мало. Він дійсно вмів глядїти на життя, підмічати в ньому інтересне й красиве. Він не вважає письменний твір катедрою партійної ідеольоґії, не видить в ньому й шляху для ідеалїзації народа. Мужика він любить, як свого рідного, але й не щадить його за темні сторінки характеру та світогляду. Для нього, як письменника, іскри прекрасного, що тлїють в попелї буденщини мужичого побуту, і есть сими остатками вічного огню, яким запалає все мужиче життя, коли мужик стане свідомим громадянином—членом великої нації (закінчення „Ось поки мос“).

А поки-що він — без липнього сентименту та етноґрафізму — зображав сїльський побут; сміяв ся охоче, коли тільки було з чого; виводив ніжні меріжки і взори дїяльного альтруїзму на грубому тлї мужицького життя, опертому на матеріялїстичному еґоїзмові.

Отсї противенства прекрасного і гидкого, взнеслого і дрібного, духовного й матеріяльного — цїкавили його й в життї галицької дрібної інтелїґенції, якій він присвятив декілька дрібних нарисів: Ґулка, Нічний гість. Перша сварка в збірцї „Не-Читальник“, „Кадріль в збірцї“, „Хитрий Панько“, та Гарбата, себто — чай, в збірцї „Стрибожий дарунок“. Але в сих писаннях нема вже тої творчої сили та художнього лету, які леготом обдавали нас з попередніх нарисів і оповіданнів.

ДМИТРО ЗАГУЛ.

* * *

Тихі води зашуміли,
Розбудила їх весна —
Струни серця забреніли,
Ллять ся пісня голосна.

Луг співає враз зі мною,
Довгий смуток мій умер —
Все, що марилось зимою,
Хай же збудеть ся тепер!

Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. ІВЧЕНКО

Зелене вікно.

Святочні настрої.

Я живу на третьому поверсі великого будинку. Моя кімната темна, з старими, брудними стінами, на яких помітні руді плями від роздавлених блощиць.

Я не пригадую, щоб хоч раз в запорошені, давно немиті вікна, хоч єдиний раз заглянув промінь сонця.

Не знаю чому, чи постійна полутемінь, чи голі потемнілі стіни й неохайність, чи просто те, що не маю часу, але я рідко в ній буваю. Чомусь вона не вабить мене.

А може тому, що нагадує менї про моє життя, таке ж сіре, безбарвне, як у робочої звірини, котра повертається в свою нору тільки після тяжкої денної праці.

В ранці я зіскакую з ліжка, хутко одягаюсь, випиваю похапцем склянку чаю, яку приносить менї сувора, завжди заспана куховарка, й поспішаю на службу. А повертаюсь до дому пізно, о десятій годині, цілком знесилений, пригнічений від праці. Мовчки сідаю на канапу й стомленими очима оглядаю свою кімнату. І коли я більш пильно вдивляюся в її потемнілі з якимись потертими візерунками стіни, від них віє таким ворожим холодом, наче я вперше оттут знаходжусь, наче я нічого спільного не маю з цією чужою менї кімнатою, хоч більш, ніж пів року живу в ній. Певне це я приїхав на кілька день в дешевий отель в кінці міста й оселив ся в ньому, щоб лише тимчасово перебути, а потім знову одїхати, щоб навіть цілком забути про нього.

На стінах ні жадного малюнку, ні жадної прикраси в кутках, котрі б вабили мої стомлені очі—нічого, нічого мого тут нема. Хіба тільки мої речі, котрі я розіклав в перші дні—так і залишились вони на тому ж самому місці, в тім же вигляді.

І від цього холоду до мене надіходе глибокий болїсний сум і менї здаєть ся, що моє життя зробило мене в оцьому великому місті такою маленькою істотою, котру можна роздавить також просто й спокійно, як давлять блощиць.

В такому станї, цілком нерухомо, я сиджу з пів години й нема в мене нїяких думок, тільки стоїть одно почуття пригнічення. Потім повільно я роздягаюсь і пробираюсь під ковдру на

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ліжко. Мене обдає вогким, неприємним холодом, але я щільніш закутуюсь і засипаю мертвим сном стомленої звірини. І так кожен день.

Одного вечора, коли я сидів, як звичайно, на старій, потертій канапі й тупо жував денні враження, раптом вчулась десь поблизу музика. Хтось збудив непевною рукою кілька згуків на піяніно. Вони чомусь сердито обізвались. Може це просто так вчулось? І чому я раніш цього не помічав?

Так ні! Ось вони більш певні полились широкою бадьорою мельодією. Грають десь, певно, внизу, але згуки веселими струмочками линуть у гору до мене, у мою кімнату, й тоді я почуваю, як усе більш і більш хвилююсь. Я зовсім не розбираю мельодії, але мені стає незвичайно радісно. Я вчуваю, як вона несе мені літне, тепле сонце, пахощі дерев, трави, квіток—і я тоді починаю бадьоро ходити. А потім я підходжу до вікна, схиляюсь до стіни й жадібно, як невільник свіже повітря, вдихаю в свою душу отті весняні струмки згуків. Кружить ся злегка голова, солодкими соками пянить мозок і поволі, як в тиху пору, сідає легкий сніг, надіходять старі спомини.

Я тільки скінчив реальну школу, широким шляхом манячить в далині студентське життя. Які обіцянки воно несе мені? Не хочу думати. Зараз я вільний, цілком вільний. Літне сонце у щерть залило гарячим промінням яскраву пахучу зелень, холодно-прозору річку, а груди давить солодкою тугою. Вабить до буйних рухів, на широкий простір.

Іду до старенького, білого, як місяць, дідуся-рибалки, беру човна й легким розмахом гоню його на простір річки.

Тільки в цей урочистий час я не можу бути один. Стільки почуття в душі, стільки голосників заговорило разом в ній і хочуть вони співати й линуть на простір.

Я кілька разів дужо налягаю на весла й мій човен хутко прорізує скляний спокій річки. Поволі хитають ся похилені кущі лозняку, тікають до берега дрібні, розбуркані хвилі.

Ось я вгледів знайому панну Ліну. Вона тільки по весні скінчила гімназію й має одіхати на курси. Ліна ходить по садкові й певне нудить ся від спеки.

— Ліно, Ліно! Добрий день! — кричу їй.

— А гов! — з протягом відгукуеть ся Ліна.

— Моє шанованне!

— Добридень вам! — в тон відповідає вона й сміеть ся. — А чого це ви тут, як бурлака блукаете?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Хочу вас, панно Ліно, викрасти, як лицар свою паню.

— То це я ваша пані? — Чого схотів! А з якого це часу?

— А ви цього й не помічали?

— Ха-ха-ха! — голосно сміється Ліна.

— Ліно, Ліночко! — звертаюсь я благаюче, — поїдьмо на човні!

— На човні! — нерішуче питає Ліна. — А куди ж?

— Та так, трохи поплаваємо. Добре?

— Добре! Я зараз. Мамо, мамо! Дайте хустку й старе пальто!

Я чекаю. Під вербою холодок. Густі тіни сонно гойдають ся, стрибають між ними блискучі соняшні плями.

Дрібні хвилі одбігають од човна, линуть похилені лози, зоставляючи тихий задумливий шелест і знову повертають ся назад.

Чую голоси. Щось хутко гомонять. А потім тверду поспішаючу ходу.

— Ліно! Ліночко! — кричать з дому. — А парасолю? Візьми, серце, жарко буде!

— Не треба, мамуню, їй-богу, не треба.

— Ну, як знаєш.

Ліна підбігає, важко дихаючи, подає мені просто й щиро руку й ми одїзджаємо. Проїзджаємо попід мостом. Під водою помітні чорні головешки палів. Човен хитає, Ліна увесь час жахаєть ся.

Володя, Володя! Обережніш, обережніш!.. Он дивись, дивись!.. Ой, ще перекинемо ся!..

Нарешті вибрались ми з під мосту, виїхали за місто. Берегами тягнуть ся густі кущі лозняку, задумливо-схилені верби, а за ними ідуть широкі, вкриті яскравими квітами луки. Розсипались блискучі перлини проміння, сліпить очі, цокотять настирливо коники, літають бабки. А на річці грає риба. Вона високо, на кілька кроків, підскакує з води, і граціозно перевернувшись, знову пурнає в воду, зоставляючи широкі кола після себе. Блакитне небо й легкі білі хмаринки увесь час гойдають ся в річці.

Мягко, журливо хлюпає вода під човном. Ліна ввесь час дивить ся на неї і щось співає стиха, а далі починає голосніш. Я підхвачую її спів дужим, злегка тремтячим голосом:

Пливі, пливі, моя гондола
Озарена луной.
Ра-аздавайся баркаро-ола
Над спящею землей!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І линуть широкими луками наші голоси.

Розійшла ся Ліна. Ввесь час вона то співає, то розсипчасто сміеть ся; зриває квітки й кидає їх мені в обличчя. А потім набірає в жменю води й хлюпає на мене.

— Ліночко! Що ви робите?

— Ха-ха-ха! На те, ще!

І вся вона з загорілим матовим обличчям, кокетуючи, грає; чорні очі задирливо сміють ся. Я почуваю, як всього мене хвилює; мені хочеть ся підійти до неї й поцілувати міцно. Але я ще сильніш налягаю на весла. Поволі висуваеть ся перед нами закуток. Глибокою кривулею заховав ся він в густих тінях верб. Навертаю туди човна. Спиняємо ся, сходимо на беріг. Луки й луки, трави й квіти; квіти — червоні, рожеві, білі, помережались, як зорі.

Лугом іду,
Коня-а веду —
Розвивай ся лу-у-уже!
Сватай ме-ене козаченьку —
Люблю тебе ду-уже!

Звінкою луною котить ся спів в сусідній гай.

А ну побіжі-ім! Доганяйте! — кричить Ліна й вже побігла, як молода кізка.

Я напружуюсь і, що є сили, біжу. Мріють квітки, в ухах шумить вітер, а мене усе більш і більш підхвачуе якась хвиля.

Ах!

І ось я доганяю. Ліна, залита сонцем, сміеть ся. Підбігаю до неї й міцно цілую в шию.

— Що ви робите? Таке! Ог свиня!

Ліна обурено повертаеть ся й одіходе від мене.

Я стою збентежений і почуваю, як все обличчя заливае горячою фарбою.

Повертаемо ся обоє, похнюпившись в землю.

Але під кінець Ліна зриває довгі стеблини квіток і починає стьобати мене. Ми сміємось і веселі, бадьорі вертаємо ся до дому.

Надіходить вечір, на верандї густі сутінки. З саду тягне холодком, а мамуня спокійними рухами промиває склянки й подае нам чаю.

Я повертаюсь до дому пізно. Мягка темрява ночі щось ласкаво шепоче менї. А я цілком пяний іду і сміюсь і живо,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

яскраво вчуваю теплий грудний голос Лїни на прощання. Вона так довірливо дає руку й стільки ласкавих промінїв льеть ся з її темних очей! А тільки де ж то вона зараз? Може також нудьгує?

А згуки лллють ся і лллють ся. То шепочуть менї мягкою сутїнню лїтньої ночі, то голосно сміють ся панною Лїною. І от потроху пробіраеть ся в груди якийсь новий промінь і думки плывуть нові, повні бажання. А чому б і справдї не утворить якоїсь ілюзії кращого життя? Чому б не прикрасити моїх брудних, ворожих стїн?

І довго-довго в той вечір я не спав, забувши і про кімнату і про своє власне життя. А коли я заснув, то й сни були яскраві, рожеві. Десь я бігаю в лїс, чую якісь співи, ловлю якусь птаху, — та нїяк не піймаю.

Я довго ходив по крамницях, перебірав картки ґравюри. Але чомусь вони не цїкавили мене. В одному місцї я спинив ся на образї якоїсь з красивим, але спокійно-холодним обличчям панни, в тонких фарбах намальованої. Він чомусь найбільш приваблював мене. Я потім роздивив ся на нього, коли прийшов до дому і повісив в кутку над ліжком. Чисті, холодні, але прекрасні оч', темно-матове обличчя і стільки суворої краси в нїй усїй, починаючи від білої намітки й кінчаючи нїжним, юним ротом! Чи знала вона палкі поцїлунки?

Я пильно вдивляв ся в неї — і все ж нїкого вона не нагадувала менї. А проте було в нїй щось знайоме й рідне менї. Може то були спомини про давні, дитячі часи, коли я в лїтню спеку розварений сидїв над струмком і пив з нього холодну воду? Може то крик був далекий, степовий — радісний своєю новиною й трівожучий своєю таємнїстю? І може тим чистим прекрасним спокоєм вона так приваблює мою стомлену, знервовану душу?

Я частїш до дому повертаюсь заранї, слухаю музику, яка лине до мене з низу, а лягаючи спати, я вдивляю ся довго, з болїсною насолодою в холодне обличчя панни.

Одного разу, слухаючи музику, я помітив в самім верхнїм поверсї напроти вогник у вікнї. Вікно було цїлком осібно, в кінцї будинку, і кріз нїжні, тонкі занавіски, лились мягкі хвилї зеленого сяйва. Я все бїльш і бїльш вдивляв ся в те вікно й воно вабило мене, причаровувало тим мягким зеленим сяйвом.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я помічаю слабкі контури річей, кілька розвішених на стінах картин в темних богетах, а коли-неколи якусь постать, за якою слідкують і стрибають по стіні тремтячі тіни.

Певне там, в оттій зеленій кімнаті живе якась панна, щира, з чулою душею. В неї, певне, темні коси, ніжне, і легкою фарбою обличчя, сині променясті очі. Хода в неї граціозна, жіноча. І чим більш я думаю про панну, тим більш я певний, що там справді живе вона.

І так живу я цим зеленим самітним вікном, невідомою панною, малюнком на стіні й вечірньою музикою. І нічого більш мені не потрібно.

Надіходили Різдвяні Свята, але я не міг нікуди поїхати й останній вечір у мене був цілком вільний. З вулиці було чути живий бадьорий гомін люду, заклопотані дзвінки й вигуки візників. Готують ся люде до свята, накупають силу страв, святочних прикрас, а мені нема чого готуватись. Не може бути в мене свята. Стою й сумно вдивляюсь на вулицю.

Мягкий задумливий вечір і в ньому чітко мелянхолійною мельодією дзвонять дзвіночки візників. В ліхтарнім сяйві помітні великі, лапчасті снїжинки — снїжинка за снїжинкою обережно, повільно сідає на землю. Певне вже повечеряли й з низу знову чути музику. Тихі лїниві згуки. Після ситої їжі важко грати бурхливі мельодії — а так стиха, повільно, тільки тропки, щоб розважити себе по заведеній звичні, а потім і на спочинок. А може, то такаж самотня, як і я, артистка вивчає мельодію для святошного концерту. Хто може знати?

Я прислухуюсь до музики, але в мене ідуть свої думки, хутко поспішаючи, — навіть не розбираюсь в них. Мягке зелене сяйво ллеть ся з самітного вікна, — усе більш і більш причаровує мене. Поволї надіходить новий, чудний вастрій: я не то пянїю, не то спускаюсь в якусь дрімоту і в цій дрімотї чудно переплїтають ся враження.

Я не можу вже більш тільки дивитись на вікно, тільки мріяти про панну. Я рішуче, в божевільнім настрою іду, хутко підіймаюсь по східцях до кімнати з зеленим вікном — менї відчиняють і я входжу до панни.

— *Панно, люба*! Я більш не можу тільки дивитись на твоє вікно...

Легкі тканинні одіжи мягко облягають її дівочий стан. Я *підходжу до* неї — юні груди, ніжно-рожева кожа, чекані руки...

— *Панно люба*! Зараз зорі в небі чисті, найсвітлійші, ніж ко-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ми в иншу пору! Їдьмо звідси, панно! Їдьмо туди, до тих зір! Жартівливий мороз уквітчає палким маком наші щоки, залоскотить наші серця!

Вона вся здивована, певне нічого не розуміє, але не пручаєть ся. Я хутко беру її руки, міцно цілую, одягаю в теплу одіж.

— Ну хутчій, хутчій їдьмо! Чуєш? Щоб дух запірало!

Клопотливим співом розсипають ся дзвіночки, рвуть ся кобилячі, а в ухах шумить холодним вітром. Мріють перед нами дерева з широкими синіми руками-вітами, біжать у прозорім небі зеленні, спокійні вогники зір, а сніг шумить і шумить.

— Панно люба! Тобі не холодно?

— Ні, моє серце, мені дуже й дуже хороше!

Ха-ха-ха!

Я щільнійш укутую її. Шумить в ухах вітер і сніг під санями; зарожевіли щоки в панни.

— Панно, панно! На твоїх щоках свіжі троянди розквітли. Дай, зірву їх!

Ухиляєть ся панна, а я міцно й довго цілую її.

Ах! Іще раз!.. В божевільному танкові грає душа... А далі усе зливаєть ся в одну рожево-радісну смугу — її тонкі серпанки повільно заволікають мене в свої обійми.

Нічого не помічаючими очима я вдивляю ся в зелене вікно Але що там таке? Якась постать рухаєть ся за тим вікном, перескакують від неї тіни. Ось вона підійшла до вікна. Боже мій! Якийсь старенький добродій з лисою головою, з тупим, гладким обличчям підійшов до вікна й з задоволенням копаєть ся в зубах, довго, безтурботно.

Так... так... так...

А потім він одійшов трохи, за ним поскакала тінь і знову через кілька хвиль зявив ся. Брудна сорочка на ньому. Звідти видно великий товстий живіт. Покопав ся знову в зубах, потім почав чухмарити живіт спокійно, як звірина, ні про віщо не думаючи. Нарешті позіхнув раз, другий, і сховав ся. А я все більш і більш несамовитими очима вдивляв ся в зелене вікно.

Ах-ха-ха-ха! То все та панна, в якої на щоках я украв рожевий мак! Ах-ха-ха-ха!

„Панно люба! Їдьмо до зір чистих, прекрасних!“.

То це з ним, з оттим товстим, тупим звірем! Ого! Певне в ніспий вечір повечеряв добре. Знищив силу масної страви й те-

Generated on 2015-07-27 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

пер пішов до своєї власної, такої ж гладкої й тупої дружини, й масними поцїлунками дїлить кохання з нею. Так... так... так!..

А на покутї, мабуть, стоїть сніп жита, якого він нїколи не збірав, жадного колосу не підняв з поля. Яке ти мав право там ставити його? — з глухим стогоном кричу я.

Але нїчого! Се нїчого!

Цїлком розбитий я хутко лягаю в ліжко, ховаючись від неприємного холоду. Як він дратує мене!

Але нїчого, нїчого... В оцих сїрих, брудних стїнах ми збудуємо свої власні прекрасні палаци й закличемо на своє власне свято усїх тих, чиї очі горять вогнем шукання! І тодї ми побачимо, чия візьме!

Побачимо! Побачимо!..

Десь з далеку чути буйні радісні передзвони в церквах і настирливо, одноманїтно торохкотять дзвіночки візників. А я поволї засипаю з моїм найріднїйшим братом — сумом самоти.

КЛИМ ПОЛИЩУК.

Поезія.

Не смійтесь жорстокі погордливі очі, —
Вам казка відома святих таємниць, —
Я-ж сам в самотинї в безрадісні ночі
Жадаю вас, очі, до сходу зірниць...

В самотности тихо огнї догоряють,
Самотність кохання ридає в душі
І тихо, як згуки пісень умірають
Мої нерозквітлі надїї в тиші...

Соняшні простори мене зчарували, —
Коли ще дитиною чистою був, —
І чари огнями надїйними сяли,
Щоб зараз зітлїти, як вихор подув. —

Навколо чорнїють, димлять ся руїни,
Ви ж, очі жорстокі, смієтесь в сей чáс,
Коли в своїм серцї кріваві рубіни
Я пестив так нїжно, щоб стїшити вас...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

М. ТИШКЕВИЧ.

Де-які причинки до української іконографії.

Фльоренція має два історичних портрета, що відносять ся до України. Перший з них — се на звісній своєю дивною красою фресці Беноцца Ґоццолї (Gozzoli) в каплиці палацу Ледічі, пізнїйше — Ріккарді. Серед визначнїйших учасників Фльорентійського собору 1439 року, з лївого боку фрески, уміщено київського митрополита Ізидора, у високій шапцї, на білому мулї, в чорній одежі, підперезаній.

Другий історичний портрет знаходить ся в ґалерії Уфіці в довгому коридорі, що сполучає його ґалерію з палацом Пітті. Це Роксоляна, славна попівна з Рогатина в Ґаличинї, жінка великого Солїмана, на якого вона, як кажуть, мала великий вплив. В турбанї, з заплетеними косами, в профілї, одне погрудя без рук — в низу підпис: Roxolanes Sol: uxor. Тип це більше орієнтальний, ніж український; ніс зовсїм не підходить до того задертого, характерного українського типу, котрий французи називають „nez à la Roxolane“ [1]). В порівнаню до портрета Роксоляни флорентійського, другий з національного музею у Львові — фантастичний, хоч видко був мальований давнїйше, може в XVI ст. Недавно п. Вячеслав Липинський опублїкував портрет-ґравюру Роксоляни кінця XVI віку з книги Boysardus'a: Leben und Contrefacten der türkischen und persischen Sultane. Frankfurt, 1596.

Українські портрети цієї доби дуже рідкі не тільки за кордоном, але й у нас. Портрети нїби з XVI ст., а тим більше з XV, взагалї маляванї пізнїйше — в XVIII ст. Не знаю, як масмо дивитись на

---

[1]) Роксоляна померла в 1558 роцї. В польськім письменстві нам звісні поезії галичанина Зіморовича з життя нашого селянства під назвою „Roxolanki“. Цим прізвищем називали в XVIII ст. в Польщі деяких панів, які вели свій рід від київських князїв і Рюрика, як наприклад Масальські; у них, казали „Roxolany w głowie“. Остання з роду Масальських, Гелена, розведена з князем де Лінь (de Ligne) жила довго в Брацлавщинї, в Ковалївцї, маєткові другого свого чоловіка Вікентія Потоцького, де часто обороняла селян од здирств комісарів. Носила вона „une tunique à la cozaque en tyftyck braché d'or (L. Percy. Histoire d'une grande dame au XVIII siècle. II. p 7). Шкода, що не маємо її портрета в цім убраннї. Чудово гарна, вона представляє нам ідеальний тип „Роксолян“; звісний і дуже популярний її портрет під хибною назвою Софії Потоцької знаходить ся в ґалерії малюнків у Берлїнї.

Generated on 2015-07-26 19:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

портрет кн. Константина (Івановича) Острожського[1]), з якого копію знято для музею Тарновського в Чернигові. Носить він дату 1532 р., себ-то року перед смертю кн. Константина. Риси лиця пригадують його статую на лаврському надгробнику.

На скільки ми повинні скептично відноситись до портретів давнійшої доби, на стільки ми вже можемо довіряти більше творам XVII ст. Вони не досить досліджені. По костьолах та дворах Волині і Поділля їх знайшло ся-б певне більше, як на степовій Україні[2]). По церквах, чи монастирях, портрети, як напр. Адама Кисіля,, дуже рідкі; більше бачимо їх на образах, яко фундаторів чи добродіїв (donateurs), як цікаві портрети запорожських старшин в київським музеї.

Инодї знаходимо по сільських церквах цікаві образи релігійні з побутовим характером. В с. Андрушівці, Липовецького повіту, були два великих образи, з котрих акварельна копія тепер в національному Музею у Львові. Вони представляють Страсти Господні. Костюми цікаві: Пилат в кунтуші й жовтих чоботях; якась дівчина, наче краковянка в корсеті, лле йому воду на руки; жовнїри носять голову підголену по казацьки і т. ин. Цікаві фрески з побутовим характером, тепер знищені, були в Печерській Київській Лаврі.

Дуже давні, бо з XV ст. і з литовської доби фрески, які я іще бачив, а тепер вже знищені, були в великокняжому замкові на острові Троках. Нагадували вони мініятури т. званого радзивилівського рукопису, писаного в литовській Руси в початку XVI-го чи в кінці XV віку. На цих фресках було багато одягів, які зрештою нічим не відріжняли ся від загально-европейських сеї доби. За те на фресках XVII століття Стефана Долябеллї в каплиці св. Казиміра у Вильні постаті литовсько-руських панів мають більше своєрідного характеру й прекрасно змальовані.

В колекції штихів короля Станіслава-Августа, що заховуєть ся тепер в петроградській Академії Художеств, знайшов я, окрім звісних штихів Б. Хмельницького й гетьмана Розумовського, стару італійську ґравюру на дереві, досить не вдатну: лицаря з бородою, в характеристичній шапці на голові, з написом: Capitano Mochila di. Polonia dichiarato da Sua Maesta Generale di Cosacchi. Титул ґенерала козаків давали чужоземці гетьманам. Тим часом жод-

---

[1]) В збірці автора. Портрет кн. Константина Острожського опублїкував проф. М. Грушевський в „Ілюстрованій історії України“ 1911 р. № 164.

[2]) Недавно при катедральнім латинськім соборі в Житомирі уладжовано археольогічний музей, який має і портрети, між иншими князя Самійла Корецького.

Generated on 2015-07-26 19:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ного гетьмана Могили не було. Портрет не видно одного з членів цього роду; тільки титул хибний.

Цікаві будуть два портрети Яна Собеского, штихи, з написом: Iohannes III D. G. Rex Poloniorum, Magnus dux Lithuaniae, Ukrainae (sic) etc... замість „Magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae etc.“ як це до сеї доби й після неї вживалось. Цей варіянт цікавий з історичного боку. Він показує, що назва України замість Руси, звістна культурній Европі вже за часів Хмельницького [1]), була прийнятою в кінці XVIII ст. як у Польщі так і в инших краях. Один портрет штихував Стефані (L. Stefani sculp.), другий де Ром (Ioannes de Rom. Cum Privilegio ordinum Hollandiae). Зі смертю Яна III ця форма королівського титулу загубила ся. Це є момент повного занепаду русько-українського язика в офіціяльних актах правобережної України й Литви.

Нам звісний офортний портрет — хибний — Мазепи, роботи Норблєна [2]). Називаємо його хибним для того, що декотрі критики признають його портретом не гетьмана, а якогось слуги Чарторийських, або жида. Норблєн (1745 — 1830) не міг рисувати Мазепи з натури, але ми його знаємо, як знаменитого імітатора Рембрандта; і його офорт, хоч і з написом: aetatis suae 70, є тільки дуже вірною копією фантастичного портрету пензля Рембрандта, який тепер в Ермітажі під назвою Мазепи, і якого другий екземпляр (чи стара копія) знаходив ся в домі діда автора сих заміток в с. Очеретах на Київщині [3]). Цей фантастичний старець у високій шапці з білим пером не може бути Мазепою і не повинен би так називати ся в катальозі Ермітажної ґалерії, хоча б для того самого, що Рембрандт не міг малювати Мазепи, бо помер 1669 р., а Мазепа гетьманував з 1687 по 1709. Очевидно Рембрандт не міг його знати старим. Так само і портрет Мазепи Кушелевської-Безбородківської ґалерії здаєть ся мені хибним, хоч він

[1]) *С. Подолянин*. Мандрівка в минуле. 6. Автор знайшов в Британському Музею цікаві ґазети з 1650 років, як „Perfect Diurnal“, „Mercurius Politicus“, „Several Proceedings“ etc. Всі ці видання знають Україну і так її називають.

[2]) Norblin de la Gourdaine талантовитий артист, француз, жив довго з Польщі, а певне і на Україні, при дворі Станіслава-Августа й князя Адама Чарторийського з 1770 — 1804 і дав нам акварелі і офорти з українських типів козацьких і селянських. Оригінали в музеї Чарторийських у Кракові

[3]) Знимок з портрету роботи Норблєна надруковано в Київській Старині — март 1899, а раніше в першій книзі Ateneum'a за 1842 рік. Досить близьку копію з Норблєна перерисував Деляфліз в своєму альбомі, що переховуєть ся в Церковно-археольоґічному музеї при Київській духовній Академії. Сей рисунок надруковано у проф. М. Грушевського — Ілюстрована історія України, № 321.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

представляє антітезу ермітажного. Тут напевне представлені дві зовсім окремі особи [1]).

В колекції акварелів Норблена [2]), мальованих для княгині Чарторийської, „генералової зем. Подольських", ми бачимо: „козацьку дівчину", „селянську українську дівчину", „українського селянина", „козацького офіцера" і „козаків в степу під наметом". Малюнки ці трохи фантастичні; так думала, здається ся й сама княгиня, для котрої вони малювали ся, бо на оригіналах позволила собі написати олівцем свої уваги. Так напр. на акварелі „козацька дівчинка" написала: „у цеї казацької дівчини треба коси удовжити до коліна і дати їй чоботи". Очевидно маляр француз не досить вірно тримав ся натури. Офорт Норблена під назвою „запорожець" не має також типу козацького.

Незрівняно кращі і мають високу артистичну цінність штихи з українського життя Лепренса [3]), який навіть зоставив нам дуже гарні олійні картини з козацького життя. Норблен, здається ся, дає нам образи тільки правобережної України і козаки його — може тільки придворні козаки Чарторийських. Лепренс добре знав Гетьманщину. Він приїздив до Росії і, як сам пише і як ми добре можемо переконати ся, малював свої типи з натури, відріжняючи великоруські (moscovites) від українських (russiens); видно довго прожив він на лівобережній Україні і пізнав обставини життя української старовини, котра в цій добі, хоч, як видно, жила роскішно, не була загубила свого національного одягу й характеру — „couleur locale". Цей характер український, дуже виразний і яскравий, ми бачимо особливо на його картині „Українська ворожка" (La diseuse de bonne avanture russienne) і менше на другій, не так удатній, що є „pendant" до першої — Український концерт" (Le concert russien) [4]) хоч і тут всі типи дуже вірні; одяг тільки трохи фантастичний і більше турецький, опріч хлопчика, що грає на цимбалах. За те ворожка прегарна. Ми хочемо зверн-

[1]) Більше десятка портретів відомі як портрети ніби Мазепи. Крім названих вище можна ще назвати портрети київських гравировальщиків: Тарасевича 1696 року, Вигури 1706 р. і подібна до неї Галяховського 1708 р. і невідомого майстра надруковану в політичному щорічнику. „Die Europäische Fame" за 1704 р. Крім того портрети із колекцій Бекетова, Грінгольмської шведської галерії, Бутовичів, із стінного малювання в Печерській Лаврі, із ікони, що була в Покровській Переяславській церкві і т. д. Але на жаль ні одного із дійшовших до нас портретів не можна признати з певностию за дійсний портрет Мазепи.

[2]) Тепер в музеї Чарторийських у Кракові.

[3]) J. B. Le Prince. Ми знаємо його „Oeuvres représentants divers costumes des peuples du Nord". Paris — Besaut 1782.

[4]) Ми їх знаємо з гравюр Ґаярда (Gaillard) в збірці автора сих заміток.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нути увагу не тільки на справді артистичну вартість цеї картини, але і на дуже типові лиця всіх осіб на ній, — як стара баба ворожка, панночка, малі дівчатка і особливо пишно одягнений полковник чи гетьман (хоч в цій добі вже гетьманів не було, але артист міг його змалювати з портретів). Костюми також дуже гарні, дійсні й справедливі, як хустка на голові й намисто у старої баби, кісички у дівчат, пишний кунтуш і чоботи підголеного козацького пана. За те аксесуари, як драперії, ширми, античний треножник — стилізовані відповідно до смаку XVIII століття.

На жаль, не удалось менї бачити новної колекції ґравюр Лепренса, його „Divers ajustements et usages de Russie, dessinés en Russie d'après nature et gravés à l'eau-forte (Paris) 1764 — 75, його-ж „Divers habillements des femmes de Moscovie" (1764 і 1768), „Habillement de diverses nations Tartares, Polonais, Turcs, Russes", і ин. Ці книги, чи альбоми повинні знаходити ся в поважнїйших колекціях ґравюр і я думаю, що в них можна-би знайти чимало українських типів і побутових подробиць, котрі, міркуючи по зразках вище наведених, можуть бути дуже цікаві.

ПЕТРО ТЕНЯНКО.

* * *

В натхненнях щирих вогняних
Сплету вінок пісень святих
З мельодій радісно-мажорних,
З мотивів жалібно-мінорних,
З музичних тонів зорь небесних
І з слів принадних і чудесних.

І в світ пісні ті полетять,
І громом неба прогремлять,
І ніжним дзвоником зайлють ся,
І ревом бурі засміють ся,
І будуть арфою ридати,
І смілим, дужим морем грати.

Generated on 2015-07-26 19:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ЮР. ТИЩЕНКО.

На кордонї.

Я стратив вже всяку надїю на те, що прийде обіцяний „дядько", щоби повести мене через кордон.

Кождого ранку я чув що він прийде в ночі. З початку я вірив цьому, але останнї два днї більше удавав, що вірю, а сам поспішав до Днїстра в такі місця, де скелї ховали мене від людського ока.

Краса Днїстра, котрий так прудко несе каламутні свої хвилї від містечка Ж. крізь навислі грізні скелї, з початку чарувала мене й заспокоювала. Я навіть пробував робити ескізи олівцем у своїй нотатцї. Хто зна, можливо, що вони якраз і будуть матеріялом для будучої картини. Але скоро все остогидло. І краса Днїстра й мої ескізи не захоплювали мене зовсїм, тай надїї не лишалось, що колись то вони менї придадуть ся. В голові невідступно ворушила ся думка й настирливо питала: коли?

В грудях було почутте якоїсь гнїтючої туги й власне не туги, а чогось важкого, що давило серце й гнїтило його безнадїйно-болючою згадкою про недавне минуле.

Там в минулому, в такому близькому і в той же час незворотному, все, що кликало до життя, окриляло надїями, а тепер навіть надїятись на прихід якогось „дядька" річ даремна.

Кипіння світовими проявами життя тиждень тому і мрії про „дядька" сьогоднї, віддаленне часу не аби яке. А про те й тепер кожний вечір приносив менї щось подібне до надїї.

„Можливо сьогодня „дядько" прийде і завтра знов одчинять ся двері в широкий світ". Десь глибоко в серцї бренїла крадькома, ледви чутно надїя.

Коли заходило сонце за горбок, що затуляв від мене містечко Ж—ць, я виглядав обережно, на всякий випадок, з-за своєї скелї, чи нїчого нема поблизу підозрілого. Властиво я був глибоко переконаний, що підозрілого тут нїчого не може бути крім мене самого й виглядав більше інстинктовно.

Навкруги й справдї не було нїкого. Тільки десь далеко-далеко було чути, як журно грає чабан на сопільцї під акомпанїмент кількох десятків калатал і дзвоників, причеплених до овечих ший. Він розстелює свою пісню широкою толокою аж до тої лощини, де ночує з своєю отарою. Там він зібе овець до купи, оточить кудлатими вартовими, розпалить огонь, ляже

Generated on 2015-07-26 19:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

коло його горілиць і буде мріяти про свою синьооку. Йому будуть усміхатись таємничо зорі, і він певне, розповість їм про те, що щасте, таки справжне щасте, чекає й його. Про се поки-що знають тільки дві душі, що вирішили мовчати до часу. Так краще буде... Вони після Кузьми й Демяна звінчають ся... А там...

Ех, купай ся, чоловіче, в своїх мріях, се иноді помагає! І я колись мріяв дослужитись до чогось подібного й менї усміхались зорі, коли я оповідав їм про своє щастя. Вони навіть співали разом зо мною. А тепер?.. Тепер я найбільше боюсь того, про що мріяв, і жду тільки темних сутінків вечора, щоб непомітно пройти містечком до свого помешкання. Властиво я міг би і в лощині заночувати. Може й менї б всміхнули ся зорі, але надія зустрінути усмішку „дядюшки“, що чекає вже на мене не дозволить менї зробити сього.

Ніби боячись спізнитись, я несвідомо поспішаю до свого огидного мешкання. Вулиці зовсім порожні. В густій темряві й тиші потонули хати, скирти соломи, хліви містечка, що широко розкинулось по над Дністром, і тільки в ряди-годи раптом, як привид, встає моя тінь на стінї якогось хлівця або хати, від освітленого на протилежному боці віконця. В такі хвилї серце беть ся жвавіш, а руки несвідомо простягають ся до боротьби.

Але се трапляєть ся рідко. В селї не люблять довго палити світла: досить і дня, щоб зробити все, що треба. Найдовше, очевидно, сидять в тому домі, де я мешкаю. Я завжди знаходжу тут родину в повнім вечірнім зборі. На столї стоїть чадна лямпка, а кругом неї в ріжних позах до тринацяти душ жидівської родини. За тіднї я так звик до сієї групи, що й тепер, коли я вже за сотнї миль від неї, менї здаєть ся, що я бачу її круг стола й чую її жваву розмову.

З того, що говорило ся, я часто помічав, що розмова йде про мене. Певно їм надокучило бачити мою понуру постать у себе довше, ніж треба. Певне й вони чекали „дядюшки“ з нетерпінням. Особливо помітив се я на четвертий день вечером. Тоді мене навіть довше продержали під дверима, ніж звичайно, а коли хазяйка відчинила нарешті двері, я помітив, що вона зітхала частіш і важче, ніж звичайно; не привітала мене, як завжди, лише підійшла до свого старого й почала щось говорити йому, поглядаючи на двері.

— Ну що? — запитав, я щоб вивести з нїякового становища себе й моїх господарів.

— Та, нїчого, паничу, нїчого, тільки...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тільки й сьогодня не прийшов, — перебив я слова старого його, почуваючи, як образа глуму заливає моє лице. — Се вже, скажу я вам, менї зовсїм не подобаєть ся й мене дивує, що ви так легковажите сю справу.

— Ай, легковажите? Тише, паничу, цсс! — і старий підняв палець, остерігаючи мене проти підвисшення голосу.

— Що тише? Я питаю вас: не було й сьогодня? Нї? Коли-ж нарештї буде?

— Ой, паничу, був, та не той!

З дальших слів старого Лейби з червоними плямами на обличу, з закислими червоними очима й рудою, гострою борідкою, я довідав ся про досить сумну річ. Сьогодня над вечір заходив полїцейський чин і, як звичайно, допитував ся, чи нема в його кого небудь.

— Ну й щож? — питаю я більш для форми, нїж, щоб почути щось втїшне. В таких випадках не ждати втїшного.

— Та нїчого, паничу. Се в нас буває часто. А тілько ви, на випадок не дай Боже там чого, в ночі, то слухайте мене й не суперечте. І стараючись виправдатись за той можливий „випадок“, він почав оповідати, як то тяжко добувати таким дїлом заробіток.

Йому видно й справдї таки тяжко було сим дїлом заробляти, про се свідчило все. А найгірше було те, що він не знав нїколи з ким має дїло. Хіба він певен був, що в ту як раз хвилину, коли сховатись не можна, не піде той, кому він служить, куди слїд, і не видасть його? Звичайно, се він каже менї тілько для прикладу; він теж трохи розуміеть ся на людях і аби-кого не взяв би на свою шию. Але може трапитись иноді й йому таке падло. А позбавитись йому заробітку через якогось там? Гарне було б дїло! Не з пальця ж йому висмоктувать для тих, що сидять у кутку. А їх восмеро, найстаршому тілько одинацятий пішов. Он жінка вже стоїть на Божій дорозї. Після восьмого нащадка будучих бебехів вхопила простуду, чи просто знемоглась, і тепер кашель розриває їй груди на шматки.

Жінка й справдї дихала на ладан. Цїлі ночі вона заходилась від кашлю й страшенно стогнала від болю. На неї гримали й чоловік і стара, як світ свекруха, і дїти, але з того мало було користи.

Я все це знав без його оповідання і все бачив, але не я ж, справдї, посланий полегчити всї ті кривди, що він несе на своїй шиї, і як би там не було, я рішучо вимагаю, щоб завтра або

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

перевели мене або одвезли назад до міста, бо се вже річ неможлива.

— На мою думку все вийшло через якісь непорядки на кордоні. Той „дядюшка“ дуже акуратний і без причини не може не виїхати. Завтра вже напевне виїде, — закінчив свою заспокоюючу розмову Лейба й звернув ся на своїй мові до родини.

Мене чекала постіль на лаві. Ох, як зненавидів я сю „пухову постіль!“ Скільки мук витерпів я за сі ночі від неї! І знову мушу лягати; знову мушу готуватись до оборони від блощиць, які здаєть ся з усього світа злізли ся сюди навмисне, щоб висмоктати з мене кров. Знаю вже наперед, що ні одної хвилини не буду мати спокою. Чорною хмарою насунуть вони як тільки загашу світло... Засвітити? Але ж в кімнаті крім мене спить ще десять душ. Чи ж можна їх турбувати, та й, чи дозволять вони менї се зробити? Мушу терпіти; мушу слухати той противний удушливий кашель, що безперестанно вириваєть ся з грудей сухітниці, мушу нити отруйне повітря, перекладатись з боку на бік в безсилї заснути і чекати, як найдорожчого щастя, ранку, щоб знову чуть-світ піти кудись на берег Дністра, де жде нудне чекання вечора, а за ним безсонної, або повної кошмарних привидів ночі.

Ні, се вже занадто! Далї терпіти годї! Чим властиво краще се все за те, що чекає мене після суду. Тюрма? Крість? Але ж там не гірше, ніж тут.

Ранком я вийшов пізнійше, ніж звичайно. Сонце припікало вже досить для того, щоб викликати на берег Дністра гурти дітей і дорослих.

Я пішов просто на берег, в саму гущу людей. Хай буде, що буде, а ховатись далї десь в проваллях та між скелями я не маю охоти. Та й що властиво може бути гіршого, ніж есть? Спробують узяти? Але се вже не так і просто. Я маю навіть паспорта. Правда в йому я виставлений досить вже літнім, з блакитними очима й русявим волосям, тодї, як я маю навпаки менше літ, чорні очі і таке ж волося. Але ж доказати, що я старший, не так то трудно. От що до волося трохи гірше може бути. А про те й се не важно. В усякому разї все залежатиме не від того, як в мойому паспортї написано, а від того, як написано там десь у того, хто мене буде чіпати.

На березї майже нїхто не звернув на мене уваги. На якусь годину я злив ся з иншими, купав ся, бовтав ся, плавав на гли-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

бинѣ й почував себе так само людиною, як і ті, що були навкруги мене. За сі чотири днѣ я перший раз відчув себе таким.

Дністрові хвилѣ, до гостроти холодні, освіжили мене й я почував себе бадьорим. Але все ж довго я не міг тут лишатись.

Йти до свого постійного місця денного пербування, де я провів чотири днѣ, менѣ не хотілось. Певности в тому, що я можу ходити цілком безпечно, не було в менѣ, але я старав ся заспокоїти себе й заговорив з сусідом.

Сусід сидів поруч зо мною й очевидно тільки й ждав сього.

З многослівя його я довідав ся, що в містечку тепер багато людей не тутешніх, таких, як я. Всі вони, як і я, певно попріздили на ярмарок, до Хотина, що он там, на тім боці Дністра. А тут тільки мешкають. Щоб не заводити далі розмови, я, задовольнивши сяк-так цікавість свого випадкового сусіди, пішов улицею Ж. в напрямку до свого мешкання.

На вустріч менѣ траплялись люде, й хоч рідко, але все ж таки звертали на мене більшу увагу, ніж я того хотів. І в середині серця, при кождій пильній увазі вдіймала ся невідома турбота, котра примушувала мої очі дивитись зовсім у инший бік, ніж треба. Взагалі я тепер найменше бажав зустрічів з людьми.

І при всьому небажанню я зустрів людину, котра ще й тепер стоїть передо мною живим спомином і відгукуюеть ся в моїй істоті чимсь тремтячим, оповитим сумом.

Я йшов до помешкання Лейби ішов без жадних надій. Але в сінях перепинив мене Лейба й, піднявши палець до свого рота, подав менѣ знак спинитись і вислухати його. В моїй уяві змалювалась постать усатого поліцая, який певне знову навідав ся до мого обережного господаря, щоб переконатись, чи нема в його кого чужого. І разом з сим у мене зявилось якесь підозрінне й до самого Лейби, до його поводження зо мною. Картини випадків, коли переводчики віддавали до рук поліції своїх клієнтів одна за другою вставали передо мною. Менѣ здалось в ту мить, що він і не чекає нїякого „дядюшки“, а просто хоче мене дорожче продати. То дарма, що товарищі атестували його, як надійну людину. Найгірші провокатори й зрадники виходять з бувших надійних.

Мій настрій, піднятий холодними хвилями Дністра, впав до безнадійности.

Се певне помітив і Лейба.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-27 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ви не турбуйтесь, я хотів тільки сказати, що ви будете вже не самі.

— Як то? Я не розумію вас.

— Бачите, я маю звістку, що вже сьогодня виїдете.

— Ну?!

— Ну, то я тільки хотів попередити вас, що з вами поїде ще одна людина. Вона вже у нас.

І він, запрохуючи рукою, одчинив двері до кімнати.

Я нерішуче переступив поріг і побачив коло стола жіночу постать.

— Сей пан теж такий, — сказав Лейба, ніби знайомлючи мене з нею.

Я ввічливо, мовчки вклонив ся й почув на собі гострий погляд чорних очей, що виглядали з-за серпанка.

Лейба, почуваючи очевидно, що його обовязки виконані, вийшов навшпиньках з хати. Запанувала тиша. Я з ніяковістю ходив з кутка в куток. Моя нежданa товаришка, очевидно, почувала себе так само ніяково й зрідка стиснено зітхала.

По якімсь часі вона відкрила лице й зітхнула повними грудьми. Мовчанне ставило мене все більш в ніякове положення і я придумував з чого б почати розмову. З кількох кинутих крадькома поглядів я більш-менш розглянув мою нову знайому.

Се була молода людина, з досить приємним, навіть вродливим обличам, і чорними, як терен, повними енергії очима, які десь глибоко-глибоко таїли в собі щось схоже на усмішку, котра сховалась, там не встигши розквітнути на губах.

Я не знавець прикмет, якими можна встановити літа людини, але міг би сказати, що моїй знайомій на вигляд було не більше двацяти років.

Не дивлячись на те, що її обличя надавало певности, я все ж таки почував якесь незадоволення сею зустрічю. Як не відгоняв я від себе думок, я все ж таки почував, що можливо в сій зустрічі криеть ся несподіване для мене нещастя, яке зводилось нарешті до того, що мій перехід через кордон замінить більш сувора дійсність.

В инший час я сміяв ся б з себе, але тепер, коли мої нерви були напружені, як струни, моє незадоволенне було явищем на стільки натуральним, що я не можу за його й тепер осудити себе.

Очевидно, кілька моїх поглядів, кинутих в її бік, сказали їй про се краще, ніж я хотів сказати.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Що ви так подозріло дивитесь на мене? — запарівшись, заговорила вона тремтячим контр-альто. Її голос свідчив, що вона хвилюєть ся і в той же час напружує сили, щоб сього не виявити. Її слова були на стільки несподіваними для мене, що я в замішанні не міг дати нїякої відповіди й тільки відчув, як огнем спалахнули мої щоки.

— Думаєте, що непевна?

— А ви, як гадаєте? — сказав я замісць якогось виправдування.

— Се ж про що гадаю? Про те, чи певна я, чи ні? — запитала вона з усмішкою, піднявши здивовано ледве зрослі чорні брови.

— Ні, не про те, а... ну, я можу теж поставити вам таке саме питання й про себе.

— О, ні, до сього здаєть ся я не дала жадного приводу. А от ви дивитесь на мене щось дуже підозрілим оком.

По короткій розмові нїяковість трохи стерлась з обох боків і я довідав ся, що моя нова знайома мусить за яку б не було цїну перебратись через кордон і то, як найшвидше. Перший пункт, де вона спинить ся за кордоном, був той, куди і я мандрував.

Хто вона, я не питав, не питав так само й за причину, що привела її сюди, але я вже вірив, що передо мною людина певна. Крім того, розмовляючи, я знайшов у неї ще одну надзвичайно цїнну рису. Так, наприклад, вона була в всьому, що робить певна, і вірила свято в те, що перейти нам через кордон пощастить, як найкраще. З певних джерел вона знала, що цими днями відбувала ся на кордонї ревізія, яка тільки вчора закінчила ся.

— А після ревізії дуже легко переходити кордон, розумієте?

Правду кажучи, сього я не дуже розумів, але чого на протязї чотирьох днїв не зявляв ся мій „дядюшка“, — се я, нарештї, зрозумів.

— То ви надїетесь, що нам сьогодня пощастить навіть рушити звідцїля? — здивував ся і я вже тепер.

Так, вона була певна в тому. Як тільки зайде сонце, ми підемо на зустріч дядькови, а поки-що вона пропонує менї, звичайно, коли я маю охоту, пройтись, щоб не сидїти в тухлій халупі.

На мої слова, що ходити тепер не зовсім безпечно, що нас можуть помітити, можуть за нами стежити, вона засміяла ся го-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лосно й її сміх, як разок намиста, дрібно розсипав ся навкрутки й відбив ся искрами полумя на моїм лиці.

— Я, властиво, нічого не маю, тільки...

— Ну, то й ходімте. Не думаєте ж ви справді, що сидіти в якогось Лейби безпечнійше, ніж бути на вулиці?

Ми попростували до Дністра.

Сонце стояло нижче півдня, берег уявляв якусь живу істоту, що ворушила ся тисячу напів одітих і роздягнених людей.

Я все ж таки обережно порадив триматись далі від гурту.

— Одначе, ви не з хоробрих, видно, — кинула вона на мою пересторогу. — А я гадаю, що саме в тій гущі й безпечно бути таким небезпечним, як ви.

— А чому ж не ви? — запитав я її.

— Я? Я не рахую, бачите, себе такою, що за мною слідкують на кождому кроці... А про те, се дурниці... Хочете поїхати човном?

І не ждучи моєї відповіди, вона взяла мене під руку, поспішаючи до маленької кладочки, де стояло кілька човнів.

— А ну, дядьку, даси нам човна? — запитала вона весело.

Дядько, що сидів на кладці і бовтав ся в воді босими ногами, зачувши сі слова, встав повагом, подивив ся уважно на нас і, поправляючи картуза, що зовсім злїз йому на очі, промовив байдуже:

— А ви ж, як хочете?

— Як звичайно, — покатаємось скілько там треба відповіла вона. — Тільки ми поїдемо самі, без лодочника, правда ж? *Ти ж* так хотів?

Останні слова вона кинула вже не дядькови, а менї, й кинула так просто, ніби вже давно вирішено се між нами й вона хоче тільки перед дядьком показати, що власне се постанова спільна. Мене здивували її слова, особливо се *ти*. Не знаючи, як себе поводити, я кивнув головою щось подібне до згоди.

— Ну от! Так скільки ж, дядьку, візьмете за годину?

Хоч дядько не давав ще згоди на те, щоб ми їхали без лодочника самі, але вона рахувала се вже скінченим і тільки, коли він запитав хто ми такі, вона, здивовано здвигуючи плечима, спинила на йому очі і з усмішкою звернулась до мене:

— Чуеш, він ще й досї не знає хто ми!

Я не знав чому вона властиво так дивуеть ся щиро, але бачив, що дядюшка почував себе так само ніяково, як і я.

— Се, дядьку, дивно, а про те ви не турбуйтесь, вашого човна нам не треба, цїлим повернемо.

Generated on 2015-07-26 19:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Та воно, бачите, яка там порча, або що, — мняв ся лодочник, переступаючи з ноги на ногу.

— А, яка там порча? Яка порча? Що ми вугіля ним будемо перевозити, чи що? Покатаємось годину, другу, та й годі.

Скінчили ми на тому, що я дав завдаток за можливу „порчу“ човна.

Жартуючи й називаючи мене на „ти“, вона, нарешті, легко скочила в човен і ми відплили на середину Дністра. Течія весело підхопила нашого човна й понесла в низ, за водою.

— А ви мені пробачте, — звернула ся до мене по якійсь хвилі моя знайома, — за мою фамілярність. Се я для конспірації так вас називала.

— Розумію, хоч я не мав би нічого, щоб ви додержували й на далі цієї конспірації, — сказав я, беручи весла в руки.

— О, ні, се не потрібно, так само, як і весла брати в руки, коли вода й без того несе човен.

Вона сиділа проти мене, коло керми, і весь час з її лиця не сходила весела усмішка. Своєю веселістю вона примусила й мене забути про справжне становище і я захопив ся й сам її дратуючою веселістю на стільки, що навіть не звертав уваги на те, куди ми пливемо, і чи далеко занесли нас бистрі Дністрові води.

Серце, ніби після тяжкого гнітючого каменя, який що-йно зняли, широко било ся в грудях і ростило квітки втіхи.

— А чи не пора б нам і пристати десь до берега, щоб не заїхати занадто далеко, — вивела вона мене з задуми. — Он на приклад, до тих скель, що звисли так гарно над водою. Хочете?

— Добре! Охоче... Навіть до тих скель особливо хотів би.

— Чому?

— Бо вони мені добре знайомі. Я тут чотири дні пересиджував свою неволю.

— То ви, бідненький, так далеко ховались від непевних елементів? Ой, який же ви обережний!

— Не у всьому.

— А де треба? Правда? Що ж, се похвально. Тепер холоднорозсудливих людей мало.

В її словах я міг все чути, крім похвали, а найбільше чув бажанне зіронізувати мою боязливість.

— Не думайте одначе, що я й справді такий боягуз і ховав ся з боязні. Се місце мені подобалось, подобалось своєю красою.

— А ви можете й красою захоплюватись?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Так, я люблю природу й завжди почуваю серед неї себе легко.

— Тільки природу? Мертву природу?

Вона очевидно хотїла довідатись, як я відношусь до иншої краси, ну, хоч би до тої, що зараз говорила зо мною, але в сей час човен впер ся носом в берег, і я, стративши рівновагу, замість відповіди мимоволї низько вклонив ся сїй красї.

Хутко вискочивши на пісок, я притяг човна, що за сей момент відбив ся від берега, й простяг руку моїй знайомій.

З легкістю вискочила вона і випростувала стрункy високу постать, не пускаючи моєї руки.

Менї здало ся, що вона навмисне тримала свою руку в моїй довше, нїж треба. Зрештою про се свідчили й її очі, повні стриманого сміху, й високі груди, що здіймаючись, торкали мене й будили якусь млосність в тїлї.

— Ну от і в безпечности від ворога, — сказала вона, сїдаючи на камінь і випростовуючи з під серпанка довгу, чорну косу.

— Ви думаєте, що в безпечности? — запитав я, дивлячись їй в очі.

— А то чому ж? Не ви ж будете моїм ворогом? Такий ворог не страшний.

— Ви певні?

— О, в сьому я певна, як в тому, що ви не привязали човна й нам доведеть ся дорого платити за його.

Човен і справдї був не привязаний. Іще хвилька — й його не можна було б піймати, але я поспішив кинутись і вхопив в водї кінець ланцюжка.

— От і даремна ваша певність, — сказав я, привязуючи човна, й сїдаючи поруч з нею.

— Я, здаєть ся, сїв занадто близько, так близько, що край її коси, перекинутої через плече, торкав ся моєї руки й лоскотав її. Очевидно, се помічала й вона. Приймаючи косу, вона смiючись, залоскотала нею моє лице й положила свою руку на мою.

Можливо, що се було зроблено несвідомо, так само, як несвідомо я взяв ту руку й стиснув її, притягаючи до себе всю постать.

Вона глянула на мене очима, повними здивования.

— Не треба, залишіть, залишіть! — одтягала вона свою руку, напираючись в той час на мене грудьми.

Але залишати було пізно. Як у туманї відчув я повні її груди коло своїх і дивлячись в її глибокі, повні жахливого зацїкавлення очі, запитав знервованим голосом:

Generated on 2015-07-26 19:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Хто ви, скажіть!

І не встигла вона дати якусь одповідь, як мої губи вже пили той сміх, ту радість, що весь час не з ходили з її лиця.

— Залишіть! — виривалось у неї з грудей перевите жахом слово й разом з тим вона вирвала свою руку з моєї, хутко одсовуючись од мене далї.

Полумя сорому заповнило мої груди. І я багато дав би, аби вернути все те, що було зроблено мною так негарно, навіть так нахабно. В своє виправдуванне я почав щось говорити, навіть старав ся надати своєму голосові жартівливого тону, але вона, закривши лице руками, сидїла і мовчала, важко дишучи.

— Ну так! — сказала вона після довгої мовчанки.

Я замовк і в сотий раз розглядав парост бука, що пробив ґранїтну скелю і розістлав свої кучері над нами. Менї властиво, сей парост давно був відомий, але ще нїколи я не був таким уважним, таким зацїкавленим тою неймовірною силою, що кермувала ним під час його каторжної роботи.

— Ну, що ж — поїдемо? — звернула ся вона до мене з тою байдужістю, яку люде надають своїм словам, щоб загладити щось непоправимо неприємне.

В човнї й вона й я почували себе якось вільнїйше. Кидаючи на неї крадькома погляди, я помітив, що вона ввесь час стежила за тим, з якою неймовірною силою я налягаю на весла в боротьбі з противною течією Днїстра.

Піт заливав менї очі, але, не спиняючись нї на хвилю, я бив веслами по водї. Треба було встигнути до заходу сонця, яке стояло вже над кряжем, припливти до містечка.

— Чому ви не скиніте піджака? — звернула ся нарештї вона до мене. — Спека ж, — додала, нїби виправдуючись за попередні свої слова.

— Коли дозволите, панно...

— Коли дозволите? Дивно! Ви питаєте дозволу? Ха! Ну дозволяю... А відкіля ви знаєте, що я панна?

— Так менї здаєть ся. А може й помиляюсь.

— Може. Може й помиляєтесь. Се вам личить.

— Що личить? — спитав я, глянувши на її знову веселе й повне глумливої усмішки лице, яке дратувало й лоскотало мої нерви.

— Личить помилятись і навіть не визнавати своїх помилок.

— Я постараюсь виправити їх... А те буде... на спомин про скелї...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вона почервонїла й спустила рясні вії.

— А все таки ви менї не скажете, хто ви? — запитав я її, гребучи до берега, де вже стояв і чекав нас лодочник.

— Не знаю. Може й скажу.

Човен наш тихо пристав до берега.

— Ти все заплатив? — звернула ся вона до мене в присутности властителя човна й кладучи притиск нїби на вмисне на слово „*ти*“.

— Кому? — вирвало ся у мене, певне тому, що вона дуже добре бачила, як я розплатив ся.

— Кому? Менї! — сказала вона тихше, коли ми відійшли далї від лодочника.

Я подивив ся на її осяяне заходячим сонцем, повне золотого сміху лице й почув, що серце в грудях творило якусь неймовірну роботу, а думки молили когось невідомого, щоб сьогодня не зявлявсь „дядюшка“, котрий мусїв переводити нас через кордон.

В сїнях вустрів нас старий Лейба і з сїючою усмішкою сказав, що сьогодня, як трохи смеркне, можна буде рушати в дорогу. Його слова, так давно ждані, не зробили на мене в той час відповідного вражіння, але моя знайома була дуже з тої звістки задоволена.

Взявшись під руки, для більшої „конспірації“, ми пішли через містечко в степ тою дорогою, що вела до волї, до широкого світа. Господар поменшкання пішов значно раніш, щоб зустрінути нас разом з „дядюшкою“ за містком у полї.

Вже вечірня темрява вкривала землю, коли ми вийшли за містечко. В повітрі, повнім надзвичайної лиричної музики мілїярдів невідомих співаків, прорізувалась голосно сопілка чабана, що гнав на нічлїг своїх овець. Він сьогодня якось то особливо нїжно грав, навіть дзвоники й калатала нїжнїйше акомпанїювали йому, а зорі вже ждали його оповідання про будуче справжнє щасте.

Ми йшли мовчки, в задумі але, принаймнї, моє серце відчувало кождий рух її руки, що так близько була коло його і теж творило якусь казку про щасте.

З такого становища вивів нас капель, що почув ся з за високого містка. То подавав сїґнал Лейба.

За містком, геть далеко в лощинї, чорнїла якась невиразна ґрупа.

Generated on 2015-07-26 19:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Підійшовши ближче ми побачили бричку, запряжену парою коней, і двох людей. То були Лейба й „дядюшка", які стриманим голосом запросили нас сїдати.

Ми вже з пів години їдемо вузьким шляхом крізь поросліі високою пашнею ниви. В повітрі тиша. Тільки наша бричка одноманітним цокотом порушує її та инодї вітрець підбіжить крадькома й залоскотить колоски високого жита. Вони стрепенуть ся, заметушать ся, вітхнуть з просоння повними грудьми і знову затихнуть у казковій дрімотї, вагітні зерном, повні задоволення.

Моя знайома, чи повна мрій про своє справжне, тільки їй одній відоме щастє, чи заслухавшись у нічну тишу, чи думаючи про таємничу будуччину, непомітно схилила голову до мого плеча, та так і застигла. „Дядюшка" стиха вьокав на коней і щось все говорив до себе. Може й він розповідав комусь про щастє — не знаю.

Я ловив, чи краще сказати, хотїв вловити кінець тої нитки, що послужить початком якоїсь казки й тихо стискав руку моїй знайомій.

Виразу її лиця я не міг бачити. Та й по що бачити? Не вираз лиця важний, важно те, що каже в такі хвилини серце. Важно стежити за тим, коли слїд припинити його. На сей раз, правда, його припинив „дядюшка". Кашлянувши, він спинив коней і обернув ся до нас своїм сїрим невиразним обличям.

— А що там? — запитав я стриманим голосом.

— Та видите, таке дїло, що тут вам треба встати.

— Як то встати? — підвела голову й запитала моя знайома.

— Та так, встати для собственого безпокойства, бо тут вже скоро гряниця й можуть накрити під тим лїском.

„Дядюшка" вказав батогом на чорну пляму, що нагадувала тінь від хмарки.

— Так, там завжди товчуть ся обїздчики й можуть нас злапати.

— Ну, як же бути? Як же ми без вас підемо? — запитав я, збираючись злїзати.

— А я обїду поза тим лїском і буду вас чекати на дорозї, а ви йдїть просто через пашню. Я буду прислухатись до шелесту й кашляну, а то, видите, можуть накрити.

Проти доводів „дядюшки" не було чого сперечатись.

Ми злїзли.

— Так, оттак просто, навпростець аж до шляху, — порадив він ще раз і тихо поїхав.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ми опинились серед степів нам незнайомих, як два човни, кинуті серед широкого моря на ласку Провидіння. Непевність в тому, на скільки була щира рада „дядюшки“ невідступно лізла в голову.

Очевидно щось подібне почувала й моя знайома. Вона притисла ся своєю рукою до моєї. Йдучи густою, високою пашнею з високим колосям, що било нас в лице і руки, я не міг не відчути, як тремтить моя знайома.

— Ви боїтесь? — спитав я пошепки її.

— Ні, мовчіть! — і ще ближче притиснула ся до мене.

Я не міг допустити, щоби справді вона бояла ся дуже. День знайомства з нею переконав мене в противному, але не міг знайти причини її тремтіння. І в той же час мені зробилось невимовно шкода її, як якоїсь рідної, близької істоти.

— Нічого, — почав я заспокоювати її, — ось скоро вже будемо на тім боці.

— Та мовчіть, я не боюсь! — перебила вона мене, затуляючи мій рот своєю рукою, сиплючи разом з тим вогонь жаги в моє серце та затуманюючи мій мозок...

Але в сю хвилину стало ся щось надзвичайне.

Я смутно пригадую, як ми непомітно в темряві натрапили й скочили в досить глибокий яр, і як раптом з під наших ніг випорхнуло щось невиразне величиною й формою. Чи то був заяць, чи нічний птах, — не знаю...

Але слідком за сим розлігся, пронизуючи нічну тишу, нестриманий голос жаху, відчаю, заклику до помочи. Він вирвав ся з грудей моєї знайомої. Я не знаю, як се трапилось. Не знаю, яка сила кермувала всіми моїми рухами, моїм почуттем. Звір самоохорони несвідомо й нестримно оволодів всею моєю істотою і в ту ж мить мої руки стиснули шию знайомої. Я смутно відчував, як вона тремтючи впала на землю, тягнучи мене за собою, смутно чув, як недалеко пронісся людський свист і топіт кінських ніг, смутно відчував, як одна рука моя вперлась в її дівочі груди, а друга затулила їй рота. Що виразно пригадую, се те, що давлючи на її груди, я ввесь час чомусь думав про ту стеблину, яка в боротьбі за життя пробила ґранітну скелю, се там, в тому місці, де ми провели кілька годин сьогодня.

Чи говорив я в той час щось до неї, — не знаю. Але мені здавалось, що крик мій: „мовчіть, не смійте кричать“ — заповняв повітре і розлягав ся на весь світ.

Коли я пустив її, вона лежала нерухомо. Навкруги дзвеніла тиша і з неї ще виразнійше вирівав ся глухий стук мого

Generated on 2015-07-26 19:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

серця. Голова моя горіла й привид страшного, що сталось так несподївано, так випадково, скажено реготав у моїй істотї.

— Нї! Нї! — стукало в голові, сього не може бути!

Я нахилив ся до неї, щоб впевнитись, що сього не може бути, і взяв її за руки.

Руки були сухі й холодні.

Я пригадую тепер, що в ту ж мить я постановив собі далї не йти без неї.

— Мусиш з нею, тільки з нею! — шептав я підводячи її голову і притуляючи до її лиця своє. Її голова хитала ся безпомічно з одного боку в другий. Почуття відчаю, жаху й жалю, якогось невимовно тяжкого жалю, що спазмами здавлює горло й витискує з очей сльози, — заповнило мої груди і я, тремтючи, притис її безсильну голову до своїх грудей.

Я схилив ся до її лиця й говорив. Що я говорив, — не знаю...

— Не треба, пустїть! — почулось ледве чутне тихе благання придавлене чимсь важким з її грудей.

Вона поривалась встати.

Я підвів її, й підтримуючи, поміг вийти на рівне місце.

— Я сама... Лишіть мене!.. Не торкайтесь! Я можу сама...

Я лишив її і тихо йшов на такому віддаленню, щоб не торкнутись її. Мої груди нили, все тїло тремтїло, думки плутались в якомусь туманї огиди до себе, до того, що лишило ся там — за мною.

„Дядько“ стиха кахикав і кресав огонь. Він нас ждав вже давно; думав навіть, що ми заблудили, й безпокоїв ся, бо скоро вже має зійти місяць і треба поспішати.

На сходї й справдї вже білів край неба і стояв сяйвом стовп, вказуючи, де саме має зійти місяць.

До села, що стоїть над Збручем, ми доїхали мовчки, й мовчки переждали час, поки дядько заїхав кудись, щоб прислати нам двох переводчиків. Почувалась байдужість до того, що дїеть ся навкруги, і до себе і до свого недалекого берега і до місяця, що вже виплив з-за гори і освітив зелені луки, що простягли ся понад Збручем. Навіть наближенне людей не збудило трівоги. То були наші переводчики, два дебелих парубка.

Вони провели нас коноплями до ріки й звелїли роздягатись. Ріку мусимо переходити в брод і в одежі сього зробити не можна. Парубки роздягли ся механїчно й скоро.

— Одвернїть ся геть! — кинула знайома на мою адресу.

Generated on 2015-07-26 19:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Я не дивив ся на неї — се вона бачила і тим гострійше я відчув почуттє чогось образливого до мене в її словах.

— Нехай! Я приймаю.

Коли вже були ми серед ріки, моя знайома спіткнулась, натрапивши очевидно на камінець, яких так багато на дні Збруча. Я інстинктивно простяг руку, щоби підтримати її й торкнув ся її оголеної руки, що висовувалась з короткого рукавчика.

Миттю вона смикнула рукою, відриваючи її від мене, і з її грудей вирвались слова, повні огиди.

— Ай, залишіть же, нарештї!

Я приймаю й се. Я, властиво, хотїв тільки помогти їй, щоб не впала вона під натиском бистрої течії Збручу.

На другому березї нас прийняли в свої обійми густі кущі лози й заховали від ока москаля, що з просоння спішив від свого посту до того місця, де ми ввійшли у воду.

— Спізнив ся! — вирвалось у одного з парубків.

Москаль певне й сам це бачив і, постоявши хвилину над водою, повернув знову до своєї будки.

В кущах ми одяглись і вийшли на широкі луки.

Я, знесилений усїм пережитим, упав на траву й почув, як щось гаряче підступило до горла й не вміщаючись там, бризнуло з очей, заволїкаючи туманом місяць, що мрійно дивив ся з тої країни, яка взяла кращі роки мого життя. Моя знайома сидїла оддалїк і задумливо дивилась кудись в далину, за ті гори, що клали тїни на Збруч.

Її лице, освітлене місяцем, дихало тихим спокоєм...

Спочивши, ми пішли в село. Там нас вже чекав візник. Але моя знайома зо мною не поїхала. У неї, очевидно, виникла потреба їхати на инщу станцію. Вона взяла собі другого візника з того ж двору.

Збіраючись сїдати на воза, я в нерішучости зняв капелюха і вклонив ся їй, не ждучи від неї жадної відповіди.

Вона з початку не відповіла, хоч і бачила мій поклін; але за хвилину, після видимої боротьби з собою, поспішно підійшла близько до мене, міцно взяла обома руками мої руки і, зітхнувши, поцїлувала мене довгим, глибоким поцїлунком.

Від неї я не почув в поясненнє сього — ні слова.

Коли очутившись за якусь хвилю, я зробив рух до неї, — вона вже виїзджала за ворота. Я помітив, що вона нахилилась до візника і щось йому казала, а той „вьокав“ на коней і сїпав віжками, нїби стараючись втїкти від чогось страшного, як найскорше.

Generated on 2015-07-26 19:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Г. ПРИЯЧЕНКО.

Туман.

(З кримських легенд).

Я сиджу на невисокому горбочку й дивлю ся в далечінь, осяяну сонцем, напоєну красою. Переді мною стелить ся море, зараз таке блакитне-блакитне... Маленькі буруни грають ся на ньому й, набігаючи на берег, розсипають ся перловою піною. Під стрімким збочем горбочка, де я сиджу, вузенька жовтява смужка берега; потім перлове мережево піни, а за ним починаєть ся безконечна блакить моря, яка на обрії зливаєть ся з блакитю неба. Коло берега, де море ще не дуже глибоке, видко кождий камінчик, кождий кущик рудих, червонявих та темних водоростів, що проглядають через прозору, чисту воду й надають свою барву поверхні моря. Далі від берега — дна вже не видко: там відразу глибина. На поверхні моря грають ся веселі, пустотливі проміння сонця, танцюють поміж бурунами й утворюють таку веселу, радісну й мінливу гру, що на душі робить ся весело. Подивиш ся ліворуч, — там сині Судакські гори йдуть у море, наче збирають ся купати ся в блакитних хвилях. Мов діти, що загнали ся несподівано далеко в воду, стоять вони серед блакиті й наче дивлять ся навкруги зі страхом й цікавістю. І на них грають проміння сонця, надаючи їм легкість і прозорість. Вони вкривають їх голі шпилі й схили темними лісами, будують з їх ліній міцні мури та високі вежі, роскішні палаци й струнки мінарети. Повітря чисте й прозоре, мов кришталь, і можна ясно бачити вузеньку шию, що зеднує Меганон з пасмом Судакських гір.

Накруги тихо-тихо... Стоять довкола мене кипариси темні, масивні, мовчазні й нерухомі, мов вирізблені з каменя; стоять і наче в великій задумі й собі дивлять ся на сяячу синяву моря. Сріблястї мігдалї похилили свої гнучкі віти; тихо й нерухомо стоять виноградні лози, звичайно пустотливі й веселі. Така тиша й спокій панують навкруги, що якось забуваєш себе й весь розпливаєш ся в життї природи. Наче нема ні слїз, ні страждання, ні насильства, ні неправди; наче ти маленька комашка чи ростина, що пє радість і щасте життя з горячих променїв сонця. На душі ясно й тихо, як сей чудовий майський день, і тільки хочеть ся дивити ся та впивати в себе красу життя та красу природи, сеї чудової полудневої природи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І я сиджу, впиваю ся сею красою, й сонце світить менї, як морю, як кипарисам, як маленькій комашцї, що вигріває ть ся на горячім каменї. І менї так добре, так приемно чути себе частиною сеї великої природи.

Але що се? Там, на обрії, що рожевою смужкою тягнеть ся над блискучою блакитю моря, наче щось засїріло й погасло на мить. Я вдивляю ся в сїру маленьку цятку, що заступила світло й радість. Вона побільшуєть ся, росте й наче наближаєть ся до мене... Що се може бути?

Я стежу за сим сїрим клубочком, що наче котить ся по блакитно-сріблястих хвилях. Щось таємниче й загрожуюче в його появі в сей радісний, сяючий красою й щастєм день. Наче сїра мара котить ся сїрий клубочок все близше й близше. Може се справдї мара? Або сама смерть, холодна й невблагана, летить сюди, на сей цвитучий прекрасний берег?

Я вже можу розглянути його, сей сїрий привид, — се й сїрий туман, який котить ся по хвилях, таких блакитних, таких сяючих. Котить ся й гасне радісне сяйво моря, — й темнїє блакит. Але звідки він? Адже сяє сонце, адже сміють ся й грають ся хвилї, й тільки одна сїра хмарка туману, наче сумний спогад, летить по обличчю моря, сяючому радістю. Але вже щось нове чуеть ся й навкруги. Якась трівога, неспокій, очікування чогось... Наче сріблясті мігдалї, сумні кипариси, й навіть червонї, мов кров, повні радости життя троянди, що оплели веранду й сїрі мури нашої віллї, — чекають чогось. Чекають чогось, що мусить бути, й от-от, зараз буде... Щось таємне, незрозуміле й страшне... І неспокій входить у мою душу й захоплює всю мою істоту... Так, щось мусить бути, щось зараз буде... І я чекаю, напружено чекаю того таємного чогось, як чекає все навкруги.

Сїра хмара туману наче спинила ся на бігу. З неї витягнуло ся щось, наче рука, й струмок туману побіг, покотив ся на берег. Він добіг, докотив ся до скель, легко підняв ся по кручах й покотив ся в гору, недалеко від того місця, де я сиджу й стоять мовчазні кипариси. Мов рій привидів, таємничих, невмолимих духів летїв він у гору. Всї ті духи в прозорих серпанках летять мовчки, кудись поспішаючи, й легко прозорі шати їх чіпляють ся за гнучкі виноградні лози, за похилі, тонкі віти сріблястих мігдалїв, і лишають на них біле, прозоре клочя туману. Та се не спиняє їх, тих сірих туманних істот, — вони

Generated on 2015-07-26 19:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

летять все вперед і за кілька хвилин зникають за горою, спустивши ся в долину.

За першим клубочком туману побігли, покотили ся инші. Сіра мрака вкрила собою частину моря коло мене й звідти бігли на берег все нові й нові струмочки туману. То тут, то там підіймали ся вони на гору, лишаючи по собі клочя прозорих, легких серпанків на скелях берега, на вітах дерев, на квітках й траві. Сі клочя сірого туману обертали ся в блискучі самоцвіти, — се були сльози тих таємничих істот... А навколо нїма тишина... Сонце сяє й блищить; море мінить ся поміж тими струмочками туману. Ся нїма тиша лякає мене. Менї здаєть ся, що се справді мари і що вони йдуть на бій з життем та його красою й радістю.

От новий струмок котить ся на нас. Наче рій примарів летить на нас. І затремтїли кипариси, передчуваючи щось страшне. Затремтїла й моя душа й швидко-швидко застукотїло моє серце. За хвилину сіра мряка поглинула нас. Все посїріло й потемнїло: й сяюче радісне сонечко, й червоні, мов кров, запашні троянди й сіро-зелені кипариси. Тяжко дихати, серце колотить ся в грудях і розпука залїзною рукою схоплює мою душу. В мене вражіннє, наче смерть пролетїла, промайнула коло нас, і тїнь від її крил впала й на мене... Але за хвилинку туман минув нас. Його хвилї котять ся над моєю головою, все висше й висше, все вперед і вперед, поки не зникають за горою. І наді мною знову сяє сонце й закутані білим серпанком туману кипариси. Діямантові роси на трояндах і траві нагадують, що зараз через нас прокотив ся туман...

— Що, ханум, дивиш ся, як тумани котять ся в гору? — чую я. — Дивись, дивись, бо се бувае так тільки раз на рік!

Хто се? Я швидко повертаю ся й бачу, що се Бекір, „співець Бекір“; так називають його всї за його прекрасні пісні. Скільки він знае леґенд, прекрасних і поетичних, скільки казок, скільки чудових старих пісень! І сам він уміє складати гарні пісні. Як він починае їх співати, всї стають і слухають. Ми з ним давні приятелї. Він має на горі свій виноградник, в який переходить жити на провеснї, й ми часто бачимо ся з ним. Він перекладае для мене старі леґенди й пісні, а я перекладаю для нього наші українські пісні. Найбільше він любить наші думи.

— Добрий день, Бекіре! — кажу я. — Я дивлю ся, як сей туман котить ся в гору й зникае. Якась хмара стоїть на горі, а сонце сяє... Ніколи я ще не бачила такого.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Та се рідко трапляєть ся, ханум. Тільки раз на рік і то в маю... І се не тумани, се морські посли. Тому такий неспокій панує навкруги... Неспокій і напружене очікуванне чогось...

— Може-б ти розповів менї про се, — прохаю я. — Що то за посли й до кого йдуть вони?

Бекір сїдає коло мене на горбочку й кілька хвилин мовчить. Очи вдивляють ся в сїру мряку на морі, наче шукають там чогось. Нарештї він починає:

„Давно се дїяло ся, в давну давнину, коли люде ще й не вступали на сї прекрасні береги. Густі пралїси вкривали тодї всї гори й камяні скелї; вони підходили тодї до самого моря й заглядали в його лице, мов в зеркало, де одбивала ся їхня краса.

Морем володїв морський цар, тодї ще зовсїм молодий та вродливий юнак. Бо давно се дїяло ся, на початку людського життя... А в лїсах, що вкривали тодї сї голі гори, жила лїсова царівна, молода та прекрасна, мов місяць вповнї. І мов місяць світила всїм краса її.

Царівна любила приходити на морський берег і слухати пісень моря. Сїдала вона на каменї під велетенською чинарою й слухала, що оповідали їй хвилї, розсипаючи ся піною у її ніг. А хвилї любили прекрасну лїсову царівну й оповідали їй свої найкращі казки.

Побачив її раз морський цар, побачив і покохав. Тай не можна будо не кохати її. Кажу ж я, що була вона гарна, мов повний місяць; очи в неї були глибокі, мов море, а сяли, як зірки в темну ніч, на чистому небі. Покохав її морський цар і що дня став припливати до того місця, до сидїла та чарівна красуня.

Стала помічати царівна, що щось нїби перемінило ся довкола неї. Здавало ся їй, що хтось наче дивить ся на неї, очей не одводить і стежить за кождим її рухом. І от колись побачила вона чиїсь очи, що дивили ся на неї з глибини моря. Перелякала ся царівна, хотїла тїкати, та вийшов морський цар й заспокоїв її.

Морський цар та лїсова царівна почали з того часу що дня сходити ся коло високої чинари. Приходила царівна на море подивити ся, послухати пісень та казок, що їй розповідали хвилї, а морський цар, подивити ся на прекрасну царівну. І не бачив і не помічав нїчого той цар, тільки ту лїсову красуню.

Generated on 2015-07-27 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Але помалу почала царівна все частійше поглядати на нього й скінчило ся тим, що й вона покохала морського царя. Бо коханнє завше викликає кохання в серці другого...

Покохала лїсова царівна морського царя й перейшла жити в кришталевий роскішний палац на днї морському.

Щасливо жило ся царицї в кришталевому палацї на днї моря. Похожала вона по садку, де цвіли зірки коралїв й перли устелали стежки. Між високими деревами тихо, мов тїни, плавали срібні й золоті рибки. Любила ходити вона по днї моря, оглядаючи всї незлїчені скарби, які ховає море в своїй глибинї. Але час минав, котили ся днї, мов намистинки з нитки життя, й почала цариця чогось сумовати. Все палко кохала вона морського царя, але чогось всеж таки бракувало їй.

Нїколи не можна побачити сонця в морському царстві. Лагідно й таємниче ллеть ся в день зелене мертве світло, надаючи всьому свою блїду барву. Нїколи не побачиш там рожевої зірницї, що спалахує на небі перед приходом царя життя-сонця, як радість на личку соромливої дївчини, коли приходить коханий. Нїколи нї оден промінь сонця, навіть самий сміливий, не зможе заглянути в глибину моря... Не видко й тої пожежи, що займаєть ся на небі по заходї сонця, як ясний спогад про минуле щастє. Нїчого того не можна бачити в морськім царстві.

А в ночи, коли на темному небі засвітлюють ся ясні зірки, наче чиїсь очи вартують її сон. У підводнім царстві темно-темно, мов в домовинї. На поверхнї моря грають хвилї й виблискують фосфоричним світлом. Темно на днї моря, темно й лячно...

Коли ясний місяць пливе по темному нічному небі й по морю біжить-світить ся золота стежечка. Тодї стає трохи яснїйше на днї моря, але всеж таки темно, сумно й лячно. А головно не видно нї прекрасного сонечка, нї зірок променистих, нї ясного місяця. Нїчого того, що надає красу й радість землї та життю. Нїчого, нїчого...

Тихо-тихо на днї моря... Тихо-тихо плавають срібні й золоті рибки серед високих дерев царського саду. Тихо-тихо гойдають хвилї їх довгі віти, укриті мережаним листем. Тихо нерухомо світять червоні зірки коралїв. Тихо-тихо... Нї згуку нї подуву вітру... Навіть співу хвиль не чути там, в глибинї.

І сумно стало царицї. Вона любила й радісне сонечко, і променисті очи зірок, і ясний місяць. І хотїло ся їй бачити їх, милувати ся їх красою; захотїло ся почути веселий гомін зеленого гаю, зітханнє вітру, рокіт хвиль... Згадала вона балакучі

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

гірські струмочки, співи пташок, пісні хвиль. Згадала й бурі страшні, рев і стогін вітру, грізні голоси грому, грохіт хвиль, переляканий гомін лїсу; згадала вона все те й обридла їй нїма та мертва краса морської глибини...

Так, обридло царицї підводне царство, зелене світло замість сонця і мертва тишина замість шуму хвиль, гомону лїсу. Але любила вона царя морського, дуже любила, — і не могла кинути його. Почала тільки що дня випливати на світ Божий, — до своєї високої чинари.

Сїдала там на каменї й дивила ся на море й на хвилї, на блакитну безодню неба, залиту радісним промінням сонця, на зелені шати лїсів. Слухала пісень хвиль, співів пташок, ропоту гірських потоків та веселого гомону лїсу. Спочивала душею а потім заспокоена вертала ся в зелену глибину й мертву та нїму тишину морського царства, — де чекав її він, її коханий цар морський.

Але й цар морський любив її, любив палко й нїжно та заздрив кождій квітцї, на який спиняв ся її погляд; кождій хвилї, яка обмивала її ноги, всьому, що звертало на себе її увагу. Він божеволїв від гадки, що вона, його життє, кров його серця й одинока утїха й радість в життї, не вся була його. Що було щось крім нього, що тїшило її, без чого їй трудно було жити. Бо від коли він покохав її, все затримало ся перед його очима, все перестало істнувати, і він бачив всюди тільки її. Відходила вона він нього, — і все губило свої фарби, все тратило свою принадність. Здавали ся чорними блакитні хвилї моря, гасли палаючі, мов вугля, зірки коралїв. На все наче насували ся сїрі тїни й сїра нудьга оповивала серце царя.

Чи бачила ти, ханум, як іноді в хмарний сїрий день розірвуть ся сїрі завіси хмар і звідти польють ся золоті проміння сонця? Все оживає тоді відразу, сїрі хвилї роблять ся блакитними, на них засвічують ся і грають самоцвіти і радість вертає ть ся в серце людини. Так бувало з царем, коли вертала ся вона, світ очей його і радість серця. Знову оживало все навкруги, занимали ся огнем червоні зірки коралїв і така ж зірка кохання й щастя розцвітала в серцї царя. От же не диво, що почав цар заздрити тій чинарі, що віднимала в нього хоч на коротку хвилину, — його кохану царицю. Він заздрив і хотїв знищити все, що хоч трошки любила вона, що хоч на хвилину заступало його в очах його коханої, що хоч на мить відбивало ся в її думках. Він думав-гадав і вигадав.

Generated on 2015-07-26 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Одної ночи страшно лютувала буря. Ревла вона, мов зголоднїлий хижий звір, підіймала хвилї високі, як гори, й кидала ними в скелї берегу. Все море наче кипіло й пінило ся а буря все кидала хвилю за хвилею в камяні груди скель. Рев, стогін, грохіт від каміння, яке котили хвилї, і страшні вибухи, наче стріли гармат, йшли на переміну, коли хвилї розбивали ся о скелї. Лютувала буря й луна котила ся по горах й ворушила мертву тишину глибини морської, де стояв царський палац. Перелякано поховали ся в гущавинї дерев срібні й золоті рибки, позакривали свої очи зірки коралїв. І не могла спати цариця. Страшно було їй і темне передчуттє чогось грізного, чогось неминучого й такого, що не можна буде вже направити, тискало її серце. А як спускали ся нарештї тяжкі повіки й закривали ся змучені очи, тяжкі вибухи хвиль знову будили бідну царицю.

Тільки, як на обрії зявила ся рожева смужка, що віщувала появу царя життя, сонця, ущухла й поклала ся спати буря й заснула змучена цариця. Пізно прокинула ся вона й зараз же підняла ся на поверхню моря. Неспокійне ще було море і гремучі хвилї одна за одною котили ся на берег, укриваючи його снїжно-білим килимом піни. Але щож то за берег був, який побачила перед собою здивована цариця? Голий, укритий тільки камінєм, відломками скель та піском, з голими скелями, що стремілн самітно серед сеї руїни. А деж зелені дерева, де квітки запашні, де мягкий зелений килим трави, що стлав ся до самих хвиль? Де її улюблена чинара? Тільки гола скеля була на тому місцї, де стояла прекрасна чинара, похиливши свої зеленї могутні віти до блакитних хвиль. Там, висше, де не могли досягнути хвилї, ще пишав ся зелений лїс, стлав ся зелений килим трави й світили квіти, але низше була пустка, руїна й смерть.

Наче стратила останнї сили цариця і впала на камінь. Мов непритомна дивила ся вона в далечінь і смуток краяв її серце. Що таке стало ся? Як цар, її коханий, що так кохав її, зробив усе те, чому дозволив бурі зруйновати те, що вона так любила, що було дороге їй з дитинства? І плакала цариця, і сльози одна за одною котили ся з її очей, і падали в хвилї, що розсипали ся піною у її ніг...

Не стерпіли хвилї мовчазного докору царицї, не могли дивити ся на її сльози, що перлами падали в білу піну у її ніг. Не стерпіли й зашуміли, оповіли їй про все, що дїяло ся.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-27 18:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Розкрили замір царя морського знищити весь ліс, щоб нічого не любила цариця, крім нього; щоб не згадувала про своє зелене царство і, щоб в цілому світі був для неї тільки він один, цар морський.

— Та я ж люблю не тільки ліс, — казала цариця. — Я люблю і ясне, радісне сонечко, і повновидий місяць, і золоті зірки на темному небі... Люблю і подих вітру, і шумливі гірські потоки, і вас, мої любі хвилі, часом такі грізні, страшні, а часом такі ніжні, такі пестливі, мов мати... То треба знищити й вас? Ні, не повірю я сьому ніколи!

— Але се було так! Але се було так! — запевняли хвилі. — Так! Так! — стверджували слова хвиль і камінці.

Смуток і образа налили серце царицї, як розливаєть ся вино з занадто повно налитого келеха. Розлили ся образа й горе по цілій істоті царицї й отруїли її. І одчула відразу цариця, що вона не зможе більше жити з тою людиною, яка спричинила ся до її горя, що отруїла смутком її душу. Відчула вона, що навіть глянути їй буде тяжко на того, хто так образив її... І вона встала й пішла. Пішла вона з тих мертвих, зруйнованих берегів на гору, де ще пишав ся прекрасний ліс і стлав ся зелений килим трави. Підняла ся вона на гору, спустила ся в долину і пішла в саму глибінь гір. За царицею посунув і ліс з травами та квітами. Там, де шумить весслими хвилями бистра прозора Альма, в царстві гір, розкинуло ся тепер лісове царство й живе лісова цариця. Далеко в небо стремлять там білі, стрункі, мов мармурові кольонни, буки; дерева гомонять там із вітром і оповідають їм тепер новини про море, про бурі на ньому, про спустошені береги. День і ніч лллють ся пісні пташок; шумлять веселі, прозорі гірські потоки; стелить ся роскішний килим з трави та квіток по схилах гір й одягає полонинки в квітчасті шати. Гарно там, як у казці. І там то живе тепер лісова цариця. Хто випадково побачить хоч окрайку її зеленого сарпанку, той ніколи вже не буде щасливий де инде й завше буде летїти душею туди, в зелене царство лісової царицї.

А сї береги так і лишили ся голими та каменистими. Тільки там, де падали сльози царицї, коли вона на віки кидала підводне царство і свого коханого, виросли мовчазні й сумні, як її горе, кипариси. І де ступали її ніжки, там на сїрому, голому камені виріс яскраво-зелений каморець з біло-рожевими великими квітками.

Generated on 2015-07-27 18:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Прийшли потім на сї береги люде, зявили ся людські оселї. Почали дерева садити, садки розводити, виноградні лози на схилах гір сажати. Але трудно їм рости тут на камені. Великої працї та величезних зусиль треба, щоб зазеленїли тут знову схили гір. Де-не-де зелено вже, але більше й тепер голого каміння. І береги й тепер такі ж дикі, такіж голі, як у той час, коли тїкала звідси цариця.

А цар морський й досї не може забути свого кохання, — прекрасної лїсової царицї. Він і досї сумує, він і досї кохає її так само, як не палкійше. І раз на рік, в маю, в місяць кохання й розцвіту життя, він посилає до неї послів, — тих самих сїрих духів, що так уперто несуть ся вперед, не розбираючи дороги. Несуть вони тугу невтишиму морського царя, його божевільну розпуку, його скарги й надію на краще будуче. Се все вони мусять покласти до ніг лїсової царицї. Кипариси й мігдалї шарпають і рвуть їх прозорі серпанки, намагаючи ся затримати тих духів, не допустити до лїсової царицї, але не можуть. Не зважають на се посланцї морського царя й невпинно, завзято, невблагано, мов сама смерть, летять, котять ся все вперед, на гору. Смерть чекає їх, бо далеко живе лїсова цариця і не допустять їх до неї вартові зеленого царства. Густі, темні лїси розірвуть їх на шматки і кров їх — сї блискучі краплини роси на деревах — показують їх тяжку, їх смертельну путь.

Але й смерть не лякає їх, муки не спиняють їх і вони йдуть, йдуть... От подивись на них! Хіба се тумани? Туман сунеть ся тяжкою сірою хмарою, все покриваючи, на все накладаючи свою тяжку руку... А се живі, легкі створіння, які сьідомо летять туди, де їх післав морський цар. Ні дерева, ні скелї не можуть затримати їх. Але всеж таки не досягнуть вони своєї мети, — не донесуть кохання, слїз і скарг морського царя до ніг лїсової царицї. Вони умруть і покриють своєю кровю, тисячами блискучих діямантів роси — кущі, дерева і голі скелї. Лїсова цариця живе далеко, далеко"...

— А щож буде, як вони долетять до царицї? — питаю я, бо Бекір мовчить і дивить ся на сірі клубочки туману, що все летять вперед і зникають за горою.

— Хто знає, що буде, — відповідає Бекір. — Можливо, що *і повернеть ся* лїсова цариця, бо кохання не вмирає нїколи... *Тодї знову* повернуть ся сюди зелені лїси, зелений килим *покриє голі скелї* й зелені дерева знову будуть заглядати в про-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зорі хвилї... І лїс прожене звідси людей. Їх оселї розруйнує час і в їх руїнах будуть бігати прудкі ящірки, прудкі, мов блискавка. І знову будуть тут лїс та море... зелене море дерев та блакитне море води...

Бекір замовкає і дивить ся на сїру мряку на блакитному морі, яку не можуть освітити золоті радісні проміння сонця. Мовчу і я.

— Але час менї до дому, — нарештї каже Бекір, підводячись. — Не добре довго дивити ся на сей туман, бо він входить в серце і родить сум, бо все те, що лишило ся від палкого кохання морського царя до лїсової царицї... Бувай здорова, ханум, хай Аллах береже твої кроки!

І Бекір іде по вузенькій стежцї на гору, куди летять сїрі, прозорі тумани. Йде й зникає поміж виноградниками та мігдалями.

А сїрі, легкі привиди все таки безшелестно й тихо летять один за одним усе вперед, лишаючи на деревах і скелях клочя своїх сїрих, прозорих серпанків.

І блестять усюди діяманти-сльози тяжкої розпуки і невтишимого смутку морського царя за тим, що було колись і не хоче вернути ся.

А. ПОСТОЛОВСЬКИЙ.

* * *

О, краю мій рідний! В терновім вінку
Я бачу твій образ сумний і похилий,
На смерть засудивши тебе, темні сили
Вже тризну святкують в шаленім танку...

Та й як не радїти? — Висиш на хрестї,
І серце пробито стрілою сваволї...
Та хто розповість про несвіцькії болї
Байдужому світу, що терпиш все ти?!

Давно вже у тебе печать на устах,
І скорбний твій вид оплювали Пилати,
А рідні дїти — орлята крилаті
Валяють ся трупом в безмежних полях...

Хто ж рани загоїть і втишить твій біль?
О, хто звеселить твоє серце боляче?
Хто вбитих діток твоїх ревне оплаче,
О, рідна Вкраїно — нещасна Рахіль?!

Generated on 2015-07-26 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. ГРУШЕВСЬКИЙ.

В огні й бурі.

Україна пережила, з великою небезпекою для свого істнування, страшну пробу в огні й бурі. Перейшла через глибоке провале, яке розкрилось рантом на вступі нового її житя. Властиво, не можна навіть сказати, що перейшла. Переходить, се вірнійше. І всї кому близьке її житє, хто хоче бути гідним імени її громадянина, повинні приложити всї старання, напружити всї сили на те, щоб помогти їй перейти виовнї, стати твердо на твердім ґрунтї і забезпечити від можливого повторення таких страшних проб. Занадто багато й одної такої.

Правда, можливість такої грізної проби весь час вистїла над Україною підчас її визволення. Перший акт її самоозначення, великодній всеукраїнський зїзд уже пройшов під загрозою розгону „штиками революційної армії". Ми встигли вже забути сей маленький, але характеристичний інцідент, як забували скоро потім всї ті иньші конфлїкти й інциденти, які загрожували українському походови до волї й державности. Коли сї інциденти минали більше чи меньше щасливо, не довівши до катастрофи, потім оглядаючись на пройдене, ми мали навіть вражінне — особливо ті, що дальше стояли від осередків нашого житя,— що українська справа йде гладко, разгортуєть ся дуже пляново. Але в дїйсности вона весь час ішла від інциденту до інциденту, багато разів стояла під загрозою катастрофи. Підчас Корнїловщини і підчас большевицького повстання, не згадуючи епізодів меньш яскравих і меньш критичних, як конфлїкт з правительством з приводу орґанізації ґен. секретаріату, з приводу інструкції, з приводу українських установчих зборів, і таке иньше. І кождий такий інцідент ставав тим небезпечнїйший, що за той час, так би сказати, зростала та українська ставка яка стояла на кону, і можлива катастрофа грозила загибілю все більших і більших національних і соціальних досягнень, окуплених все більшими й більшими жертвами й зусилями.

Тепер наш національно-полїтичний рахунок дійшов особливо високих позицій. Боротьба йде за закріпленнє самостійности й незалежности української республїки, за зібранне українських земель, за забезпеченнє основних соціальних реформ. Програннє загрожує такими страшенними утратами, що від самої мисли про них спиняєть ся серце. *А тим часом* не можна відмахуватись від сих мислей, не можна приспляти *себе* заспокоєннями, що якось то воно буде, якось зробить ся *само собою.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В великих болях родять ся великі діла. Всї дотеперешні силкування провідних українських полїтиків, щоб пародини нового житя пройшли яко мога безболїзно, без гострих розривів, без кровавих конфліктів, були даремні. Наша українська революція, на жаль, не розвивалась самостійно, вона весь час мусїла сорозміряти свій марш з конвульсивними рухами й киданнями революції російської, хаотичної й страшної. Вона потягнула нас через кров, через руїну, через огонь.

Мусимо йти, бо спинити походу не можна. Мусимо перейти через сей страшний огонь і знищенне. Мусимо жертвувати всїм, щоб урятувати найдорогше в сїм моментї: самостійність і незалежність нашого народу.

Мусимо згромадитись коло сеї мети всї, скільки нас есть свідомих і відданих інтересам нашої батьківщини. Збитись в тїсну і компактну фалянґу, відложивши всї партійні й ґрупові ріжницї, всї міркування про партійні вигоди й інтереси. Все мусить бути підпорядковане вимогами моменту—перед ними мусить підступити все инше. Вони такі великі, що кожда сила, кожда одиниця тепер на рахунку. Всяке ухиленне від роботи, від відповідальности, від сповнення того обовязку який накладаєть ся моментом — являєть ся дезертирством негідним громадянина. Всяка самочиність, ухилянне від громадської чи національної дісципліни являєть ся недопустимим злочином.

Помилки нам потомство пробачить. Становище занадто трудне, а досвід і приготованнє наше мале. Се не наша вина, коли ми чогось не зуміємо. Але відчути вагу моменту, потребу координації, й орґанїзації, підпорядкування всїх своїх сил вимогам сеї хвилї — се наш обовязок, і ухилення від нього не пробачить нам потомство. Се та вина, яка не може бути пробачена!

12. III. 918.

Generated on 2015-07-27 18:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

БІБЛІОТРАФІЯ.

Модест Левицький. Як писати службові папери українською мовою. Черкаси. 1918. 16°. ст. 27. Ц. 50 к.

П. Христюк. Борець за діло народне. Про І. Франка. Київ. 1917. 16°. ст. 14. Ц. 50 к.

Зараз ми свідки того, як в канцеляріях утворюєть ся українська канцелярська мова. Витворюють її спільними зусиллями люде з ріжних кутків України, з ріжною освітою та ріжною чулістю до вкраїнської мови: знаходять ся між ними такі, що добре знають українську мову, і такі, що без вагання пишуть: торг і промисловість, наша діяльність в Вкраїні і т. ин. З ортоґрафією тісно сполучаєть ся питанне про мелодійність сполучень, далі ставить ся питанне про витвореннє нових термінів та зворотів з мови. Книжочка М. Левицького дасть цінні вкладівки тим, хто починає працювати в канцелярії і хоче писати не тільки зрозуміло, але — по можности й гарно.

Невеличка брошюра П. Христюка, в вузьких межах аґітаційної книжочки дає головні факти з біоґрафії Ів. Франка. Автор добре справив ся з поставленим завданнем і його оповіданнє про житте і працю поета і суспільного діяча зацікавить читачів з широких верстоо. Оповівши коротенько про дитинні та юнацькі роки Ів. Франка, автор зостанавляєть ся далі на умовах громадської роботи в кінці 1870-х років, говорить про знольщеннє галицької інтеліґенції руської, безпорадність народньої маси під польським керованнем і важке становище тих небогатьох інтеліґентів, які розуміли недолю простого люду і хотіли йому допомогти. Невповні ясно зхарактеризовано діяльність Франка в радікальній партії, треба було б додати кілька уваг. *Ол. Г—ий.*

Борис Грінченко. Братства і просвітна справа на Вкраїні за польского панування до Б. Хмельницького. Видання друге. Видавниче Товариство „Сіяч" в Черкасах на Київщині. Стор. 34. Ціна 50 коп.

Адріан Кащенко. За що? Оповідання з часів визвольного руху. Видавниче Т-во „Сіяч" в Черкасах. Стор. 43. Ціна 40 коп.

Голод на книжки яскраво помічав ся ще за часів реакції в 1915 — 16 році, але найбільшого розвитку він досягнув зразу з початком революції. Звідусіль надіходили в величезнім числі домагання на книжки, але всі Українські видавництва в Київі, як не напружувались, все-ж в значній мірі не могли задовольнити цих домагань. І от, щоб допомогти цій справі, в багатьох містах на провінції починають потроху народжуватись власні видавництва, зразу в ґубернїяльних містах (Полтава, Харків, Катеринослав), а далі вони переходять і до повітових міст.

Маємо перед собою випущені видання одного з таких видавництв — Видавничого Товариства „Сіяч" в Черкасах на Київщині.

Що до книжечки, Б. Грінченка „Братства і просвітна справа", то в коротенькому оглядї про сю книжечку не доводить ся багато говорити. Роля Б. Грінченка, як письменника, доступного широким верствам нашого народу, добре освітлена. Але видання названої книжеч-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ки в цей саме момент, під час нарождення і вільного розвитку наших товариств „Просвіта", треба вважати цілком влучним і своєчасним. Поневолення народу до найбільшої його темряви викликає протилежну силу — боротьбу за просвіту, і ця боротьба творить нові політичні чинники, єднає найбільш завзятих, активних людей.

І власне ця просвітна робота на далі служить найкращим провідником у широкій організованій національно-політичній боротьбі. Розмова йде про XVI-й вік, а проте, як усі події близькі до сучасного революційного моменту а також і до самих останніх часів реакції! Дуже доступною мовою, просто й обєктивно оповідаєть ся історія закладання братств, їх боротьба за віру й національність, їх просвітна діяльність і наслідки цієї діяльности. „Книжка написана давно, але сторінки її і по сей час свіжі й певне, на довгий час не втратять вони свого інтересу. У всякому разі в цей час, коли тільки починають закладатись наші молоді т-ва „Просвіти" слід було б багатьом прочитати, особливо на селах, сю книжку, щоб знати, з якою завзятою боротьбою треба розчищати поле для широкої просвітньої діяльности серед народу.

Друга книжка відомого нашого популярізатора-письменника А. Кащенка „За що?" Просто без претензій на тонку художність Кащенко оповідає про часи революції 1905—6 року. В порівнянні з тим велечезним розмахом, якого досягнула сучасна революція, попередня революція здаєть ся нам занадто незначного, дитячою забавкою.

Але там був свій зміст — були юні пориви, чисті мрії й тяжкі несправедливі страждання в вязницях, на поселенню і инш. — і в цьому була своя глибока краса. І справді „За що люде страждають? — за те тільки що люблять волю?" Це фактично й служить основною думкою оповідання.

Оповіданнє Кащенка читаєть ся місцями з напруженнєм. Просто й гарно передають ся усі подробиці подій, про які у нас у всіх, свідків сучасної революції, зостались найчистійші спомини.

Гадаємо, що книжечка Кащенка всюди буде прочитана з великим інтересом і що вона цілком відповідає смакові молодих читачів.

На жаль, з технічного боку, власне з друкарського, видання „Сіяча" не зовсім чепурні. Зустрічають ся друкарські помилки, не чистий і не ясний шріфт. І на цей бік молодому товариству треба було б звернути особливу увагу. Книжки готують ся для селянського читача й тому, треба, щоби кожна крапка в них була на своєму місці. Але за всим тим, ми щиро вітаємо молоде видавниче товариство, яке в основі так добре поставило справу з виданням книжок для народу. Зостаєть ся побажати, що б і в инших містах тако ж завзято стали б люди до широкої просвітньої роботи. *М. Івченко.*

ВІД РЕДАКЦІЇ.

Ся книга *„Л.-Н. Вістника"* була готова перед большевицьким повстаннєм, але не могла бути випущена в свій час.

Слідуюча книга вийде подвійною (за лютий і март).

Digitized by Google
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-26 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112041496164
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google